

Šimek, Emanuel

Oblast přímého vlivu kultury provinciálně-římské

In: Šimek, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek IV, Kulturněhistorický obraz oblasti mezi Rýnem a horní Odrou - dolní Vislou, Dunajem a Baltickým mořem v dobách kolem počátku našeho letopočtu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita s podporou Ministerstva školství, 1953, pp. [42]-194

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118907>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II

OBLAST PŘÍMÉHO Vlivu KULTURY PROVINCIALNĚ-ŘÍMSKÉ

Území, v němž se kultura římských provincií uplatnila do té míry, že mu vtiskla svůj vlastní ráz¹, provází v nestejně širokém pruhu levý břeh Dunaje od východních hranic Ptolemaiovy Germanie až k Rýnu a pravý břeh Rýna až k Severnímu moři. Patřila k němu sídla Kvádů, Markomanů, Varistů, podunajských Hermundurů, keltského a germánského obyvatelstva v oblasti *decumates agri* a části Raetie severně od Dunaje, Chattů, Intuergů, Inkriónů a Tenkterů, obojích Brukterů, Frísů, a j.² Přesné hranice tohoto územního pruhu ve vnitrozemí Ger-

¹ Jak silný byl vliv římské kultury na Germány, ukazuje i množství nejběžnějších výrazů názvoslovných, přejatých Germány od Římanů, které přešly i do dnešní němčiny: Mauer (lat. *murus*), Ziegel (*tegula*), Kalk (*calx*), Mörtel (*mortarium*), Kamin (*caminus*), Fenster (*fenestra*), Kammer (*camera*), Keller (*cellarium*), Mühle (*mola*), Küche (*coquina*), Speicher (*spicarium*), Weiher (*vivarium*), Kerker (*carcer*); Pfeiler (*pilarium*), Pflaster (*plastrum*), Pfosten (*postis*), Strasse (*stratum*); Schemel (*scamellum*), Meile (*milia* [*passuum*]), Zoll (*toloneum*); Sklave (*sclavus*); Kupfer (*cuprum*), Münze (*moneta*), Pfund (*pondus*), Säckel (*sacellus*); Wein (*vinum*), Most (*mustum*), Essig (*acetum*); mischen (*miscere*), eichen (*aequare*), falsch (*falsus*); Tafel (*tabula*), Becher (*bicarium*), Becken (*bacca*), Kelch (*calix*), Kanne (*canna*), Schüssel (*scutella*), Eimer (*amphora*); Markt (*mercatus*) a j.; srov. Fr. Seiler, Die Entwicklung d. deutschen Kultur im Spiegel d. deutschen Lehnwortes I—IV, 2. vyd. Halle 1905, *passim*, K a u f f m a n n, DA. I. 461, 467, 473 a d., W. Reeb, Tacitus Germania (Lipsko—Berlín 1930), 86 a d.

² Srov. VG. II, mapy příl. I, II.

manie nelze prozatím ještě bezpečně stanoviti jednak pro nedostatečný počet ověřených nálezů³, jednak také proto, že v některých končinách nálezy obojí kultury ukazují na jakési přechodné pásmo, v němž je těžko stanoviti přesné rozmezí obou oblastí.

Pokud se týká území, z nichž je znám až dosud jenom malý počet nálezů z doby, o niž nám tu jde, patří z části k hornatému terénu, který byl jen velmi řídko osídlen, pokud nebyl vůbec pokryt pralesem, z větší části však je dosavadní nedostatek nálezů jenom zdánlivý a je zaviněn především tím, že se o nálezy z té doby, zejména o střepy nádob až do nedávna prostě nikdo nestaral⁴. Nacházíme-li tedy na archeologických mapách této oblasti mnoho prázdných ploch, není to ještě důkazem, že tam nálezů vůbec není, nýbrž je to často jenom dokladem, že se jim dosud nevěnovala náležitá pozornost⁵. Chtít z toho vyvozovati, že ony prázdné plochy na mapách znamenají území neobydlená, nelze už z toho prostého důvodu, že k nim patří i velká území na př. v severních Bavořích nebo v oblasti mezi Rýnem a Vesperou, o nichž víme zcela bezpečně z historických zpráv, že osídlena byla.

A není-li možno vykládati jako důkaz toho, že některá území nebyla osídlena, nedostatek nálezů vůbec, bylo by ovšem dokonce již nepřipustné hledati takový důkaz na př. v nedostatku nálezů t. zv. čistě germánské keramiky, příbuzné nebo totožné s keramikou oblasti polabské. U většiny těch území také skutečně pokusů o podobný výklad dosud nebylo. Výjimku činí jenom území obojích Rakous severně od Dunaje, u něhož se pokusy o takový výklad přece jen objevily. Vedla k nim

³ Srov. k tomu R. Beltz, Hoops RL. III. 515.

⁴ Srov., co o tom napsali L. Franz, Die Germanen in Niederösterreich, 18. Bericht Röm.-germ. Komm. 1928 (Frankfurt n. M. 1929), 116, 134, Šimek, KG. 114 a d., a o porýnské oblasti Schumacher, Rheinlande II. 119 a d., 147 a d., R. Uslar, Die Kunde II (1934), 28.

⁵ Schumacher, l. c. II. 8: „noch schwieriger ist die Schilderung der Zustände im freien Germanien, weil hier der Umfang des archäologischen Materials wie die wissenschaftliche Behandlung desselben noch sehr vieles zu wünschen übrig lassen“.

diskuse o otázce markomanské⁶ a z ní plynoucí rozpaky těch, kdož připisovali Markomanům nálezy kultury pičhorské v středních a severních Čechách a nemohli se proto zároveň také spřáteliti s myšlenkou, že Markomani sídlili v Rakousích severně od Dunaje, kde typických nálezů pičhorské kultury a zejména pičhorské keramiky skoro vůbec není. A tak došli někteří badatelé, především archeologové a linguisté, k závěru, že severní Rakousy až do t. zv. markomanských válek, t. j. do druhé polovice II. století n. l., vůbec nebyly Germány osídleny a byly jen jakýmsi ‚výběhovým pásmem‘ Markomanů mezi jejich domnělými sídly v Čechách a římským územím jižně od Dunaje⁷. To je ovšem závěr s historického stanoviska zcela nemožný. Nejen proto, že máme již z I. století n. l. zcela jasná a bezpečná svědectví Velleia Patercula a Tacita, podle nichž byl Dunaj jižní hranicí markomanských sídel již od doby Marobudovy⁸, nýbrž také z toho prostého důvodu, že v době tak poměrně pozdní, kdy se již u Germánů na všech stranách dávno projevoval velký nedostatek půdy, nelze vůbec ani pomyslit na to, že by byli Germáni mohli z vlastního popudu ponechat tak veliké a bohaté území při Dunaji a v sousedství římských provincií, jejichž blahobyt je odjakživa lákal, po dobu skoro celých dvou století, t. j. po dobu alespoň šesti lidských generací, neobydlené.

Keramika byla zcela nepochybně odevždy nejvýraznějším projevem národního svérázu předhistorického a raněhistorického lidstva⁹. Podstatný rozdíl, který se právě po té stránce projevuje v rakouských nálezech ze severního Podunají a v nálezech ze středních a severních Čech, může tedy být jen dů-

⁶ Diskuse byla vyvolána mou knihou o Čechách a Moravě za doby římské z r. 1923 (práce byla dokončena počátkem r. 1921).

⁷ Srov. na př. H. Preidel, Germanen in Böhmen im Spiegel d. Bodenfunde (Liberec 1926), 25 (pozn. 8: Einflussgebiet), Schránil, Vorgeschichte Böhmens u. Mährens (Berlín—Lipsko 1928), 250 a d., 254, a proti tomu Šimek, KG. 88 a d., 106 a d., 110 a d.

⁸ Šimek, ČM. 50, 134, KG. 94 a d., VG II. 194.

⁹ Srov. k tomu Šimek, Osvěta L (1920), 430, Z dávných věků II (1949), 137.

kazem, že lid, který měl svá sídla v Rakousích severně od Dunaje, nebyl totožný s lidem, který nám zanechal kulturu s keramikou pičhorskou. Máme-li Markomany historickými zprávami již od počátku I. století n. l. doloženy u Dunaje, vyplývá z toho tedy jediný logický závěr, že nemohli být zároveň také lidem, který nám zanechal kulturu pičhorskou¹⁰.

Jakýkoli jiný závěr nemůže být ničím jiným, než marným podepíráním a hájením starých, dávno přežilých názorů, jež se postupem doby staly politickým dogmatem, při němž nešlo již ani tolik o hájení skutečné historické pravdy, jako spíše o hájení a podpírání nacistických nároků na české země.

Nedostatek archeologických, především keramických nálezů v některých územích oblasti podunajsko-porýnské může být při poměrně velkém počtu historických zpráv, jež se nám právě o té oblasti dochovaly, zaviněn jenom tím, že se nálezům nevěnovala až do nedávných dob taková pozornost, jaké si zasloužily. Příkladů pro to, jak liché by bylo z prázdných ploch na archeologické mapě této oblasti vyvozovati negativní závěry o jejich osídlení, máme již dnes dosti. Stačí poukázati jenom na př. na Slovensko. Ještě okrouhle před třemi desítilíty bylo ze slovenského vnitrozemí známo z římské doby jenom několik málo nálezů. Když po první světové válce na Slovensku nastal čilý archeologický pracovní ruch, začaly se jako zázrakem množiti nálezy ze všech předhistorických dob a zejména také z doby římské, takže dnes archeologická mapa Slovenska vypadá — především zásluhou J. Eisnera, Št. Janšáka a jiných českých i slovenských pracovníků — zcela jinak.

Oblast podunajsko-porýnská se dělí na dvě nestejně široká územní pásma, a to na pásmo obsazené Římany, a na vlastní pásmo germánské.

¹⁰ Šimek, KG. 108 a d.

Území zabrané římskou říší.

Rozloha pásma obsazeného Římany se postupem doby měnila. V období, z něhož pocházejí zprávy Ptolemaiovy, stále vzrůstala. První opevnění na půdě Germanie vpravo od Rýna vybudovali Drusus starší (obr. 2) a Tiberius v době, kdy bylo vedoucí myšlenkou římské politiky posunutí hranice říše až k Labi. Tehdy byl založen velký tábor Aliso a několik jiných opevnění¹¹ při silnici, jež vedla z Veter podle řeky Lippe (obr. 3—6) do vnitra Germanie¹², a v době Augustově byla založena také některá římská opevnění v oblasti Taunu, na př. u Wiesbadenu, Höchstu a Friedberka¹³, a zbytky starého tábora asi z téže doby byly objeveny také v Neuwiedské kotlině u Bendorfu¹⁴, severně od Koblenze.

Rok 17 n. l. přinesl obrat v germánské politice Říma. Tiberius, odvolav Germanika k triumfu do Říma¹⁵, resignoval trvale na další válečné výboje za Rýnem a Dunajem a dal přednost uplatňování vlivu říše v těch končinách pomocí vychytralé diplomacie a získáváním klientelních států. Tato politická směrnicí byla zachovávána po celou dobu vlády rodu julsko-claudijského¹⁶ a rovněž tak i později až po Marka Aurelia. Jedinou výjimku v tom směru činila okupace území mezi Rýnem a horním Dunajem, ale základní tendencí při ní nebylo získati novou

¹¹ VG. III. 1. 233 a d.

¹² Tacitus, Ann. I. 50: iter breve ac solitum.

¹³ Schumacher, l. c. II. 33 a d., Schuchhardt, Vorgeschichte v. Deutschland.³ (Mnichov—Berlín 1935), 233.

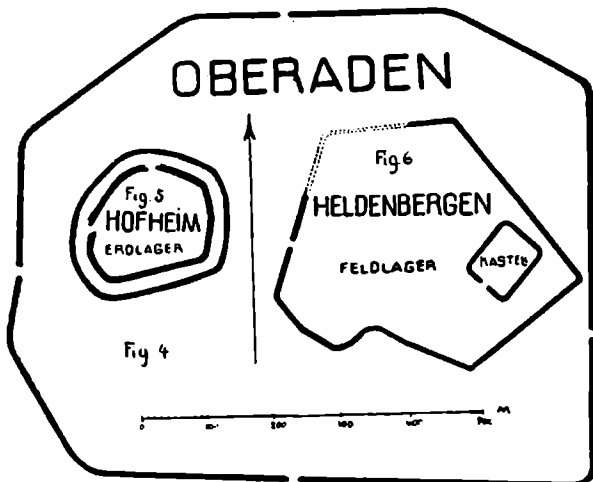
¹⁴ Schumacher, l. c. 34.

¹⁵ Tacitus, Ann. II. 26.

¹⁶ Zcela bez bojů to ovšem nebylo možné ani tehdy. Nehledíme-li k bezvýznamné výpravě Caliguově za Rýn r. 39, byla podniknuta dvě trestná tažení proti Chattům za Claudia r. 41 a 50 (Dion LX. 8. 7, Tacitus, Ann. XII. 27 a d.); r. 69 dokonce Chattové s pomocnými tlupami Usipetů a Mattiaků obléhali Mohuč, byli však brzy zahánáni (Tacitus, Hist. IV. 37).

provincii, nýbrž především jen zkrátit příliš dlouhé a se stanoviska vojensko-komunikačního příliš nevhodné obranné linie¹⁷ na trati Mohuč—Basilej—Augšpurk.

První krok k přepažení tohoto *sinus imperii*¹⁸ učinil V e s p a s i a n tím, že dal roku 73 rozkaz k vojenskému obsazení území

Obr. 5. Římské tábory Oberaden na Lippě, Hofheim a Heldenbergen severně od dolního Mohanu (podle K. Schumachra, Rheinlande II, obr. 9).

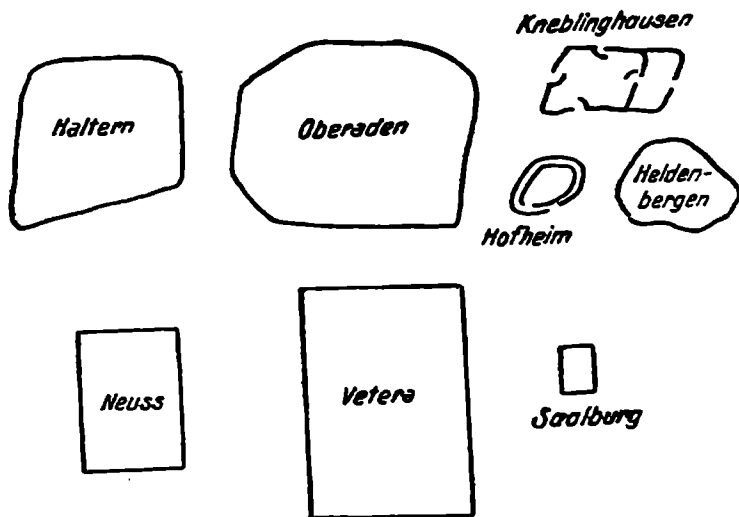
na horním Nekarů a k vybudování vojenské silnice z Argentorata (Štrasburka) k Dunaji. Silnici zřídil již r. 74 velitel římského vojska Cn. Pinarius Cornelius Clemens. Šla z Argentorata přes dnešní Offenburg údolím Kinzigu napříč Schwarzwaldem k hornímu Nekarů a odtud k hornímu Dunaji, na němž vyúsťovala u Tuttlingen¹⁹. Nad levým břehem Nekarů byl zbu-

¹⁷ Zčásti, jmenovitě v klidných dobách II. století n. l., byla snad podnětem k tomuto posouvání limitu také snaha získati pro veterány novou půdu, srov. k tomu Schumacher, Rheinlande II, 46, 155, a G. Wolff, tamže 343 a d.

¹⁸ Tacitus, G. 29, v. citát VG. III. 79 pozn. 2.

¹⁹ Kauffmann, DA. I. 370 (t. v. i starší lit.), Schumacher, l. c. II. 38 a d., mapka tab. 19, Hertlein, Römer in Württ. I. 28

dován kastel, při němž vyrostla kolem oltářů, postavených jménem Flavia Vespasiana a jeho synů²⁰, důležitá městská osada *Arae Flaviae* (Rottweil, obr. 9)²¹. Směrem jižním (jz.) ji spojovala jiná silnice přes Hüfingen (*Brigobanne* mapy Peutin-

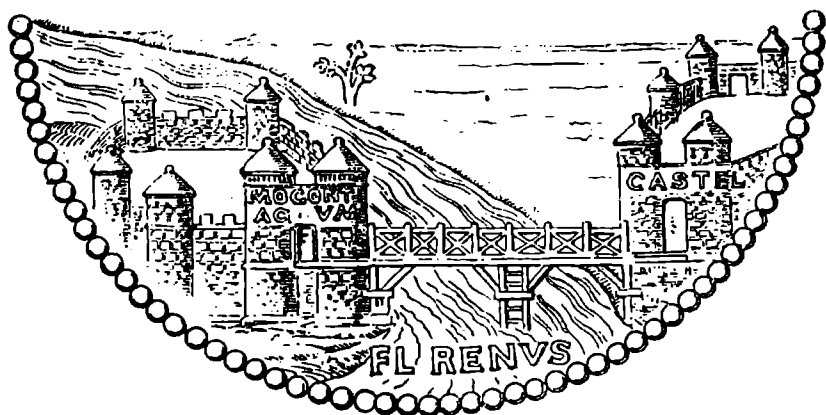
Obr. 6. Poměr velikostí římských táborů v Porýní a v západní Germanii (podle Schuchhardta, VD³ obr. 215). 1 : 28.000.

a d., II. 7 a d., mapa, Paret, tamže III. 15 a d., 192, Norden, Alt-Germanien, mapa (Fabriciova).

²⁰ Hertlein, l. c. I. 32, Paret, l. c. III. 181, 192; K. Miller. *Itineraria Rom.* 263 soudil, že oltáře byly postaveny až za Domitiana; podle Hertleina a Pareta byly oltáře zasvěceny božské trojici kapitolské, Jovovi, Junoně a Minervě. Zbytky oltářů nebyly dosud nalezeny; podle Hertleina a Goesslerera, *Römer in Württ.* II. 7, byly asi na místě dnešního dvora Hochmauern. K datování římského Rottweilu v. též R. Knorr, *Die verzierten Terra-Sigillata-Gefäße von Rottweil* (Stuttgart 1907), 14 a j., *Südgallische Terra-Sigillata-Gefäße von Rottweil* (Stuttgart 1912), 18 a j., *Töpfer und Fabriken verzierter Terra-Sigillata des ersten Jahrhunderts* (Stuttgart 1919), VI, 36, 41, 46, 50, 66, 70 a d., 74, 76 a d.

²¹ VG. III. 79 a d.; současně byl také vybudován při téže silnici kastel u Waldmössingen, srov. Hertlein, l. c. I. 34, II. 12 a d., plánek obr. 4.

gerské), Schleithem (*Iuliomagus*) a Zurzach (*Tenedo*) s *Vindonissou*²². Jak se vyvíjel další postup obsazování *decumates agri* za *Vespasiana*, není dosud bezpečně zjištěno. Je pravděpodobné, že se tak dalo jednak od západu, z jednotlivých stanic při Rýně, jednak od jihu, z *Rottweilu*. Podle všeho ještě za *Vespasiana* byla vybudována a silnicí, celkem rovnoběžnou

Obr. 7. Mohuč a Kastel, spojené mostem přes Rýn, na římském medailonu (podle K. Schumachra, *Rheinlande II* obr. 1).

s tokem Rýna, spojena řada kastelů *Baden-Baden (Aquae)* — *Neuenheim* u *Heidelberka* (obr. 10) — *Ladenburg* (— *Gernsheim*) — *Gross-Gerau*²³. Tím bylo pro Římany zajištěno držení pravého, východního Porýní mezi *Offen-*

²² *VG. III. 85 a d.*; tímto směrem pronikali Římané z *Vindonissy* na sever již před *Vespasianem*, jak ukazují nálezy u *Schleithemu* a u *Hüfingen*, kde byly zjištěny zbytky kastelu z doby předflavijské, a na tuto dobu ukazují i některé nálezy v *Rottweilu*. srov. *Schumacher, l. c. 33, 35 a d., Hertlein, l. c. I. 13, 18 a d., Steche, Mannus XXXI. 422.*

²³ *Schumacher, l. c. 38 a d., 42; Ritterling, Röm.-germ. Korr.-Bl. IV (1911) 41, VI (1913) 3,* dospěl k názoru, že některé z těchto kastelů vznikly již za *Caliguly* v r. 40/41 a byly za *Claudia* nebo *Nerona* opět opuštěny.

b u r k e m (kde byl pravděpodobně rovněž vybudován kastel²⁴) a ústím Mohanu (Mohući, obr. 7, 8).

Postupem z Rottweilu dospěli Římané také asi již roku 74 do staré keltské (helvetijské) osady *Sumelocenny*, dnešního Rottenburka na horním Nekar²⁵.

Další etapou v připojování zarýnského území k říši byl zábor oblasti jižně od Taunu a velké části dnešní Wetterau za Domitiana. Začátky tohoto procesu náleží ovšem již starší době. Krajina v okolí *Aquae Mattiacae*, dnešního Wiesbadenu, a při pravém břehu dolního Mohanu v okolí dnešního Frankfurtu byla již v době obou Drusů pokládána za římské území. Opevnění u Wiesbadenu (obr. 11), H ö c h s t u, F r i e d b e r k a a j. chránila tuto državu proti útokům sousedních Germánů, jmenovitě Chattů. V některých zůstaly posádky, jak se zdá, i za Tiberia, Caliguly a Claudia, kdy dokonce byly ještě vybudovány nové kastely, na př. v Hofheimu (obr. 5, 6)²⁶. Důvodem k tomu byla — jako dříve — potřeba chrániti proti útokům Chattů jak domorodé obyvatelstvo, spřátelené s Římany, tak také četné *villae rusticae* římských usedlíků, především vojenských vysloužilců, kteří se v těch končinách, zejména ve velmi úrodné Wetterau, trvale usadili²⁷.

Za Claudia a Nerona byla sice vojenská okupace tohoto území zrušena a posádky odvolány, ale potřeba ochrany římských usedlíků a domácího obyvatelstva přiměla již opět Vespasiana ke znovuzřízení některých opevnění²⁸, a v tomto díle pokračoval zejména Domitian, který zřídil řadu nových opev-

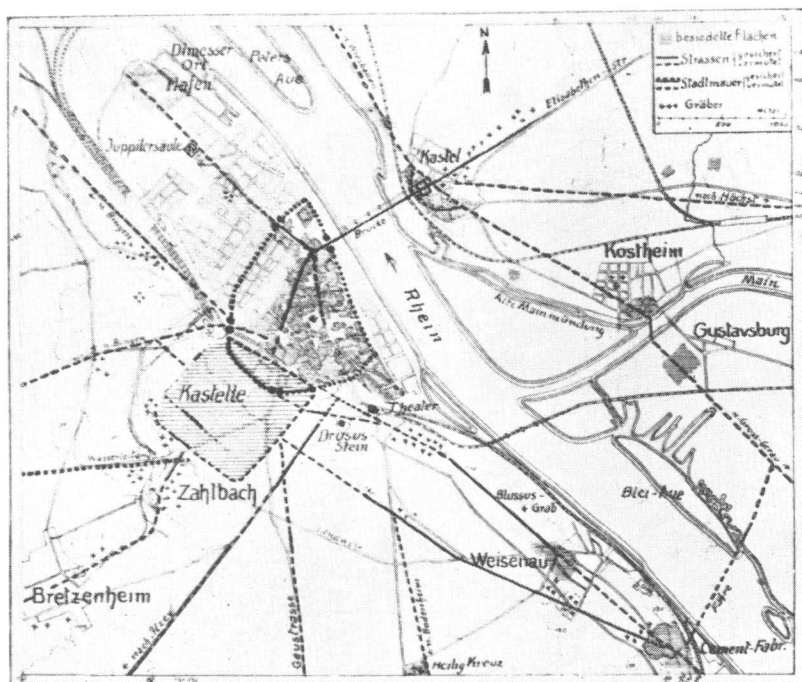
²⁴ Zangemeister, Westd. Zeitschr. III (1884), 247 a d., Schumacher, l. c. 38, Hertlein, l. c. I, 28, II, 7 a d.

²⁵ Schumacher, l. c. 66 a d.; z téže doby pochází patrně také kastel u Sulzu, severně od Rottweilu a jihozápadně od Rottenburka, srov. Koepf, Römer in Deutschland³ 60, Hertlein, l. c. I, 34 a d., Hertlein-Goessler, tamže II, 26 a d., pláněk obr. 5.

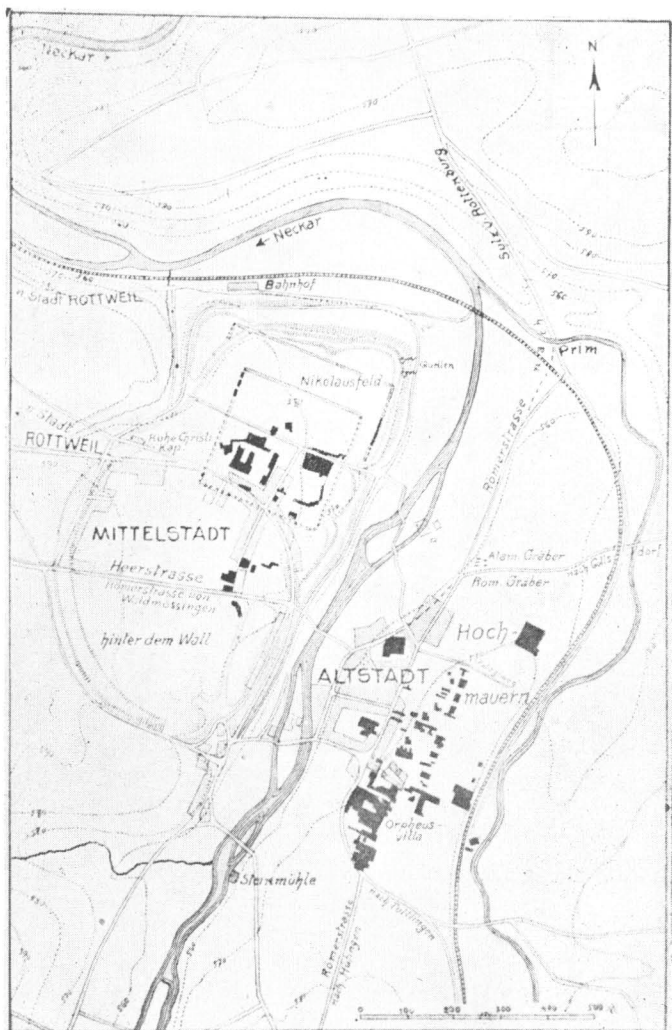
²⁶ E. Ritterling, Das frühromische Lager bei Hofheim im Taunus (Wiesbaden 1913), 81 a d. Schumacher, l. c. 34 a d.

²⁷ Wolff v práci Schumachrově, l. c. 343 a d.

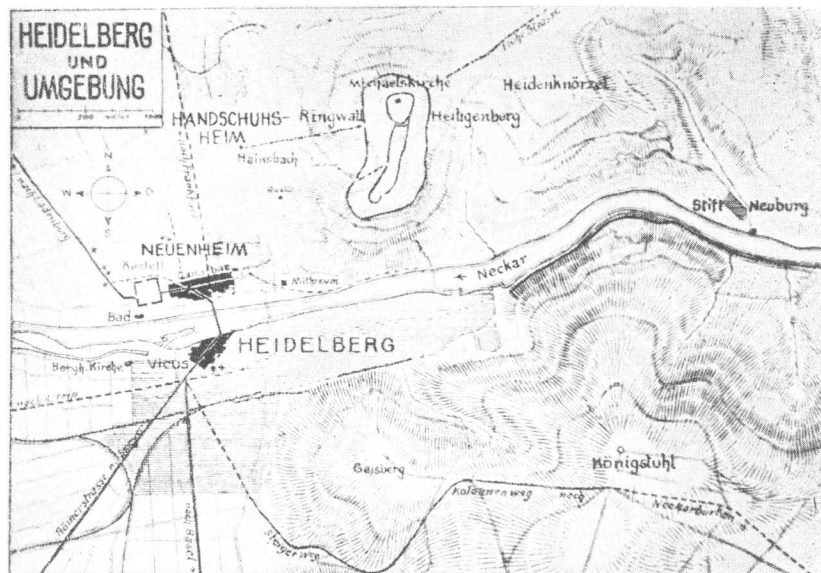
²⁸ Ritterling, v. výše str. 49, pozn. 23, Schumacher, l. c. 36, 39.

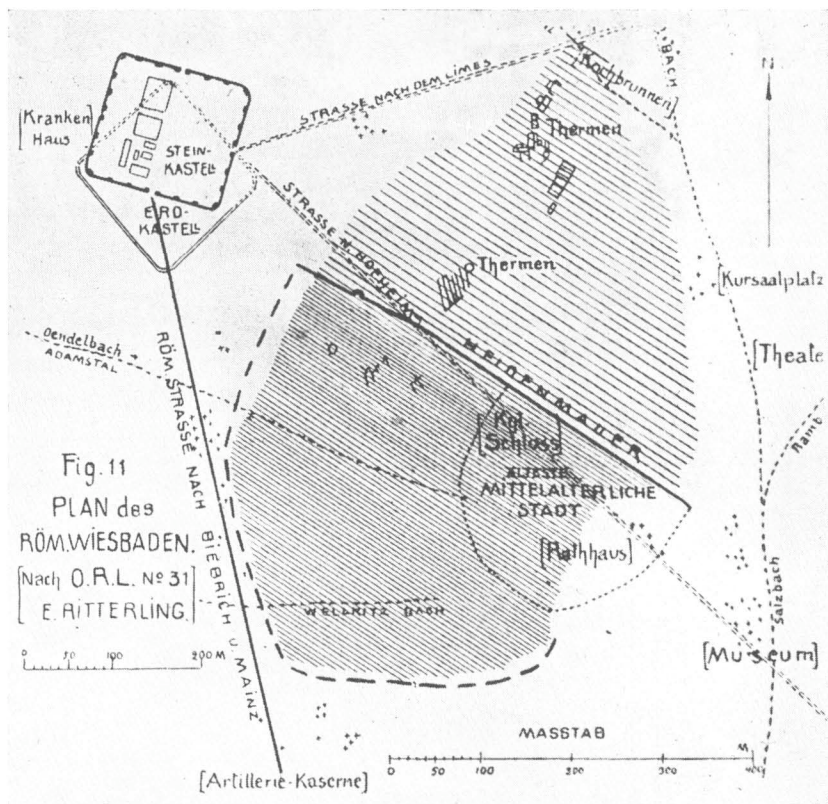
Obr. 8. Mohuč a Kastel s okolím v římské době (podle K. Schumachra, Rheinlande II. tab. 3).

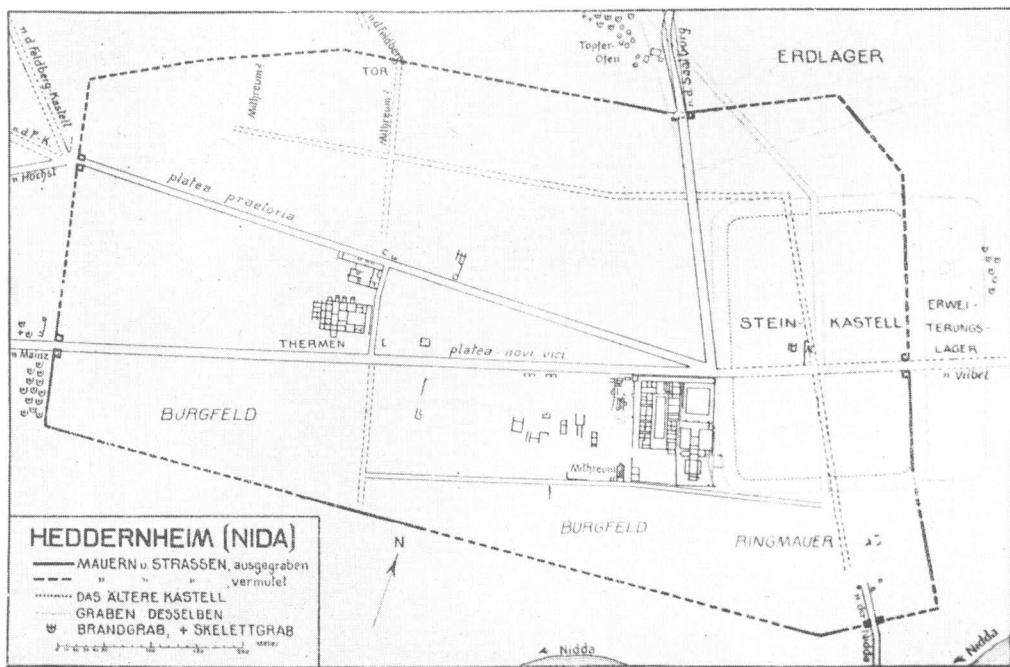
Obr. 9. Arae Flaviae—Rottweil (podle K. Schumachra, Rheinlande II tab. 7).

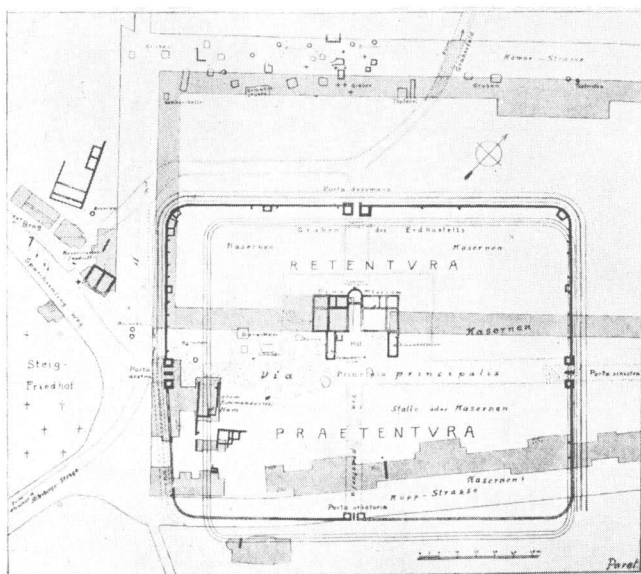
Obr. 10. Heidelberg—Neuenheim s hradištěm na Heiligenbergu (podle K. Schumachra. Rheinlande II tab. 10).

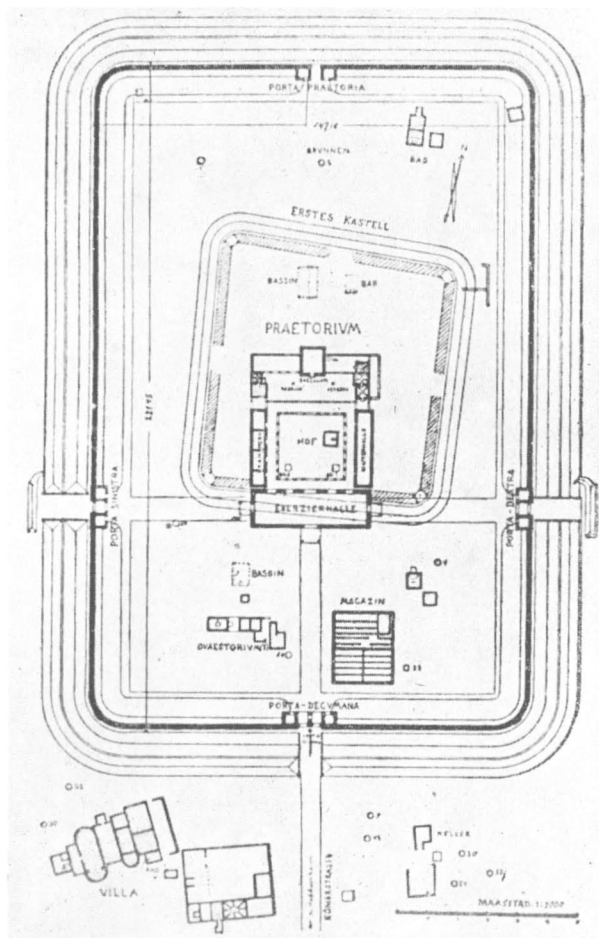
Obr. 11. Aquae Mattiacae—Wiesbaden (podle K. Schumachra, Rheinlande II obr. 11).

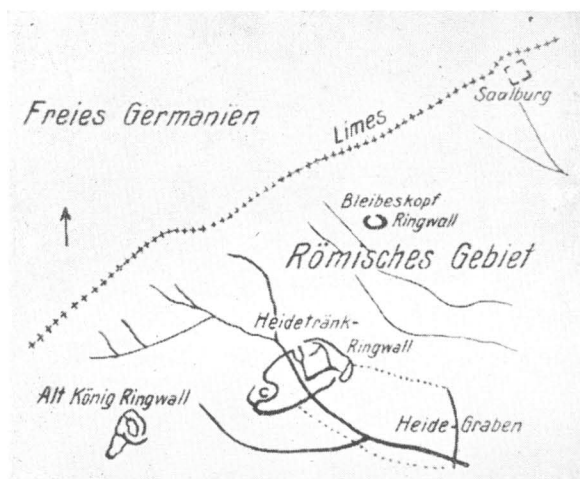
Obr. 12. Nida—Heddernheim (podle K. Schumachra, Rheinlande II tab. 8).

Obr. 13. Cannstatt, římský kastel (Goessler, Vor- und Frühgesch. von Stuttgart—Cannstatt tab. 3, podle plánu O. Paret).

Obr. 14. Saalburg, starý a pozdější kasteľ (Schuchhardt, VD³ obr. 259, podle Jacobiho).

Obr. 15. Římský limes a hradiště v pohoří Taunu (Schuchhardt, VD³ obr. 237. podle Blümleina).

Obr. 16. Římský limes u Saalburka (podle K. Blümleina, Bilder aus dem röm.-germ. Kulturleben obr. 3).

Obr. 17. Zbytky kamenné věže římského limitu u Schlossau i. O.
(Fr. Koepp, Germania Rom.² I, tab. 11 č. 4).

Obr. 18. Římský kastel a vicus Faimingen při ústí Brenzy do Dunaje
(Fr. Drexel, Germania Rom.² II, tab. 17 č. 11).

nění a stará přebudoval. K nově vybudovaným kastelům té doby patří na př. Heddernheim (obr. 12) a Okarben při dolní a střední Niddě, Heldenbergen²⁹ na Nidderě (obr. 5, 6), přítoku Niddy, Heddendorf u Neuwiedu, Saalburg (obr. 14—16)³⁰ a první — zemní — kastel na Zugmantlu³¹ v Taunu, a. j.

Asi do doby kolem roku 90, do druhé války s Chatty, náleží počín Domitianův, který dal vznik myšlence pozdějšího limitního ohraničení říše, jak je známe především z doby Hadrianova a Piovy. Podle zprávy Frontinovy³², dal Domitian zřídit na ochranu obsazeného území pohraniční *limites* v délce 120 tisíc římských (dvoj-)kroků, na nichž byly trvale střeženy hranice říše proti útokům Germánů. Opěrnými body této hraniční ochrany byly strážné věže nebo malé kastely a dále v zázemí větší kastely a legionářské tábory³³. Přesná trať této chráněné pohraniční čáry Domitianovy není dosud zcela bezpečně zjištěna. K. Schumacher upozornil na to, že trať 120 římských mil se rovná přibližně asi délce Domitianova limitu v oblasti Taunu

²⁹ Schumacher, l. c. 34 a d., 44 a d., starší literaturu v. tamže 336; srov. též Wolff, Archaeolog. Fundkarte d. südlichen Wetterau z r. 1912 (Frankfurt n. M.).

³⁰ Schumacher, l. c. 69 a d., a dříve již Materialien z. Besiedlungsgeschichte Deutschlands, Kataloge d. r. -g. Central-Museums 5 (Mohuč 1913), 175 a d.

³¹ J. Alfs, Germania XXVI (1942), 138 a d., Schumacher, Rheinlande II. 72, 127.

³² Frontinus, Strateg. I. 3. 10: cum Germani more suo e saltibus et obscuris latebris subinde impugnarent nostros tutumque regressum in profunda silvarum haberent, *limitibus per centum viginti milia passuum* actis non mutavit tantum statum belli, sed et subiecit dicioni suae hostes, quorum refugia nudaverat; o významu slova *limes* (*limites*) a jeho vývoji (přeměně) v. E. Fabricius, Limes, Pauly-Wissowa RE. XIII. 1 (25. H.-Bd. 1926), 572 a d., Limitatio, tamže 672 a d. (t. v. i starší lit.); Koepf, l. c. 52 a d., Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 18 a d., Hertlein, l. c. I. 56 a d., Ondrouch, Limes Rom. 11 a d.

³³ Koepf, l. c. 54 a d., Kauffmann, DA. I. 370 (tam v. i jinou lit.), Schumacher, Rheinlande II. 44.

až po Mohan³⁴, a že germánskými *refugia* zprávy Frontinovy³⁵ jsou míněna germánská resp. Germány užívaná hradiště v Tau-
nu (obr. 15) jako Altkönig, Goldgrube a Haus-
berg³⁶.

Za Mohanem, v oblasti *decumates agri*, šla pohraniční čára Domitianova od doby kolem r. 90 zhruba asi po středním Ne-
karu, jak dokazuje zejména stavba kastelů u Neckarbur-
ken³⁷ na dolní Elze, přítoku Neckaru s pravé strany, u Cann-
stattu na levém břehu Neckaru (obr. 13) a j.³⁸ U řady kastelů,
zejména ve východním Odenwaldu na trati mezi Neckarburken
a Mohanem (obr. 17, 26), nedovolují dosavadní nálezy bezpeč-
ného vročení, většina jich však pochází, jak se zdá, rovněž
z doby Domitianovy nebo (z menší části) z doby Trajanovy³⁹.

Frontinus nám podává také jinou velmi zajímavou zprávu⁴⁰,
která vrhá na Domitiana zcela jiné světlo, než jsme zvyklí
z dějin tohoto posledního Flaviovice. Podle ní nařídil Domitian,
aby za půdu, zabranou při stavbě římských kastelů, byla do-
morodcům vyplácena náhrada, čímž si ovšem musil získat je-

³⁴ Schumacher, l. c. 43, ale srov. k tomu Koepf, l. c. 57.

³⁵ Srov. výše pozn. 32.

³⁶ Schumacher, l. c. 43, Reeb. ed. Tac. Germanie 129.

³⁷ Schumacher, ORL. 53 (1898), Rheinlande II. 45, Hertlein,
l. c. I. 68 a d.

³⁸ W. Barthel, Das Kastell Gannstatt, ORL. 28, Heidelberg 1907,
P. Goessler, Vor- u. Frühgesch. von Stuttgart—Cannstatt, 2. vyd.
(Stuttgart 1920), 37 a d., 40 a d., plán tab. 3, situace tab. 4, mapa; Schu-
macher, Rheinlande II. 40, 66, 337 pozn. 29 (lit.) Verhältnis der Tat-
sachenangaben in der Germania atd. v Reebově edici Tacitovy Germa-
nie (Lipsko—Berlín 1930), 111 a d., 126, Hertlein, l. c. I. 64, Hert-
lein-Goessler, tamže II. 82 a d., plán obr. 10; Paret, tamže III
passim, hl. 133 a d., 136 a d., 160 a d., 179, 189 a d. (plán obr. 101), 292;
J. Alfs, Germania XXVI. 138, datuje kastel Cannstatt do doby Tra-
janovy.

³⁹ Koepf, l. c. 61 a d., Hertlein, l. c. I. 48 a d., 60 a d.

⁴⁰ Frontinus, Strateg. II. 11. 7: eo bello, quo victis hostibus cog-
nomen Germanici meruit, cum in finibus Ubiorum (čtení Cubiorum
přijímají Koepf, Fabricius, Domaszewski, Norden, R. Much a j.) castel-
la poneret, pro fructibus locorum, quae vallo comprehendebat, pretium
solvi iussit; atque ita iustitiae fama omnium fidem adstrinxit.

jich důvěru a přichylnost, neboť na něco takového nebyli u bezohledných Římanů vůbec zvyklí. Zpráva Frontinova mluví o území Ubiů nebo Cubiů. Je-li správnější čtení *Ubiorum*, mohla by se zpráva vztahovati na oblast u Neuwiedu, kde se mohly zbytky Ubiů zachovati⁴¹. Šlo-li tu o *Cubie*, jak se dnes většinou soudí, mohli by býti totožní s *Bituriges Cubi*, usedlími při levém břehu Mohanu v okolí dnešního Obernburka⁴² (východně od Darmstadtu).

V době Domitianově došlo také ve velkém měřítku k zabírání území severně od Dunaje proti Raetií. Dunaj byl přibližně asi půl století — od roku 15 st. l. až asi do doby Claudiovy — severním pomezím římské Raetie (Vindelicie), aniž bylo potřetí vojensky jej zajišťovati. Tiberius a Drusus provedli pacifikaci obou území tak důkladně, že byl odpor Vindeliků i — kdysi tak bojovných — Raetů navždy zlomen, takže stačila pro celé to rozsáhlé území posádka jedné nebo dvou legií, usazených v táboře u dnešního Oberhausen u Augšpurka⁴³, aby je udržela v klidu. Teprve za Claudia (41—54) se začalo se stavbou kastelů při pravém břehu horního Dunaje. Vedle zmíněného kastelu u Hüfingen v Badensku patří do té doby především kastely u Risstissen jihozápadně od Ulmu a snad i u Mengen (*Bragodurum*?)⁴⁴. V době Vespasianově (69—79) byla některá starší opevnění znovuzřízena (na př. kastel u Risstissen) a další zbudována jednak při pravém břehu Dunaje, jednak — ve spojení se zábořem území při horním

⁴¹ Srov. k tomu VG. II. 107.

⁴² Schumacher, Rheinlande II. 43, 131 a d.; srov. k tomu VG. III. 244 pozn. 1. Proti výkladu o keltských Cubiích při levém dolním Mohanu v sousedství Teutonů se v poslední době vyslovil Reinecke, 23. Bericht R.-g. Komm. 152; Hertlein, l. c. I. 78 pozn. 1, 192 dával přednost Aschbachovu čtení *Sueborum*.

⁴³ Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 14 a d., P. Reinecke, l. c. 155.

⁴⁴ Fr. Wagner, l. c. 16, Hertlein, l. c. 21, II. 178 a d., 198 a d. (nálezy v Mengen až z doby Vespasianovy, kastel dosud nezjištěn), 204 a d. (spolu s Goesslerem), plánek Risstissen od Pareta na str. 205; Paret, tamže III. 338 a d., 364 a j.

Nekaru — v západní části Schwäbische Alb. Při Dunaji patří do té doby (podle zachovaných nápisů do let 78, 80 a 79/81, tedy do konce vlády Vespasianovy a do doby Titovy) zejména kastely v Günzburku (*Gunzia*), Köschingu a Einingu⁴⁵. Vybudováním kastelu u Köschingu (*Germanicum* tab. Peutinger.) a j. byla zároveň posunuta pomezí čára říšského území — provincie Raetie — za Dunaj. V Schwäbische Alb byl — snad již v době tažení z r. 73/74 — vybudován kastel u Lautlingen severovýchodně (vsv.) od Rottweilu, při silnici, jež vycházela ze Sulzu na Nekaru a ústila u Laizu⁴⁶ na podunajskou silnici z Tuttlingen do Mengen a Risstissen.

V době Domitianově (81—96) bylo — jak jsem se již zmínil — velmi radikálním způsobem pokračováno v záboru území jižní Germanie za Dunajem. Horní tok Dunaje západně od Einingu (*Abusina*) přestal býti vůbec pomezím říše tím, že byla již kolem roku 85 a v letech následujících řadou kastelů připojena k provincii Raetii téměř celá oblast Švábského Jury a jižní část Franckého Jury. Kromě kastelů u Köschingu a snad i u Faimingen (obr. 18) při ústí Brenzy⁴⁷ a u Lautlingen, které pocházejí ze starší doby, patří sem kastely v Burladingen, Gomadingen a Donnstetten (*Clarenna?*, vjv. od hradiště Heidengrabenu⁴⁸ = *Segoduna?*) v Rauhe Alb, dále Urspring u pramenů Lony, přítoku Brenzy (*ad Lunam*), Heidenheim na Brenze (*Aquileia?*), Oberdorf pod Ipfem (*Opia*), Munningen (*Losodica?*), Gnotzheim

⁴⁵ Fr. Vollmer, *Inscriptiones Bavariae Romanae sive Inscr. prov. Raetiae etc.* (Monako 1915), č. 196, 257 a 331, Fr. Wagner, l. c. 19 a d., Hertlein, l. c. I. 24, 43.

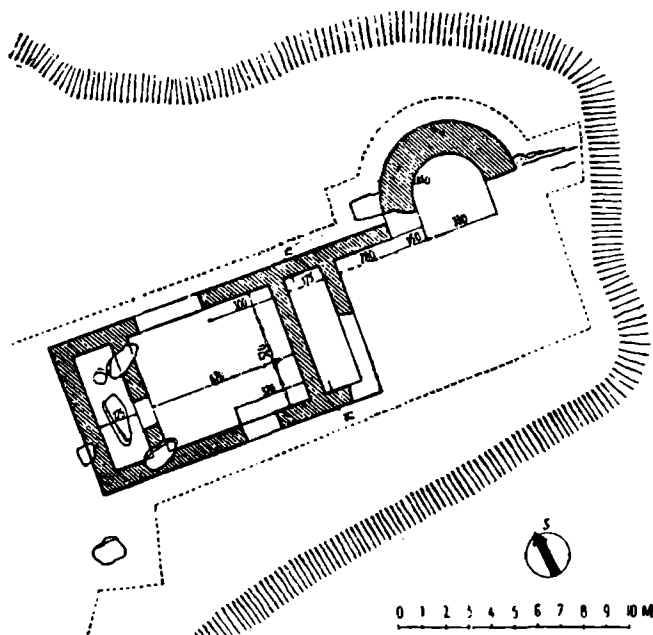
⁴⁶ Hertlein, l. c. I. 35, Hertlein-Goessler tamže II. 215 (s plánkem Paretovým na str. 216), Paret tamže III. 334 a j. (tam v. i j. lit.); jiní datují vznik kastelu u Lautlingen až do doby Domitianovy kolem r. 85, srov. Fr. Wagner, l. c. 21, 118 pozn. 23 (starší lit.).

⁴⁷ VG. II. 94; Fr. Wagner, l. c. 20, Hertlein, l. c. I. 41 a d., II 219, 244 a j.

⁴⁸ VG. III. 228; k identifikaci *Clarenny* s Donnstetten v. Knorr, Töpfer u. Fabriken verz. Terra-Sig. 102 a d.

(*Medianis?*), Weissenburg (*Biricianis*) a Pfünz (*Vetonianis*)⁴⁹ při jižním ohbu Altmühly.

Z doby Trajanovy (98—117) není dosud bezpečných dokladů o tom, že by byla bývala v západní a jihozápadní Germanii zabírána další území. Limitní linie mezi obloukem Mohanu u Miltenberka a Lorchem na řece Remse, jež byla v dřívějších

Obr. 19. Děvín, římská stanice I; výkop J. Eisnera r. 1935 (V. Ondrouch, *Limes Rom.* obr. 1, zaměřil a kreslil V. Mencl).

⁴⁹ Fr. Wagner, l. c. 21, 118 pozn. 23 (starší lit.) a mapka, Hertlein, l. c. I. 38 a d. (kastely v Gomadingen a Donnstetten se předpokládají, nebyly však dosud zjištěny vykopávkami; tvary *Medianis*, *Biricianis*, *Vetonianis* mapy Peutingerské vykládá Hertlein, str. 43, 46, jako ablativy plur., jež třeba doplniti slovem *castris*, srov. k tomu Šimek, VG. III. 38 a d.), II. 228, 232 a j.; k datování *Burladingen* v. též Knorr, l. c. 94.

dobách připisována Trajanovi⁵⁰, pochází až z doby Antonina Pia, z let asi 150 n. l. a pozdějších⁵¹. Trajanova pozornost byla zaměřena především ke končinám východnějším, při dolním a středním Dunaji. Nad dolním Dunajem se mu podařilo ve válkách s Dáky v letech 101—107 rozšířit říši o novou provincii Dacii a potom se pravděpodobně chystal k postupnému zabírání především kvádského území v dnešním Slovensku, jak ukazuje nade vši pochybnost stavba vojenské stanice ve Stupavě, datovaná V. Ondrouchem podle výsledků jeho vykopávek v l. 1940 a 1941 do doby mezi r. 107—114⁵². Stavba stupavské stanice předpokládá, že již před ní nebo alespoň současně s ní musila být vybudována římská vojenská stanice na Děvíně (obr. 1, 19)⁵³ jako předmostí Carnunta⁵⁴. A v stejné asi době jako stanice děvínská byla pravděpodobně postavena také římská stanice v Bratislavě⁵⁵. Kromě těchto stanic při levém břehu Dunaje se zachovaly dále k východu v obdobné poloze zbytky kastelu Kelemantie, dnešního Leányváru (obr. 20), jako protějšku (předmostí) Brigetia. Při poloze tohoto kastelu je pravděpodobné, že také jeho stavba byla již v programu Trajanově. Nebylo-li s ní alespoň započato již za Trajana (válka s Parthy v letech 114—116 přerušila pravděpodobně všechny Trajanovy podniky v Germanii),

⁵⁰ Byla přímo označována jako *vallum Traiani*, srov. na př. Perthesův Atlas antiquus od Kampena, tab. 16 mapka a (podle Cohausena).

⁵¹ Fabricius, Pauly-Wiss. RE. XIII. 1. 593 a d., Koepf, Römer in Deutschland³ 77 a d., Schumacher, Rheinlande II. 49, 80 a d., Fr. Wagner, l. c. 22, Hertlein, l. c. I. 91 a d., hl. 93 a d., Paret, tamže III. 16.

⁵² V. Ondrouch, Římska stanice v Stupave a římské stavebné stopy v Pajštúne (SUS — Historica Slovaca 2, Bratislava 1941), 55 a d., 65, Římske stavby v Stupave a Pajštúne (otisk ze Sloven. staviteľa č. 1/1942), str. 10; jiná starší vnočení v. Gnirs, Zprávy arch. úst. II/III, str. 37, 113 (mezi l. 110—130 n. l.), Dobiáš, ČČH XLVI (1940), 72 (mezi l. 92—114), a j.; seznam starší lit. v. Ondrouch, Limes Rom. 26.

⁵³ Ondrouch, Limes Rom. 22 a d. (tam v. i starší lit.).

⁵⁴ VG. III. 104 a d.

⁵⁵ Ondrouch, Limes Rom. 28 a d. (tam v. i starší lit.).

byla při velkém významu, který měla jako protějšek Brigetia, uskutečněna již v prvních letech vlády Trajanova nástupce Hadriana (podle dosavadních nálezů asi někdy po roce 119)⁵⁶. Pro toto datování svědčí také již sama Ptolemaiova citace Kelemantie jako předmostí Brigetia, což je vyjádřeno týmiž posičnicími čísly jako u Brigetia⁵⁷. Naše datování Ptolemaiovy Hyfégeše⁵⁸ do doby kolem roku 135 nebo krátce poté nám určuje pro vznik kastelu pevný *terminus ante quem*.

VI. Groh datoval do sklonku doby Trajanovy také římskou stanicí na hradišti u Mušova⁵⁹. Dosavadní nálezy toto datování nevyklučují, ale ovšem také ani zcela bezpečně nedokládají. Nálezy z římské stanice u Niederleisu⁶⁰ ukazují, že také k vybudování severnější stanice mušovské mohlo dojíti již před vznikem kastelu na Oberleiserbergu, t. j. před válkami „markomanskými“, jejichž dobu lze pokládati za poslední termín vzniku mušovské stanice. *Terminus post quem* určuje příchod legie X., jejíž cihly byly při vykopávkách na Mušově nalezeny, z Porýní do Vindobony (asi kolem roku 107 n. l.). Ještě přesnějšího vročení vzniku mušovské stanice dosavadní nálezy nepřipouštějí⁶¹.

⁵⁶ Tamže 21, 32 (popis tábora a výčet starší literatury 29 a d.), a k tomu Dobráš, ČČH XLVI. 72; do konce I. resp. do začátku II. století, do doby znovuvybudování tábora brigetijského stavbou kamenných hradeb (legie XI Claudia v l. 101—107 a legie XXX Ulpia v l. 108—117) datuje počátek kastelu Kelemantie J. Szilágyi, Acta Arch. Hung. II (Budapešť 1952), 202 a d.

⁵⁷ Str. 22 a VG. I. 139 a d., III. 1. 101, 108 a d., 125.

⁵⁸ Str. 22 a d.

⁵⁹ V. Groh, Una interessante scoperta di castello romano in Cecoslov. Historia I. 4 (1927), 101; datování Grohovo jako nejlepší přijímá Ondrouch, l. c. 20 pozn. 97 (t. v. i jinou lit.); do konce vlády Hadrianovy nebo do počátku vlády Piovy datuje začátek Mušova Křížek, Příroda XXVIII (1935), zvl. otisk 8; jinak se Mušov (římská stanice) většinou klade až do doby válek t. ř. markomanských, srov. Dobráš v několika pracích, naposledy ČČH XLVI. 72, Guirs, Zprávy arch. úst. II/III str. 29, 111, a j.

⁶⁰ VG. III. 138.

⁶¹ Srov. k tomu VG. III. 139 a d.

Dále na západě bylo v době Hadrianově pravděpodobně pokračováno především v zajišťování území zabraných za Domitiana. Za Trajana, ne-li již za Domitiana, se začalo v oblasti raetského a hornogermánského limitu s oddělováním barbarského území od oblasti zabrané říší pomocí dřevěných (proutěných) plotů. Jejich stopy byly zjištěny na několika místech⁶². Ploty (obr. 21) byly ovšem pro válečné účely ochranou zcela nedostatečnou a byly proto zřejmě určeny především pro ulehčení strážní služby, zejména celní, na hranicích tím, že nutily domorodce k přecházení hranic jenom v místech k tomu určených⁶³. Tyto dřevěné ploty byly podle svědectví Spartianova z velké části za vlády Hadrianovy (117—138) nahrazeny kolovými palisádami. Spartian vypravuje, že Hadrian dal na mnoha místech (přesněji: na většině míst), kde rozhraním mezi říšským územím a barbary nebyly řeky, nýbrž *limites*, zříditi hradby z mohutných kolů, zaražených do země, jimiž oddělil území barbarské od říšského⁶⁴. Tato zpráva je zároveň také dokladem, že v té době byl ještě význam slova *limites* běžný pro hranice staršího druhu, bez opevnění hradbami⁶⁵. Palisádové hradby byly vedeny přímým směrem, pokud to terén dovozoval, a to často i tam, kde hradba pro zachování tohoto principu musila sestupovati na svah pod vrcholem terénu a ponechávala strategicky výhodnější polohu na zevní straně limitu⁶⁶. Šikmo seříznuté koly byly při tom zapouštěny do strouhy se špičatým dnem a vzepřeny kameny. Tyto strouhy byly v nové době

⁶² Fr. Wagner, l. c. 22, Hertlein, l. c. I. 96 a d., Koepf, l. c. 56 a d.

⁶³ Koepf, l. c. 57.

⁶⁴ Spartianus, Vita Hadriani 12. 6: per ea tempora et alias frequenter in plurimis locis, in quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in modum muralis saepis funditus iactis atque conexis barbaros separavit.

⁶⁵ Str. 59 pozn. 32.

⁶⁶ E. Kornemann, Die röm. Kaiserzeit v díle Gercke-Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft III (Lipsko—Berlín 1912), 217, Šimek, Několik poznámek k prehistorii našich zemí a jižního Německa, Obzor praeh. I (1922), 103 a d., Hertlein, l. c. I. 105.

často omylem vykládány jako vlastní úřední limitní čára (Grenzgräbchen)⁶⁷.

Kromě stavby palisádových hradeb a řady jiných organizačních a stavebních reforem, které Hadrian nařídil, jak se zdá, již za své cesty v Germanii roku 121 (před cestou do Britannie), dal Hadrian rozkaz také k dalšímu posunutí limitu jak v oblasti severně od Mohanu, tak také snad v oblasti raetské severně od Dunaje. Důvodem k tomu byla jednak snaha po dosažení výhodnější strategické linie, jak tomu bylo především na př. při posunutí limitu s trati Heddernheim—Okarben—Friedberg na hřeben pohoří Taunu⁶⁸, jednak snad také snaha získati další pruh úrodné půdy pro zaopatření veteránů. Tomuto druhému účelu snad především sloužilo posunutí říšských hranic na čáru Krotzenburg—Rückingen—Marköbel—Altenstadt—Oberflorstadt⁶⁹. A podobně snad došlo hlavně z hospodářských důvodů již za Hadriana také k další úpravě Domitianových hranic v Raetii. Dosavadní stav archeologických nálezů tu arci nepřipouští zcela bezpečného rozhodnutí, jaký podíl na této úpravě měla také následující doba Piova⁷⁰.

Za Antonina Pia (138—161) došlo k poslední úpravě hranic a ke skutečnému spojení hornogermánského a raetského limitu tím, že někdy kolem roku 150 a v letech následujících (mezi l. 148—161)⁷¹ byly limitní hranice z Odenwaldu a od středního toku Nekarů posunuty východním směrem do čáry Miltenberg (Wörth)—Walldürn—Osterburken—Jagsthausen—Öhringen—Mainhardt—Murrhardt (obr. 24) —Welzheim (obr. 25) —Lorch

⁶⁷ Srov. k tomu Ko e p p, l. c. 74 a d., F r. W a g n e r, l. c. 23.

⁶⁸ S c h u m a c h e r, Rheinlande II. 44.

⁶⁹ S c h u m a c h e r, tamže.

⁷⁰ F r. W a g n e r, l. c. 22 a d.; H e r t l e i n, l. c. I. 97 a d., datuje tuto novou raetskou pohraniční linii (Schierenhof—Unterböbingen—Aalen—Buch—Halheim—Ruffenhofen—Dambach—Gnotzheim—Gunzenhausen—Theilenhofen—Weisenburg—Ellingen—Böhming) do střední nebo pozdní doby Hadrianovy (kolem r. 125 nebo 130); podobně (kolem r. 130) datuje linii zevního limitu u Buchu-Halheimu také P a r e t, tamže III. 16.

⁷¹ H e r t l e i n, tamže I. 91 a d., 94, S c h u m a c h e r, l. c. II. 81, a j.

na Remse, kde se k ní připojovala v pravém úhlu nová raetská limitní čára, jdoucí přes (krajní body) Buch—Halheim—Guntzenhausen—Böhming k Hienheimu na Dunaji. Tím bylo dosaženo konečného stadia ve vývoji a posunu pomezí římské říše mezi Mohanem a Dunajem (obr. 26). Dále již *limes* posunován nebyl. *Sinus imperii*, třebaže podstatně zmenšený, přece jen zůstal.

Poslední posun hornogermánského limitu do trati Miltenberg—Lorch na Remse a částečně snad i raetského limitu na trati Lorch—Hienheim náleží již do doby po napsání Ptolemaiovy Hyfégése⁷². Ptolemaios tedy o něm před ukončením své práce zpráv neměl. Spojíme-li tento poznatek s tím, že neměl zpráv ani o Tacitových *decumates agri*⁷³, pochopíme, proč Ptolemaios považoval celou oblast mezi horním Dunajem a středním Rýnem za část své velké (svobodné) Germanie. Zábor této oblasti nebyl tehdy ještě ukončen, a tak i v představě samotných Římanů žilo toto území stále ještě jako součást vlastní Germanie⁷⁴, postupně zabíraná vojenskými správami Horní Germanie a Raetie.

Novodobá představa celého území, zabraného v době před válkami ‚markomanskými‘ římským limitem v jihozápadní (velké) Germanii, jako jediného samostatného a souvislého celku v starověku vůbec nevznikla a ani vzniknouti nemohla právě z toho důvodu, že tu běželo o dvojí postupný, navzájem na sobě v podstatě nezávislý vojenský zábor, vycházející ze dvou různých stran⁷⁵, a že ze zabraných částí tohoto území vůbec nevznikly samostatné správní celky, nýbrž že tu šlo jenom o podružná území, připojená k správním oblastem sousedních provincií Raetie a Horní Germanie.

⁷² Str. 36.

⁷³ VG. I. 7, III. 79 a d. a výše str. 35 a d.

⁷⁴ Srov. Tacitus, G. 1: *Germania omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danuvio fluminibus... separatur. Steche, Altgerm. 42*, soudil, že Ptolemaios dbal jako přírodopisec především přírodních hranic Germanie a nedbal římských hranic správních; myslím, že výklad nahoře podaný přesněji vystihuje skutečný stav věci.

⁷⁵ Koepf, I. c. 72 a d.

Osídlení území zabraného limitem a oblasti vně limitu.

Obraz osídlení části Germanie (vlastní), zabrané limitem, byl v době, jež nás zde zaměstnává, značně pestrý jak po stránce národopisné, tak také po stránce společenského rozvrstvení.

Nejpočetnější složkou obyvatelstva v území *decumates agri* byli podle svědectví Tacitova¹ Gallové, ať již k nim patřily zbytky starého obyvatelstva helvetijského, či ať šlo o nové přistěhovalce z Gallie, na něž by především, jak se zdá, ukazoval text Tacitův². Kromě nich tam sídlili Germáni a jako nejméně početná složka, soustředěná ve městech i rozptýlená po venkově, vládnoucí vrstva římská. Vojenské posádky měly ovšem složení namnoze ještě pestřejší.

Po stránce sociálního rozvrstvení byly v zabraném území záhy obdobné poměry jako ve vlastních provinciích za Rýnem a Dunajem. Vedle obyvatelstva svobodného žilo především v domech a na statečích zámožných Římanů a provinciálů množství otroků a lidí polosvobodných, připoutaných rozličnými závazky k půdě, kterou obdělávali, a k jejím vlastníkům.

Na germánském území za limitem nebyly poměry sociální tak složité, ale i tam žili vedle lidí svobodných otroci. Jejich životní podmínky byly ovšem u Germánů, můžeme-li věřit slovům Tacitovým³, mnohem snesitelnější než na půdě

¹ Tacitus, G. 29: Non numeraverim inter Germaniae populos, quamquam trans Rhenum Danuviumque conserderint, eos qui decumates agros exercent: levissimus quisque Gallorum et inopia audax duibiae possessionis solum occupavere. Srov. k tomu VG. III. 79 a Reeb, Tac. Germania 51 pozn. 4, 125 a d. (Schumacher), 165.

² Srov. k tomu Paret, Römer in Württ. III. 200 a d., Norden, Alt-Germanien 169 a d., Th. Steche, Mannus XXXI (1939), 417 a d., 426 a d.

³ Tacitus, G. 25: Ceteris servis non in nostrum morem discriptis per familiam ministeriis utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit, frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis, ut colono, in-

římské resp. u Římanů a Gallů (více o tom v. níže v pojednání o druhé kulturní oblasti).

Po stránce národopisné musíme také tam počítati vedle Germánů se zbytky staršího obyvatelstva keltského, které postupně zanikaly v obyvatelstvu germánském⁴, a na jihovýchodě, především na území dnešního Slovenska, také se zbytky Illyrů, Dáků⁵ a Sarmatů (Jazygů). Kromě nich žili v oblasti jihovýchodní a především na Slovensku pravděpodobně již také první přistěhovalci slovanští, kteří karpatskou oblastí postupně prolínali směrem k jihu, k Dunaji a za Dunaj⁶. Žili tam pravděpodobně také jako polosvobodní zemědělci a ovšem také jako

jungit; et servus hac tenus parat, cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. verberare servum ac vinculis et opere coercere rarum...; srov. také již 20: dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas: inter eadem pecora, in eadem humo degunt. Více o tom v. níže.

⁴ Tak se na př. v severních Rakousích Keltové podle H. Mitschy-Märheima (WPZ XVIII, 1931, 115 a d.) a L. Franze (Kelten u. Germanen in Böhmen², 16 a d.), udrželi na Umlaufu až do druhé polovice I. století n. l., a na Slovensku se udržely zbytky Keltů podle nálezů keramiky v Cíferu (obr. 56, Eisner, Slovensko tab. 78) a podle výsledků vykopávek na Děvíně v l. 1951 a 1952 ještě déle, snad až do III. stol.; srov. J. Dekan, Arch. rozhledy III (1951), 168, Lit. Noviny I (1952), č. 8, str. 10 (výťah z Dekanovy přednášky), a níže str. 95, pozn. 25.

⁵ Tacitus, G. 43: Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos, a dříve již G. 28: sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est. O Dácích v. Plinius, NH. IV. 80: superiora autem inter Danuvium et Hercynium saltum usque ad Pannonica hiberna et Carnunti Germanorumque ibi confinium campos et plana Iazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsi ab his Daci ad Pathissum annem a Maro, sive Duria est a Suebis regnoque Vanniano dirimens eos.

⁶ O tomto slovanském pronikání směrem jižním máme zachován velmi výmluvný doklad na př. již ve zprávě Pliniové o jezeře Blatenském, jež zná (první) pod slovanským názvem *Pleso* (NH. III. 146: Noricis iunguntur lacus *Peiso*, deserta Boiorum); Aurelius Victor, De caes. 40: *Pelso* (emisso in Danubium lacu *Pelso*); srov. k tomu Šafařík, SS. I. 279 a d., Zeuss, DN. 245, Niederle, SS. II. 32, 148 (tam v. i jiné mladší historické doklady o slovanském pronikání na jih).

otroci, kteří byli v končinách severnějších prodáni obchodníkům s otroky⁷.

⁷ Dokladem toho může býti také jiná velmi zajímavá zpráva, v níž Plinius mluví o pěti druzích rádel, z nichž páté, nejlepší druh, pluh na dvou kolečkách, byl „nedávno“ (t. j. asi někdy kolem polovice I. století n. l. nebo v třetí čtvrtině I. stol.) „vynalezen v galské Raetii“ a nazývají jej „*plumorati*“ (Plinius, NH. XVIII. 18. 172—173: non pridem inventum in Raetia Galliae ut duas adderent tali rotulas, quod genus vocant *plumorati*, cuspidi effigiem palae habet, serunt ita non nisi culta terra et fere nova, latitudo vomeris caespites versat, semen protinus iniciunt cratesque dentatas supertrahunt, nec sarienda sunt hoc modo sata, sed protelis binis ternisque sic arant, uno boum iugo censeri anno facilis soli quadragena iugera, difficilis tricena iustum est). Jméno *plumorati* působí etymologům značné pětize. Všem je z Pliniova textu jasné, že tu jde o složeninu, v níž první část vznikla ze slova „pluh“, kdežto o významu druhé části se mínění rozcházejí. Tak M. Much, MAG Wien VIII (1879), str. 256 a d., a R. Meringer, Indog. Forschungen XVII (1904), 109 a d., soudili, že *plumoratus* je germánské slovo = „*Pflugwagen*“, a v druhé části složeniny hledali *ra/paz* = uhněm. *Rad*. G. Baist, Wölflins Archiv III. 285, a G. Dottin, Rev. des ét. anc. VII (1905), 45, hledali v Pliniově *plumorati* dvě slova *ploum Raeti* (sc. *vocant*), z nichž první by odpovídalo langobardskému *ploum* = sthněm. *pflug*; srov. k tomu O. Schrader, Reallex. d. indog. Altertumskunde II² (1929), 186, A. Dopsch, Reeb. ed. Tac. Germanie 156. Polští badatelé F. Bujak a J. Rozwadowski vykládali *plumorati* z gall. *plum*, *plovum* = pluh a *ratum* = kolo; srov. k tomu Niederle, SS. ŽS. III. 63 (práce obou polských autorů mi zůstaly nepřístupné).

Výklad Pliniova slova *plumorati* závisí na tom, jak je rozdělíme. Většina vykladačů je dělila na dvě substantivní části *plaum* a *rati* (při čemž se samohláska *o* prostě pomíjí). Nevidím však příčiny, proč bychom je nemohli dělit na *plaum* — *orati*, t. j. galské, nebo galloraetské substantivum pro pluh, spojené s praslovanským slovesem *orati*. Pliniovo *plumorati* může tedy býti totožné s naším *pluhem orati* a může býti odpovědí slovanského otroka-zemědělece, který vynalezl nebo podle způsobu orby ve své vzdálené domovině sestrojil rádo (gall. *plaum*, *plovum*) na kolečkách, na otázku jeho galského nebo římského pána. Pán se tázal na jméno nástroje, slovanský otrok pro nedostatečnou znalost řeči myslil, že se pán ptá, co dělá. A tak mohla jeho — pánem rovněž nepochopená — odpověď přejíti jako název pluhu i do díla Pliniova.

K tomu, co zde bylo pověděno, bych ještě podotkl, že pokročilá forma pluhu i jeho jméno samo jsou sice u Slovanů bezpečně doloženy

Zachytiti tuto mnohotvárnou skladbu obyvatelstva oblasti, o níž nám tu jde, i po stránce kulturní je ovšem při rázu dosavadního archeologického materiálu z velké části zhola nemožné. Tolik je však jisté, že právě ta nejednotnost a roztržitost obyvatelstva po stránce ethnické i sociální byla nejlepší živnou půdou pro to, aby kultura římsko-provinciální mohla záhy nabýti rozhodující převahy v této oblasti. A to nejen v území zabraném římským limitem, kde se ovšem tato kultura v prostředí převážně keltském nebo pokeltštěném, podléhajícím pod přímým vlivem římské vlády rychlé romanisaci, ujímala zvláště snadno, nýbrž i v ostatním přilehlém územním pásu severně od Dunaje a východně od Rýna, kde ji také zřejmě nejrychleji přejímaly zbytky někdejšího keltského obyvatelstva, ať již byly pogermánštny či mluvily ještě svým původním jazykem.

S římským vojenským záboem přišla do zabraného území především nová sídlištní forma, na půdě svobodné Germanie až dotud neznámá — římská města a jim podobné osady (*vici*). Vznikala zpravidla při vojenských táborech (kastelech), jejichž posádky zajišťovaly obchodníkům v osadách usazeným trvalou prosperitu a lákaly i jinak obyvatelstvo okolních území, aby se v osadách usazovalo. Vojenské posádky postupem doby rozmnožovaly počet jejich civilního obyvatelstva také samy tím, že se v nich usazovali i se svými rodinami veteráni, kteří

teprve od XII.—XIII. století (srov. Niederle, l. c. 58 a d.), ale to ovšem nijak nevylučuje možnost výkladu, že slovanský zemědělec, který se jako otrok dostal do římské Raetie (což při otrokářském systému, který tam — jako v celé římské říši — vládl, nebylo ničím neobvyklým), vynalezl nebo podle způsobu práce ve své domovině zavedl i na svém novém pracovišti zlepšenou metodu orání rádlm (pro něž si osvojil domácí gallský název), jehož rychlejší pohyb a stejnoměrnější práce byly usnadněny opřením o primitivní vozidlo, tažené voly (v. výše zprávu Pliniovu).

Ze stsl. *plugom(ъ) orati* vykládal Pliniovo *plumorati* M. Nečas, srov. k tomu V. Machek, *Quelques mots slavo-germaniques*, *Slavia XX* (Praha 1951), 212 a d. pozn. 28. Závěry ethnologické (o slovanském osídlení Raetie v době Pliniově a starší), které z toho činil Nečas, byly ovšem nesprávné.

v dlouhých letech své vojenské služby zvykli pobytu ve městě tak, že mu i po odchodu z vojenské služby dávali přednost před odchodem na venek nebo návratem do svých původních domovů. Dalším popudem ke vzrůstu městských osad byla mnohde zvláště příznivá poloha při křižovatkách silnic vojensky a obchodně důležitých, a zejména tam, kde byly teplé léčivé prameny, jež byly od Římanů usedlých v provinciích i od zámožných provinciálů samotných s velkou oblibou vyhledávány.

Tak dospěly záhy k rozkvětu *Aquae Mattiacae* (*civitas Mattiacorum*, Wiesbaden) pod jižními svahy Taunu⁸ a o něco později též *Aquae* v jižním Badensku (od doby Caracalloy *Aquae Aurelianae*, Baden-Baden)⁹.

Města byla ohrazena mohutnými kamennými hradbami. Jejich půdorys, upomínající (Wimpfen, *civitas Alisinensium*, obr. 28) svou pravouhlou úpravou a polohou bran a hradebních věží na Trajanovo město Xanten (*Colonia Traiana*), nebo i samo jejich jméno s příjímím *Ulpia* (Ladenburg, staré keltské *Lopodunum* — *civitas Ulpia Sueborum Nicretum*) ukazují někdy, že byla znovu vybudována za Trajana¹⁰. Svou velikostí stály sice tyto městské osady za největšími městy za Rýnem (s levé strany řeky), měly však zpravidla větší rozměry než jejich středověké i dnešní nástupkyně. To platí — kromě jmenovaných — také o jiných městech a hrazených i nehrazených osadách (městečkách, *vici*) na celém území obsazeném Římany. Jako nejpřednější z nich tu lze uvést na př. *Nidu* (*civitas Taunensium*)

⁸ Schumacher, Mater. 112 a d., tab. 14 č. 11, Rheinlande II. 51 a d., A. Gnirs, Karlsbad in seiner ältesten Vergangenheit (K. Vary—Lipso 1925), 46 a d.; k pověsti, jaké se těšily jejich horké prameny, srov. Plinius, NH. XXXI. 20: Sunt et Mattiaci in Germania fontes callidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet, circa margines vero pumicem faciunt aquae; Martialis XIV. 27: si mutare paras longaevos cana capillos accipe Mattiacas — quo tibi calva? — pilas (mýdlové kuličky na barvení vlasů).

⁹ E. Wagner, Fundstätten Baden II. 6 a d. (tam v. i. starší lit.), Haug, tamže 41 a d., Schumacher Rheinlande II. 63 a d.

¹⁰ E. Wagner, l. c. II. 212 a d., 217 a d. (Haug), Schumacher, Mater. 113 a d., Hoops RL. III. 526 a d., Rheinlande II. 37 a d.

u Heddernheimu, *Arae Flaviae* u Rottweilu, *Sumelocennu* u Rottenburka (*civitas Sumelocennensium*)¹¹.

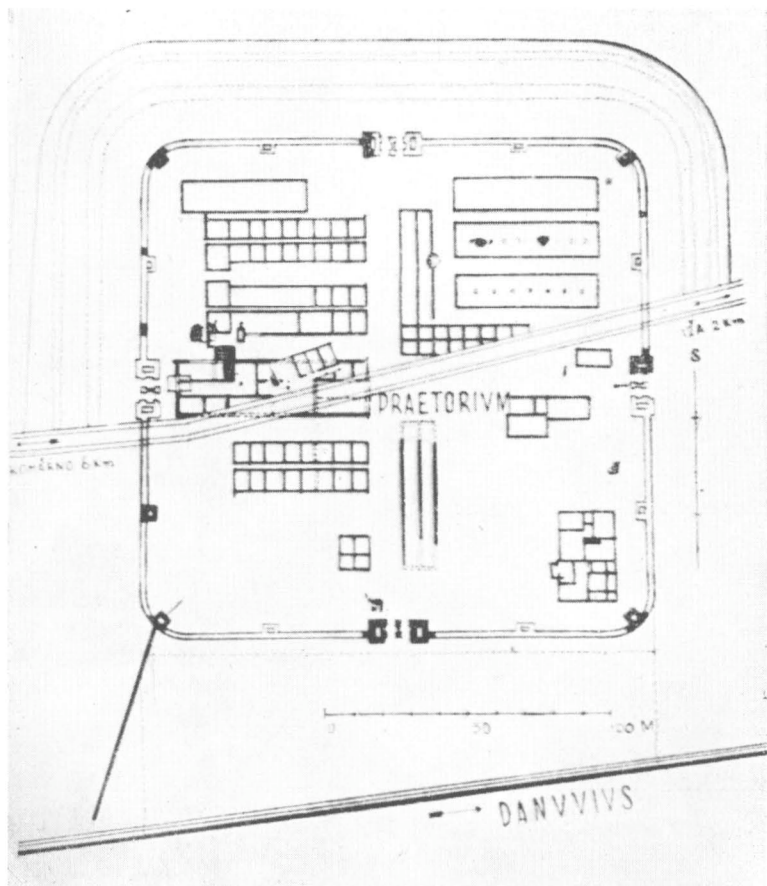
Z jiných důležitějších *vici* zasluhují zmínky především¹² Arnsburg, Echzell, Friedberg, Oberflorstadt, Altenstadt, Saalburg, Okarben, Heldenbergen, Marköbel, Rükkingen, Zugmantel, Höchst, Kesselstadt, Grosskrotzenburg, jižně od Mohanu Stockstadt, Neuenheim—Heidelberg, Böckingen, Walheim, Benningen—Marbach (*vicus Murrensis*), Cannstatt, Köngen (*vicus Grinario*), Schleithem (Iuliomagus), v bavorské Raetii severně od Dunaje zejména Faimingen (*Ponione* či *Pomone*¹³, obr. 18), Nassenfels (*vicus Scuttarensis*) a j. Mnohé z těchto osad, vzniklých zároveň se stavbou kastelů, zanikly, když posádky kastelů při posunu limitní linie opustily svá dosavadní stanoviště, jiné, umístěné ve zvlášť příhodné poloze na křižovatkách cest a pod., se udržely i po odchodu posádek a jejich obyvatelé se usadili zpravidla i v opuštěných kastelech samotných.

Tyto osady, *vici*, byly spravovány podobně jako větší města po římském způsobu. Jejich obyvatelstvo bylo ovšem velmi míchané. Skuteční Římané (italského původu) i provinciálové ze Zarány a Zádunají byli v něm s počátku jen mizivou men-

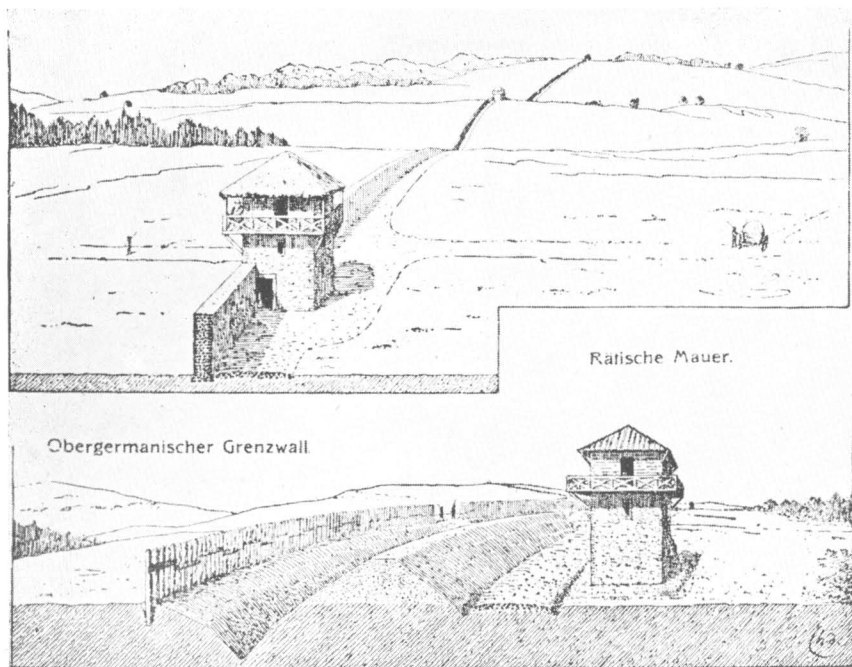
¹¹ Schumacher, Rheinlande II. 170, podává výměry některých: Heddernheim asi 50 hektarů, Ladenburg asi 34 ha, Rottenburg 34 ha, Wimpfen 20 ha; popis jednotl. měst v. též Mater. 115 a d.

¹² Cituji tu osady podle zeměpisné polohy od severu k jihu, nikoli podle jejich stáří nebo významu.

¹³ Hertlein, l. c. I. 40 a d., soudil, že má býti dána přednost čtení *Pomone* z důvodů paleografických i filologických, ale první svědčí podle mého soudu přece jen spíše pro čtení *Ponione*, a z důvodů filologických bych soudil, že i ve tvaru *Ponione* je také při identifikaci s *Faimingy* vhodnější pro výklad vzniku kmenové dvojhlásky *ai*; srov. k tomu velmi pěknou reprodukci příslušného úseku mapy Peutingerské v práci Hertleinově, tamže tab. 14. Hertlein již správně upozornil (tamže 42 pozn.), že koncové *e* je na mapě bez háčku, který by označoval lokativní koncovku *-ae*, a že tedy nominativní tvar měl koncovku *-o* (*Ponio*, podle Hertleina *Pomo*) nebo *-ne*; k tomu bych podotkl, že i nominativní tvar *Ponione* (nebo *Pomone*) by byl starým, ustrnulým ablativem původního nominativního tvaru *Ponio*; srov. k tomu výše VG. III. 38 a d.

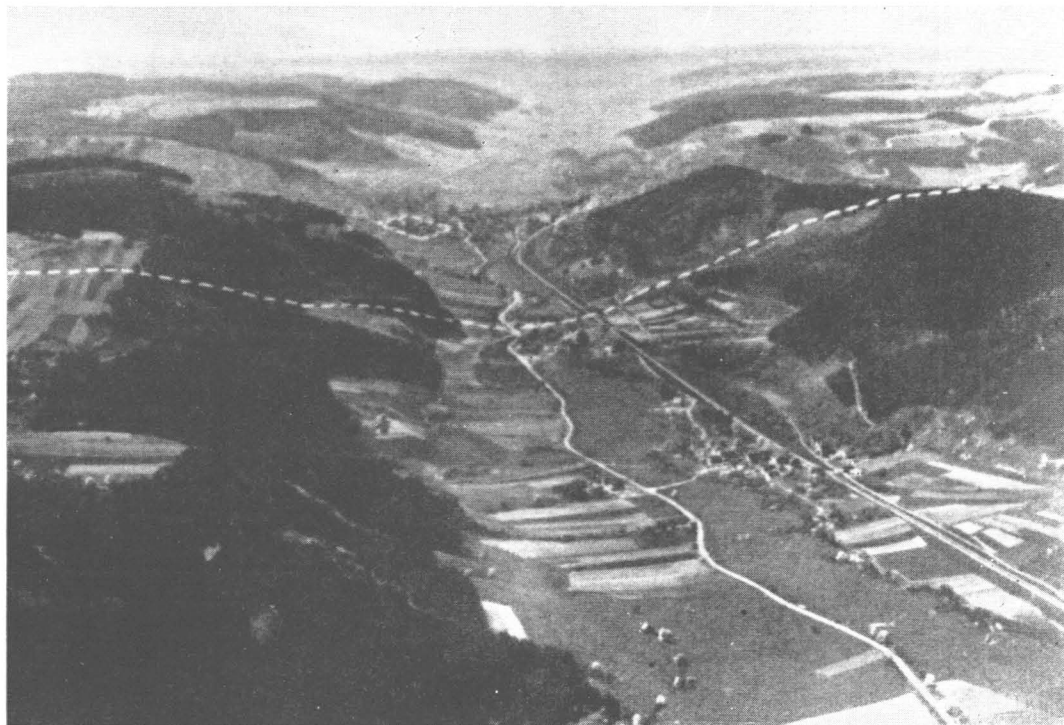
Obr. 20. Kelemantia—Leányvár, římský kastel: výkopy J. Tótha-Kuruczera, 1906—1909 (V. Ondrouch. Limes. Rom. obr. 4).

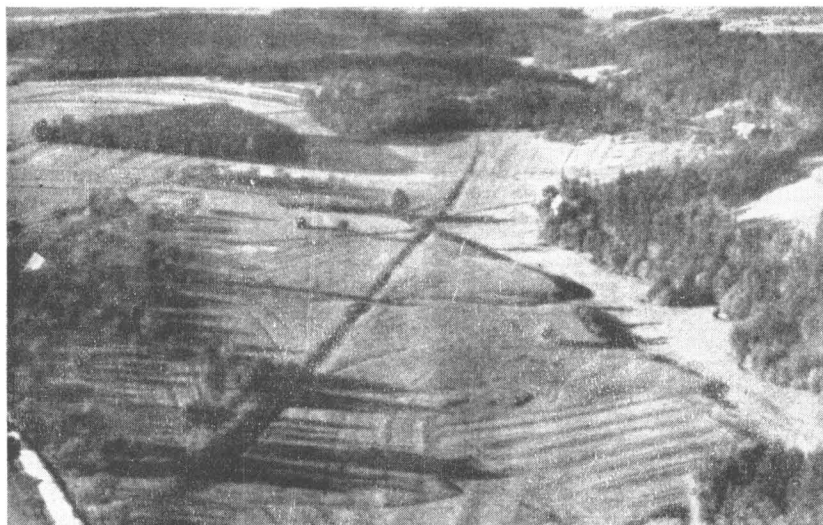
Obr. 21. Raetský a hornogermánský limes, rekonstrukce (Schneider, Bilderatlas zur württemberg. Geschichte tab. 10 č. 5).

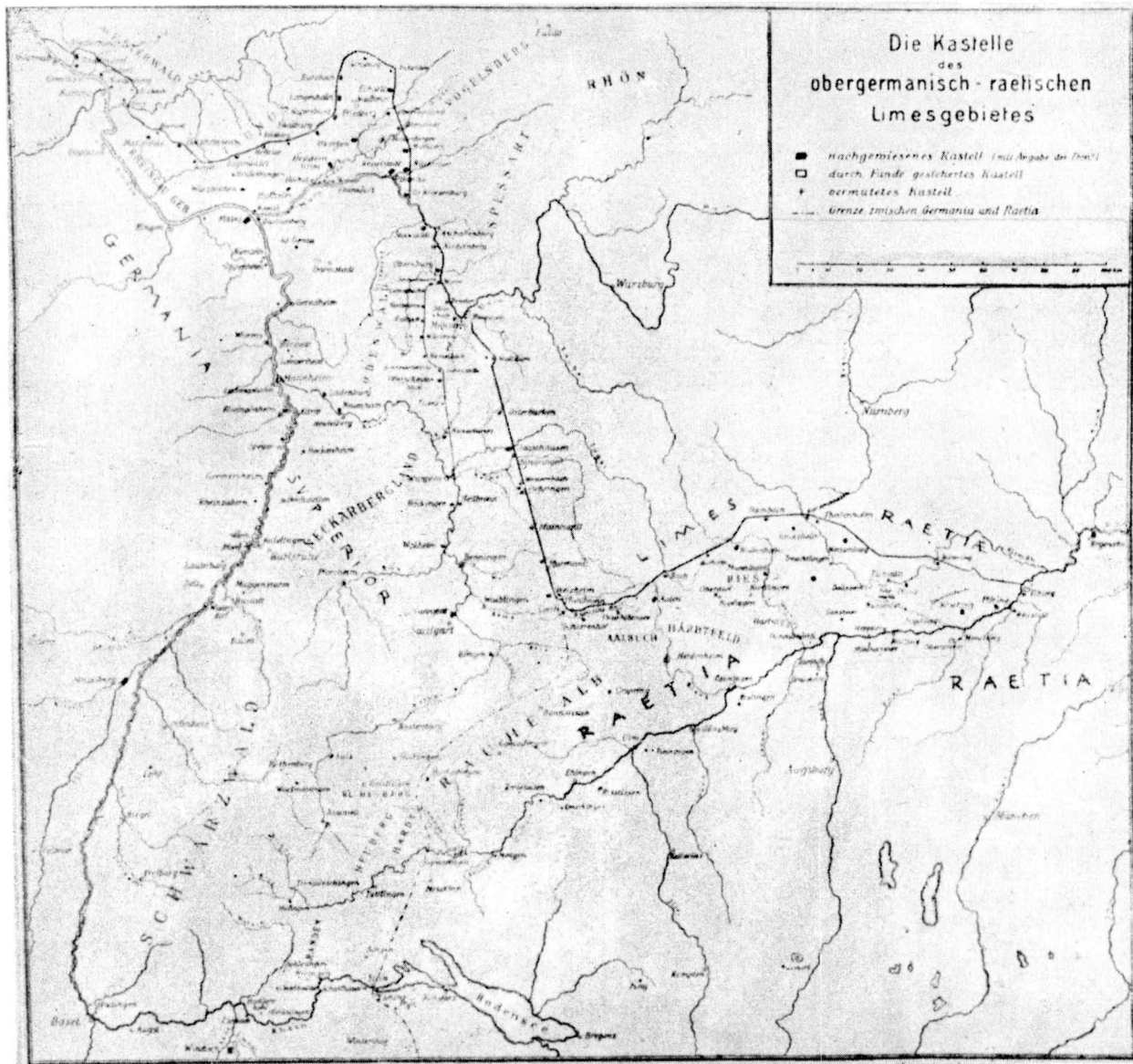
Obr. 22, 23. Palisádové základy limitní zdi v bažinatém terénu a kamenná zeď limitu na hranicích Raetie (podle Fr. Koeppa. *Germania Rom.*² I, tab. 10 č. 2. 18 č. 4).

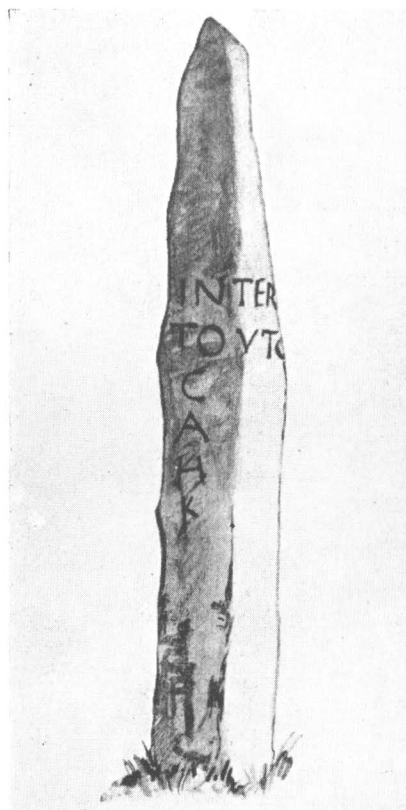
Obr. 24. Trať hornogermánského limitu a kastel u Murrhardt (---), ve Württembersku
(Hertlein—Goessler, Römer in Württemberg II, tab. 6).

Obr. 25. Trať hornogermánského limitu (široká brázda šikmo napříč) u Haghofu- Welzheimu ve Württembersku (Hertlein--Goessler, Römer in Württemberg II, tab. S).

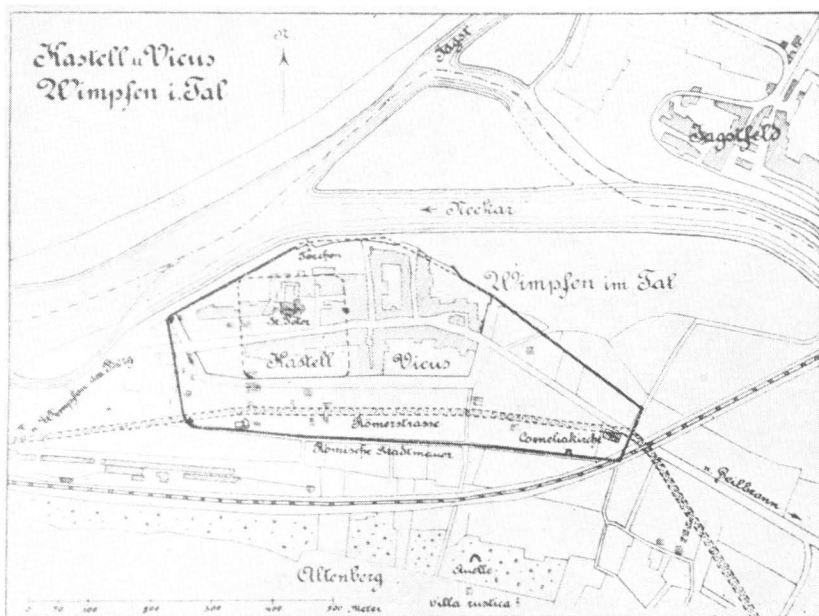

Obr. 26. Hornogermánský a raetský limes mezi Rýnem a Dunajem (podle W. Barthela, VI. Bericht RGK, příl., a K. Blümleina, Bilder aus dem röm.-germ. Kulturleben obr. 2).

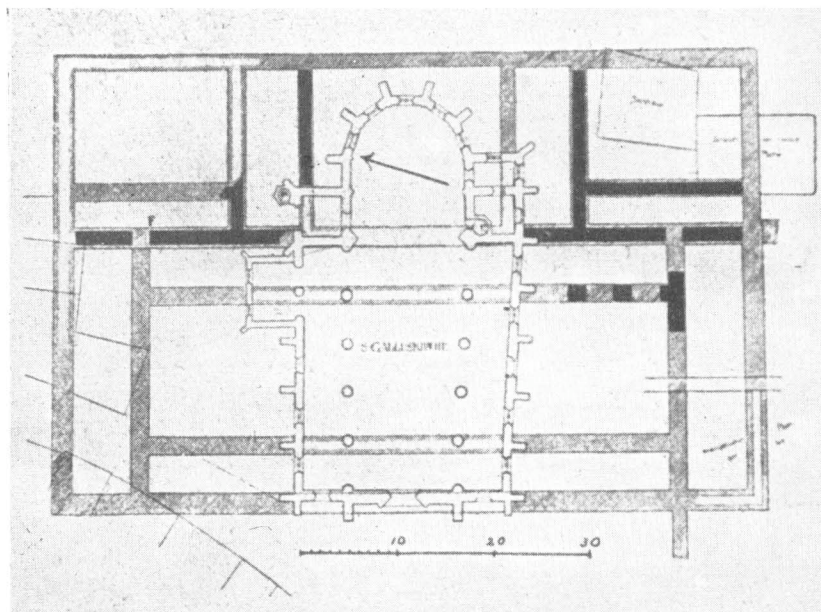

Obr. 27. Kámen (mezník) Toutonů u Miltenberka ¹ (K. Blümlein, Bilder aus dem röm.-germ. Kulturleben obr. 55).

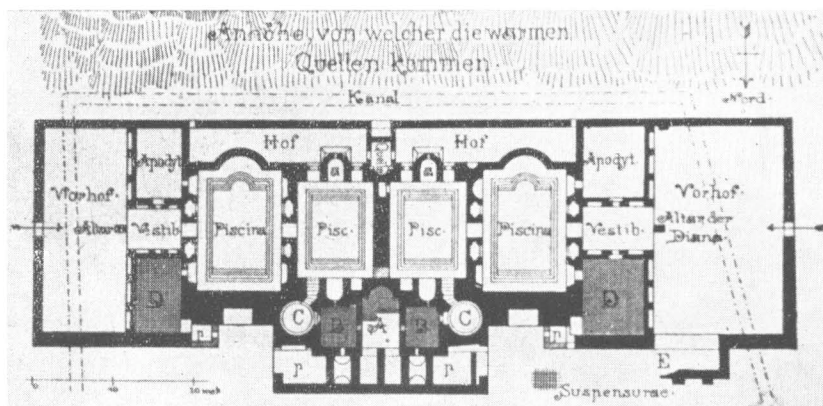
¹ VG II str. 155.

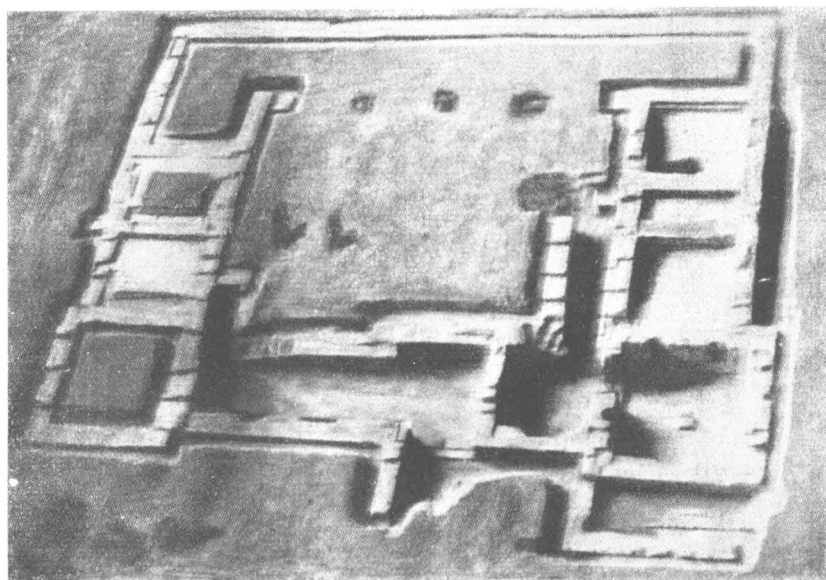
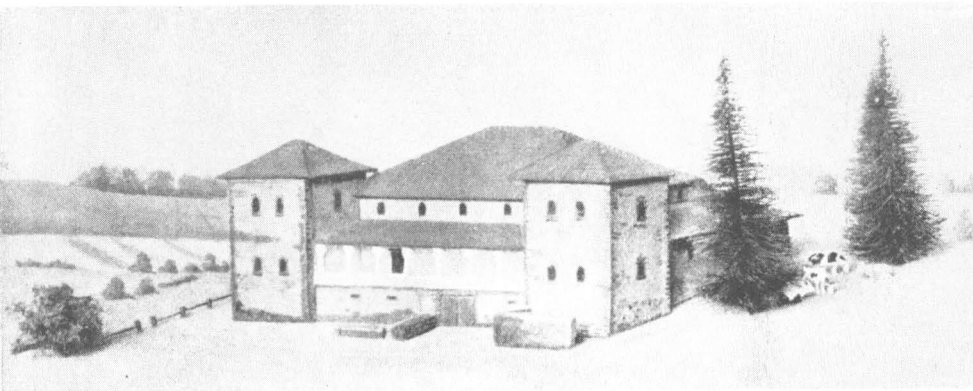
Obr. 28. Římský kastel a vicus — civilní osada ve Wimpfen na Neckaru (K. Schumacher, Rheinlande II, obr. 16).

Obr. 29. Římská basilika v Ladenburku (K. Schumacher, Rheinlande II, obr. 45).

Obr. 50. Badenweiler ve Schwarzwald, římské lázně (podle K. Blümleina, Bilder aus d. röm.-germ. Kulturleben, obr. 79).

Obr. 51, 52. Římský obytný dům u Stammheimu ve Württembersku, pohled od jihu, rekonstrukce a model vykopaného půdorysu (O. Paret, Römer in Württemberg III 2 tab. 1).

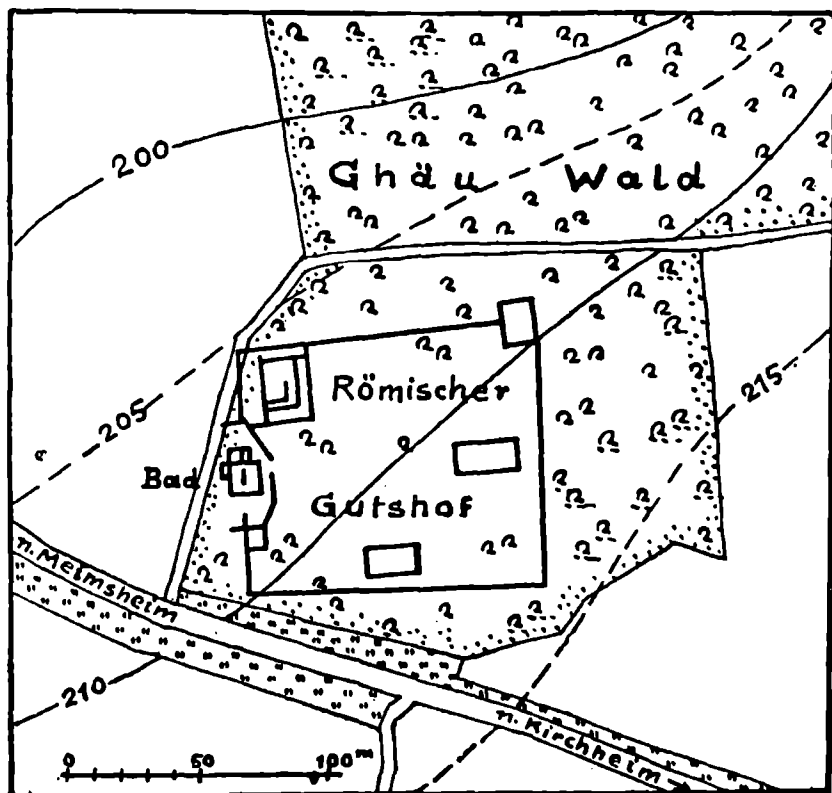
šinou, ovšem menšinou vládnoucí. Ostatní obyvatelstvo se skládalo — nehledíme-li k otrokům, kteří pocházeli ze všech možných končin starého světa — hlavně z domorodců, Keltů a Germánů, kteří se jakž takž spřátelili s novými poměry, podléhající rychle kulturní asimilaci a stávající se znenáhla také sami provinciály způsobem života i smýšlením.

Stavební uspořádání těchto *vici* nebylo jednotného rázu. Tam, kde byly jejich předchůdkyněmi staré osady domácího původu, jeví se v jejich půdorysu nejednotnost a roztržštěnost starých osad. Jinak je tomu, kde *vici* vyrůstaly při kastelech na půdě dříve neobydlené, a kde vojenská správa kastelů měla hned od počátku možnost vykonávatí usměrňující vliv na výstavbu a uspořádání osad. Tam se setkáváme se stavebním řádem, vyhovujícím především potřebám kastelů a jejich posádek (*canabae*), s pravoúhlým systémem ulic, s navazováním ulic na hlavní východy z kastelu, ulice jsou širší a přímé atd. Jakýmsi střediskem měst i jiných větších osad podle jejich vzoru zřízených bylo tržiště, *forum*, namnoze s *basilikou* jako hlavní veřejnou budovou, v níž se konaly soudy a pod. (obr. 29), s radnicí (*curia*), chrámy, lázněmi (obr. 30), obilními skladišti a j. Soukromé domy byly často jednopatrové, ale měly někdy i více pater (obr. 31, 32), při čemž byl alespoň spodek zděný, na straně do ulice mívaly malé dvorany a vzadu zahrady¹⁴. Pohřebiště byla zpravidla mimo město při hlavních silnicích. Náhrobky a rozličné votivní i jiné kamenné památníky s nápisy dávají mnohdy nahlédnouti za clonu zapomnění a odhalují nám některý i tklivý detail ze soukromého i veřejného života tehdejších lidí a jejich osudů. Převládajícím pohřebním ritem bylo spalování mrtvých.

Poblíže měst i po ostatním venkově bylo rozseto množství osamělých dvorců, jejichž majiteli byli většinou někdejší vojenští vysloužilci. Tyto *villae rusticae* byly nejen při římských silnicích, nýbrž i při starých cestách domorodců, zejména při potocích a řekách, nad čely údolí nebo na jiných vyhlídkových

¹⁴ Srov. k tomu Schumacher, Hoops RL. III. 526 a d., Rheinlande II. 172, 175 a d.

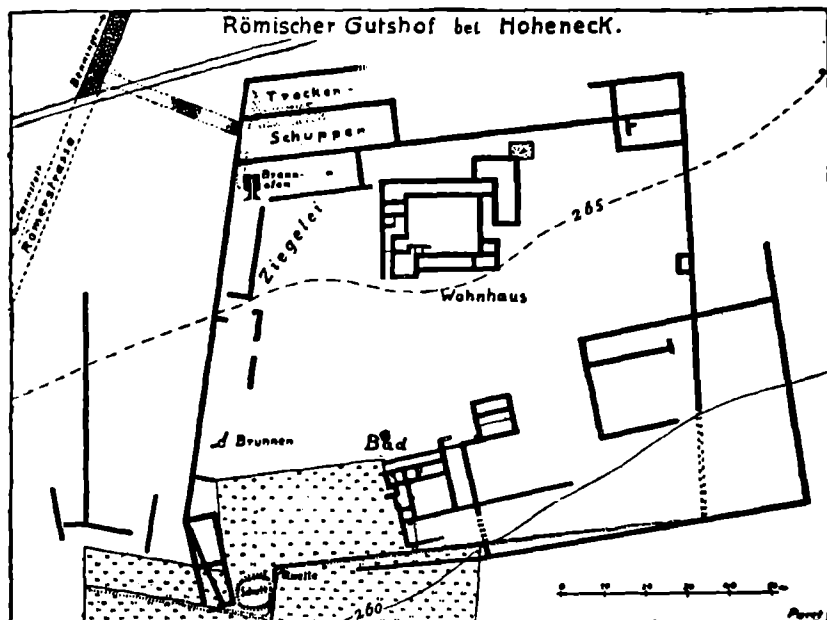
bodech, vždy v příznivé poloze na výsluní, obklopené dobrou zemědělskou půdou a lukami, s dostatkem vodních pramenů¹⁵. K obdělávání půdy a jiným hospodářským pracím bylo podle všeho kromě otroků používáno také domácího keltského a ger-

Obr. 33. Římský dvůr u Kirchheimu na Neckaru (podle O. Pareta, Urgeschichte von Württemberg obr. 29).

¹⁵ Schumacher, Hoops RL. III. 528, Rheinlande II. 195, 344 (G. Wolf); podle odhadu Wolffova bylo při těchto statcích v úrodné Wetterau průměrně asi 100 hektarů (1 km²) půdy, srov. tamže (Rheinlande II) 205, 344; o půdorysech budov a typech vil v. Schumacher, Mater. 45 a d., G. Kropatschek, Das röm. Landhaus in Deutschland, VI. Bericht R.-g. Komm. (Frankfurt n. M. 1913), 51 a d.

mánského obyvatelstva jako dělníků a pastevců dobytka. Jak byli tito domorodí dělníci ubytováni, zda přímo v hospodářských budovách dvorců, či ve vlastních koloniích mimo ně, se nálezy v oblasti, jež nás zde zaměstnává, dosud nepodařilo bezpečně zjistit¹⁶. Dosavadní nedostatek nálezů domorodých vesnic by snad mohl ukazovati spíše na první způsob ubytování, ale

Obr. 34. Půdorys římského dvora u Hohenecku ve Württembersku (O. Paret, Urgeschichte von Württemberg obr. 25).

je možné, že výsledky budoucích systematických vykopávek přinesou také ještě poučení opačné¹⁷.

¹⁶ Schumacher, Rheinlande II. 210.

¹⁷ Schumacher, Hoops RL. III. 528, poukázal na to, že v pozdějších dobách se vesnice alamanské a franské často vyskytují v blízkosti velkých statků římských, a že snad by to mohlo ukazovati na jakousi souvislost se staršími dobami.

Ve Württembersku¹⁸ a pravděpodobně i v ostatních částech oblasti zabrané římským limitem¹⁹ byly *villae rusticae* nejčastější sídelní formou (obr. 33, 34). Podle O. Pareta²⁰ se podobal tehdejší stav osídlení venkova dnešním poměrům v některých končinách Horního Švábska, kde bylo v 18. a počátkem 19. století skutečněno rozsídlení vesnického obyvatelstva do samot se scelenými pozemky kolem nich, při čemž dřívější vsi zanikly. Římských selských vsí v našem smyslu toho slova tam nebylo. Místo toho se majitelé sousedních dvorců sdružovali v jakési okrskové svazy, *civitates* (s nižšími jednotkami místními, zvanými *pagi*) kolem hrazených měst nebo osad, jako na př. *civitas Sumelocennensium* kolem Sumelocenny (Rottenburka), *civitas Alisinensium* kolem Wimpfen, *civitas Taunensium* kolem Nidy (Hedderneimu), nebo v rozličná *collegia* a jiná podobná sdružení, jako na př. *collegium Matisonensium* v povodí říčky Metter, nebo *confanesses Armisenses*, chrámové sdružení obyvatelů v povodí říčky Erms²¹.

¹⁸ Paret, Römer in Württ. III. 188, Urgeschichte Württembergs (Stuttgart 1921), 132, mapky V a VI (z doby po Ptolemaiovi).

¹⁹ Srov. Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 71 (jen v samotném bavorském Riesu jich bylo do roku 1928 zjištěno 31), G. Wolff, Arch. Fundkarte d. südlichen Wetterau z r. 1912, Schumacher, Rheinlande II. 199 a d., mapky č. 15, 16; tamže 342, 344 v. zjištění G. Wolffa, že *villae rusticae* ve Wetterau byly průměrně 1–1,5 km od sebe vzdáleny.

²⁰ Paret, Römer in Württ. III. 128 a d.; zajímavou statistiku podává Paret na str. 27: celkový počet zjištěných sídlišť ve Württembersku byl do r. 1932 asi 850 (i s osadami u vojenských kastelů), a k tomu ještě asi 50 nalezišť, jež snad byla též sídlišti; z toho bylo dvorců asi 800 (na celém württemberském limitním území, tedy i s těmi, jež vznikly po napsání Ptolemaiovy Hyfégése).

²¹ Haug — Sixt, Röm. Inschriften u. Bildwerke Württembergs, 2. vyd. (Stuttgart 1914) č. 174, 580, Hertlein l. c. I. 135 a d., Paret, tamže III. 188 a d., Schumacher, Rheinlande II. 46, 172 a d., 214, 217 a d. (345 pozn. 57 starší lit.). Jiného druhu jsou rozličná zájmová sdružení v městech a městečkách, na př. *collegia a contubernia peregrinorum* (sdružení cizinců) jako v Benningách a Walheimu na Nekarů (Haug — Sixt, l. c. č. 328, 329, 582), *nautae* (plavci a vorafi ve vicus *Murrensis*, Haug — Sixt, l. c. č. 330), *collegia iuventutis*, sdružení mládeže, jako v Bürgu (Haug — Sixt, l. c. č. 386) a j.; srov. k tomu

V *civitates* bylo sdružováno nejenom obyvatelstvo římského původu, nýbrž také domorodci, tak na př. germánští, silně pokeltštění²² Mattiakové v *civitas Mattiacorum* s ústředím v *Aquae Mattiacae* a Suebi Nicretes v porčí Nekarů v *civitas Ulpia S. N.* s ústředím v starém keltském *Lopodunu*. Ke zřízení těchto dvou *civitates* došlo pravděpodobně současně za Trajana²³.

Účel *civitates* byl především správní. V čele každé takové okrskové „obce“ byla rada, *decuriones*, obyčejně počtem sto osob, volených z celého okrsku „obce“. V ústředí „obce“ sídlily kromě *decurionů* tam usazených především policejní a správní úřady (*quattuorviri, duoviri iuri dicundo, aedilis, quaestor* atd.) a sbor Augustálů, kněží státního kultu císařů (*seviri Augustales*)²⁴.

Správcem domorodým kmenům (nebo jejich zbytkům) jako Mattiakům a Suebům, kteří byli pokládáni za „spojence“ říše (*socii*), se poskytnutím tohoto druhu samosprávy po římském způsobu dostalo uznání a vyznamenání, jímž ovšem byla jejich romanisace jenom ještě uspíšena.

Schumacher, l. c. II. 219, Hertlein, l. c. I. 80, 137, Paret, tamže III. 188 a d., 291, Urgesch. Württ. 107 a d.

²² Schumacher, l. c. II. 217, soudí, že kmen Mattiaků, původně příbuzný s germánskými Chatty, byl v době Trajanově, kdy asi došlo ke zřízení *civitas Mattiacorum*, již úplně pokeltštěn. Tím ovšem byla připravena půda pro rychlou romanisaci.

²³ Podle E. Ritterlinga, ORL 31, str. 56, 71, a K. Schumachera, l. c. II. 217 a d. byly asi zřízeny Trajanem osobně při reorganisaci území vpravo od Rýna v l. 97–99 n. l.

²⁴ Schumacher, l. c. II. 212, 345 pozn. 15 (lit.), Hertlein, l. c. I. 136 a d.

Sídlištní formy domorodého obyvatelstva v území zabraném limitem a mimo limes.

Jsmeli z archeologických nálezů celkem dobře poučeni o způsobu bydlení Římanů v území zabraném limitem, je naproti tomu mnohem méně známo o sídlištních formách domácího obyvatelstva, a to nejen na území zabraném Římany, nýbrž i za limitem. Poměrně lépe ještě jsou známy sídlištní formy původního obyvatelstva keltského, kdežto vědomosti o způsobu sídlení Germánů, kteří se v dobách před počátkem našeho letopočtu do území vtláčili, jsou až dosud velmi malé.

Nejnámější sídlištní formou Keltů v době příchodu Římanů do Porýní a Podunají jsou jejich skvělá, mohutně hrazená oppida a hradiště útočištná. Stála zpravidla na výšinách nebo alespoň v polohách přírodou chráněných a byla obehnaná silnými kamennými zdmi, stavěnými na sucho, bez malty nebo jiného podobného vaziva, pomocí dřevěných konstrukcí a roštů¹. Jejich počet byl právě v oblasti severně od Dunaje a východně od Rýna velmi značný. Důvodem k jejich zřizování nebyl ovšem teprve příchod Římanů do těch končin, nýbrž předcházející již expanse Germánů, proti jejichž útokům a loupeživým nájezdům měla chrániti domácí keltské obyvatelstvo. V době, jež nás zde zaměstnává, užívali již některých z nich, zejména v Porýní a Pomohání, po vypuzení Keltů nebo spolu s Keltly také Germáni (kteří dříve sídlení na opevněných hradištích vůbec neznali²), především jako pevností útočištných³. Patří sem především⁴ v pohoří Taunu velká a neoby-

¹ Déchelette, Manuel² IV. 498 a d., Schuchhardt, Volksburgen, Hoops RL. IV (Strassburg 1919), 434 a d., A. Schliz, Vorgeschichtliches deutsches Siedlungswesen, tamže 463 a d.

² Šimek, Západní Slované a Germáni, Z dávných věků I (1948, též samost, Brno 1947), 4, Kdy vznikala hradiště, tamže 128.

³ Srov. Schumacher, Hoops RL. III. 527, Rheinlande II. 43 a j., Reinecke, 23. Bericht R.-g. Komm. 166.

⁴ Šimek, Z dávných věků I. 3 a d.

čejně silně opevněná hradiště *Altkönig*, *Goldgrube* a *Althöfer Mauer* (*Altenhöfe*, obojí spojeno v jediný celek, zvaný též *Heidetränk-Ringwall*, obr. 15, 35), dále k severu *Bleibeskopf* a *Hausberg*, v západním Westerwaldu hradiště u *Stein-Wingartu*, v Siebengebirge hradiště na *Petersbergu*, *Heunstein* u Dillenburgu (severně od Wetzlaru) a ještě dále na sever, v poloze ovládající rozvodí tří řek (Sieg, Lahn, Eder) hradiště s několika násobnými kamennými valy u *Rittershausen*⁵; východně od Marburka imponentní *Amöneburg* u Kirchhainu a dále na severovýchod snad *Hünstollen* u Götting (obr. 36)⁶; jižně od něho, na severním konci pohoří Rhönu hradiště na vrchu *Oechsenu* (jižně od města Vachy, *Feugaron?*)⁷, jihovýchodně od něho hradiště na *Dolmaru* (severně od Meiningen), snad i *Milseburg* východně od Fuldy⁸, dále mohutně vybudovaná pevnost *Glauberg* u Büdingen⁹ a *Steinsburg* na Malém Gleichbergu u Römhildu (Kanduon?, obr. 37, 37a)¹⁰; v území mezi Mohanem a Dunajem snad hradiště na *Greinbergu* u Miltenberka a na *Wannenbergu* u Bürgstadt (u Miltenberka, některé z obou hradišť *Seiopa?*)¹¹, *Lopodunum* (Ladenburg), *Heiligenberg* u Heidelberka (obr. 10)

⁵ Schumacher, Rheinlande I. 134 a d., 138 a d., 152 a d., 155 a d., 158 a d., 165, II. 43, 53, 62 a d., 121, 125, 130 a d., F. Kutsch, Der Ringwall auf d. ‚Burg‘ bei Rittershausen, Nassauische Annalen XLVII (1926), 1 a d., 33, Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IX. 51, Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschld.³ 203, 265, Wolff, Fundkarte s. Wetterau; o Altkönigu a Goldgrube srov. též Thomas, Hoops RL. I. 73 a d. (tam v. i. starší lit.), Šimek, Obzor praeh. I. 103.

⁶ Schuchhardt, l. c. 203 a d., Schumacher, Rheinlande I. 152.

⁷ Šimek, VG. III. 205; srov. k tomu Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IX. 51.

⁸ Schuchhardt, l. c. 203, Hoops RL. IV. 436, Reinecke, l. c. 51, 23. Bericht R.-g. Komm. 148, 150, Vonderau, Denkmäler im Fuldaer Lande 27 a d., 76 a d. (60 a d., 159 a na připojené mapě v. i. jiná keltská hradiště), W. Schulz, Vorg. d. Stämme I. 300.

⁹ W. Schulz tamže.

¹⁰ VG. III. 204 a d.

¹¹ Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 42, IX. 51, 23. Bericht R.-g. Komm. 148, srov. k tomu Schumacher, Rheinlande I. 135, 138, 158, II. 131.

a snad i *Burghälde* u Sinsheimu-Dührenu, *Ottilienberg* u Epping a *Heuchelberg* u Heibronnu, hradiště na *Batteredu* u Baden-Badenu¹² a *Tarodunum* (Zarten)¹³ na západní straně Schwarzwaldu, možná též *Rinkenberga* u Baiersbronnenu na východním okraji Schwarzwaldu¹⁴, dále obrovské oppidum *Heidengraben—Grabenstetten* (*Hohen-Neuffen*, *Segodunum?*, obr. 38) u Urachu v Rauhe Alb¹⁵ a rovněž veliké ostrožní oppidum *Burgstall u Finsterlohru* na Taubře severozápadně od Rotenburka (*Dé-vona?*, obr. 39)¹⁶; hradiště na *Ipfu* u Bobfingů a Oberdorfu (*Opia*)¹⁷, „auf der Burg“ u Heroldingů nad řekou Wörnici, na *Hesselbergu* u Gerolfingů jižně od limitní stanice Dambachu¹⁸, oppidum *Gelbe Bürg* u Dittenheimu nad Altmühlou (*Alkimoennis?*)¹⁹, níže při toku Altmühly několik dalších hradišť — na *Michelsbergu u Kipfenberka* (obr. 36) nad římským kastelem u Böhmingen, na *Wolfsbergu* u Mühlbachu blíže Dietfurtu nad Altmühlou, na *Michelsbergu u Kelheimu* mezi tokem dolní Altmühly a Dunaje, vedle Heidengrabenu nad Urachem nejmohutnější keltské oppidum na německé půdě, snad i hradiště na *Bogenbergu* u Bogenu (severozápadně od Deggendorfu), na *Schlossbergu u Kallmünze* na ostrožně při ústí řeky Vils do Náby (u Burglengenfeldu) a na *Freudenbergu* u Amberka (*Setuakóton?*), dále oppida *Houbirg* u Happurka a *Staffelberg* u Staffelsteinu nad Mohanem (*Bergion?*), možná i *Walberla* (*Ehrenbürg*) u Kirchehrenbachu východně od Forchheimu a j.²⁰

¹² E. Wagner, Fundstätten Baden II. 6, 215 a d., 270 a d., 324, 336, Schumacher, l. c. I. 139, 141, II. 63, M. Zahn, Westdeutsche Gegenstücke zum Silling-Zobtenproblem, Altschles. Blätter VI (1931), 2 a d.

¹³ VG. III. 81 a d.

¹⁴ Schumacher, l. c. I. 139.

¹⁵ VG. III. 228.

¹⁶ VG. III. 247.

¹⁷ Str. 62, Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 37, IX. 50.

¹⁸ Reinecke, tamže IX. 50.

¹⁹ VG. III. 213 a d.

²⁰ Reinecke, l. c. IX. 34, 37, 40 a d., 43 a d., 48 a d.; o hradištích *Michelsbergu u Kelheimu*, *Freudenbergu u Amberka* a *Staffelbergu* v. též VG. III. 203, 218.

Z keltských hradišť v rakouském Podunají tu lze uvést zejména *Gründberg* u Lince²¹, *Umlauf* u *Altenburka nad Chubou*²², *Oberleiserberg* (*Medoslanion-Mediolanion?*)²³ a snad i *Stillfried* nad pravým břehem Moravy²⁴.

Na Slovensku nebyla ještě v oblasti, jež nás tu zajímá, otázka pozdněkeltských oppid dostatečně osvětlena, podle nálezů pozdnělatenské keramiky na řadě hradišť lze však i tam očekávat, že mnohé z nich bude systematickými vykopávkami rovněž vřazeno do této kategorie. Keramické nálezy toho druhu byly dosud učiněny na *Děvině* (*obr. 55*)²⁵, na hradišti *Pohanské* u *Plaveckého Podhradí* (okr. Malacky)²⁶, na *Molpíru* nad *Smolenicemi* (okr. Trnava)²⁷, na *Kostolci* u *Moravan—Lúky* (okres Piešťany)²⁸, na *Hradisku* nad *Dolním Srním* (okr. N. Mesto

²¹ L. Franz — F. Stroh, Die keltische Niederlassung auf dem Gründberg, Jahrb. d. Vereines f. Landeskunde im Gau Oberdonau 89 (1940), 217 a d., L. Franz, Eine keltische Niederlassung in Südböhmen (Praha 1942), 44 a d.

²² O. Menghin, Urgesch. N.-Österr. (Heimatkunde v. N.-Ö. seš. 7, Vídeň 1921), 30, Nischer—Mitscha, Die vor- u. frühgeschichtliche Siedlung auf dem Umlauf am Kamp in Niederösterreich, WPZ XVIII (1931), 89 a d., Franz, Kelt. Niederlassung in Südböhmen 18.

²³ VG. III. 138 a d.

²⁴ Červinka, Slované na Moravě (Brno 1928), 78 cituje s hradiště u Stillfriedu stradonické střepey.

²⁵ Červinka, tamže 106, Děvín, Velehrad říše Velkomor. (Brno 1914), 30, Šimek, Děvín (Praha 1920, otisk z Památek XXXI), 29 a d.; KG. 128, Eisner, Slovensko 184, L. Kraskovská, Slov. dejiny I (Bratislava 1947), 109 a d.; na množství velmi zajímavé pozdněkeltské keramiky z doby po začátku našeho letopočtu, datované římskými (římsko-provinciálními) nálezy, se přišlo při výkopech slovenského stát. archeologického ústavu na Děvině v r. 1951 a 1952; srov. výše str. 70 pozn. 4.

²⁶ Št. Janšák, Niektoré novoobjavené hradiská slov., otisk ze SbMSS XXII (1928), 2 a d., plánek obr. 1, 2 na str. 3 a d., Eisner, l. c. 184; hradiště zaujímá plochu 38 ha.

²⁷ Janšák, Staré osídlenie Slovenska, otisk ze SbMSS XXIV (1930), 25 a d., plánek tab. VIII obr. 38, Eisner, l. c. 184.

²⁸ Janšák, Staré osídl. Slov. 1930 str. 29 a d., plánek tab. VIII obr. 41.

n. V.)²⁹, na *Hradiskách* u Zemianského Podhradí (okr. Trenčín)³⁰, na *Hradišti* u Malých Kršteňan (okr. Topolčany)³¹, na *Zubrici* u Dolních Štítar (Čítár, okr. Nitra)³², na *Velkém Hrádku* u Dolních Pršan (obec Malachov, okr. Báňská Bystrica)³³ a j.

Kromě hradišť je v oblasti podunajsko-porýnské doloženo nálezy množství jiných pozdněkeltských sídlišť. K nim třeba pravděpodobně přičísti i t. zv. *Viereckschanzen*, dvorce, oběhnané do čtverce valem a příkopem. Jsou známy z Bavor, Württemberska a Bádenska, kde se vyskytují především v Pomohani a v porůčí Nekarů, Jagstů a Taubry³⁴. Podle nich byly snad v limitním území zakládány také mnohé starší římské dvorce (rovněž do čtverce o přibližně stejných rozměrech kolem 100×100 metrů)³⁵. A je pravděpodobné, že i některé selské dvorce (*villae rusticae*), jež po římském záboru přešly přidělem nebo jinak do majetku římských vojenských vysloužilců, byly původu keltského (a byly po změně majitelů podle římského vkusu upraveny a přestavěny)³⁶. A také v římských městech a městečkách (*vici*) při kastelech byla nepochybně velká část obyvatelstva původu keltského. Jejich asimilace a romanisace,

²⁹ Tamže 31 a d., pláněk tab. IX obr. 42, Eisner, l. c. 184 a d.

³⁰ Eisner, l. c. 185 (tam v. i starší lit.).

³¹ Janšák, Novoobjev. hrad. 14 a d., plány obr. 9—11 na str. 13—15; hradiště má plochu 7.6 ha.

³² Janšák, Slov. hrad. z doby hallšt., otisk ze SbMSS XXIII (1929), 12 a d., tab. VI. 19—22, Eisner, l. c. 184.

³³ J. Petrikovich, Nálezy na polnoprštianskom Veľkom Hrádku v Malachovskej doline, ČMSS VI (1903), 105 a d., Eisner, l. c. 186.

³⁴ Schumacher, Rheinlande I. 139 a d., 238 (seznam starší lit. v pozn. 70), E. Wagner, l. c. II. 405 a d., Paret, Urgesch. Württ. 90 a d., Römer in Württ. III. 15, 130 (pokládá je za vojenská opevnění keltská z doby bojů s Římany), G. Hock, Führer Fränk. Luitpold-Museum in Würzburg (1913), 112 a d.; Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund I/II (1921—1922), 39 a d., 23. Bericht R.-g. Komm. 148 a d., Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 42, 55, 120 (seznam lit. v pozn. 46), Bittel, Kelten in Württ. 52 a d., 99 a d., Schuchhardt, Vorgesch. v Deutschld.³ 206 a d., a j.

³⁵ Schuchhardt, l. c. 269 a d.

³⁶ Paret, Römer in Württ. III. 39, 196, 199 a d.

připravená již dlouhými dřívějšími kulturními a jinými styky hercynských Keltů s římským Zarýním a Zádunajím, pokračovala tam ovšem ještě rychleji než na venkově.

Mnohem méně, než je tomu u Římanů a Keltů, jsme poučeni o způsobu sídlení Germánů v porýnské a podunajské oblasti. Lze ovšem míti za to, že také část jich, zejména pokud již byla pokeltštěna a pořímštěna, bydlela v městech a městečkách po římském způsobu. Tak tomu bylo zejména u Svěbů Nekarských a za Mohanem u Mattiaků a jejich sousedů v *civitas Taunensium*. Jinak mizí stopy po Germánech v mnohých územích tak dokonale, jakoby jich tam vůbec nebylo bývalo. Tak je tomu téměř v celém Würtembersku, v přilehlých severních Bavořích a jinde. U některých končin, jako na př. u severovýchodních Bavor, jsme ovšem bezpečně poučeni ze zpráv historických, že tam germánské obyvatelstvo skutečně bylo (Hermunduři, Varisti a j.)⁸⁷, a tak nezbyvá než hledati příčinu dosavadního nedostatku vědomostí o způsobu jeho sídlení a o jeho hmotné kultuře a zejména o keramice jako hlavním dokladu jeho národního svérázu především ve způsobu, jakým byl až dosud prováděn výzkum a povrchový sběr drobných nálezů, jmenovitě střepů hliněných nádob. Myslím, že pozornost místních archeologů-sběratelů, pokud byla věnována studiu germánského pravěku a počátku doby dějinné, byla příliš upjata především k t. zv. germánským starožitnostem a zejména k t. zv. germánské keramice. A této skutečně svérázné keramiky je podle dosavadních zkušeností v mnohých končinách oblasti, o niž nám tu jde, opravdu nedostatek. Bude proto potřebí usměrnit archeologické pozorování poněkud jinak, než se dosud dělo. Jsem přesvědčen, že germánské obyvatelstvo nejen v území obsazeném Římany, nýbrž i v přilehlých končinách svobodné Germanie podlešlo do té míry vlivu kultury římských provincií, že i jeho svérázné domácí hrnčířství buď vůbec zaniklo (v končinách se zvláště silným dovozem z provincií) nebo se snažilo vyrábět zboží po-

⁸⁷ Š i m e k, Keltové a Germ. 74 a d., VG. II. 184 a d.

dobného rázu, jako bylo zboží dovážené z oblastí římských. A zlomky tohoto nádobí, v ornici mnohem méně nápadné než černé nebo černavé, tlusté střepy ‚germánské‘, a často — alespoň při zběžném pozorování — hodně podobné zvětralým střepům nové doby mohly dosud velmi lehko unikati pozornosti místních sběratelů, kteří žili v představě, že dokladem někdejšího germánského osídlení v svobodné Germanii mohou být jenom zlomky ‚germánské‘ keramiky, a nechávali proto jiné méně nápadné, zdánlivě recentním podobné střepy prostě ležet nepovšimnuty.

Až se venkovští sběratelé v zemích, o něž tu jde, sprátele s myšlenkou, že i obyvatelé širokého pruhu svobodné Germanie podlehli vlivu provincií nejen tím, že si oblíbili rozličné dovážené ozdobné i jiné předměty kovové, nýbrž že začali dávat přednost i provinciálnímu hliněnému nádobí a jemu podobnému nádobí domácí výroby, začnou se pravděpodobně i keramické nálezy toho druhu rychle množit, a tím brzy přibude i dokladů o osídlení mnohých končin archeologicky zdánlivě sterilních.

Výsledky archeologického bádání o germánském osídlení podunajsko-porýnské oblasti vedly dosud především ke zjištění (nehledíme-li k výše zmíněným pokeltštěným a porímštěným germánským obyvatelům římských měst a městeček) dvojí sídlištní formy, a to v otevřených malých i větších sídlištech (vsích) a v opevněných keltsko-germánských hradištích.

Keltských hradišť, osídlených nebo užívaných Germány, byl v této oblasti dosti velký počet. Germáni, kteří se vtlačili do území, osídlených dříve Kelty, přejali od Keltů s pozdnělatenskou kulturou i jejich způsob sídlení v opevněných oppidech, jichž užívali, jak se zdá, hlavně jako útočištných hradišť⁸⁸. A pozdnělatenská kultura je také připravila pro ochotné přijímání gallořímských výrobků, dovážených obchodem ze sousedních provincií, a to, jak jsem se již zmínil, nejenom výrobků kovových, nýbrž i keramiky.

⁸⁸ Srov. str. 92 a d.

V dobách, kdy Germáni v oblasti východně od Rýna začali být vážně ohrožováni římskou expansí, vžilo se u nich užívání hradišť jako ochranných pevností do té míry, že nejenom opravovali a dobudovávali stará hradiště keltská, nýbrž dokonce i podle jejich vzoru sami stavěli hradiště nová³⁹. K těm čítají němečtí archeologové na př. *Grotenburg* u Detmoldu⁴⁰, *Hünenburg* u Bielefeldu⁴¹, *Altenburg* u Niedensteinu (obr. 40)⁴², *Dünsberg* u Giessenu⁴³, *Metternich* u Brückenau v jihozápadním Rhönu⁴⁴ a j. Schuchhardt⁴⁵ čítá k tomuto druhu germánských hradišť také starý saský *Eresburg* (dnešní Obermarsberg) nad středním tokem řeky Diemel (přítoku Vesery), *Wittekindsburg* nad Vesperou jižně od Mindenu, *Babilonii* u Lübbecke západně od Mindenu a j.

Z keltských hradišť užívali Germáni podle výsledků dosavadního bádání německých archeologů zejména *Altkönig*, *Goldgrube* (spojené s *Althöfer Mauer*, v. výše) a *Hausbergu* v pohoří Taunu, hradiště u *Rittershausen*, hradiště u *Stein-Wingartu*, *Steinsburka* na Malém Gleichbergu, hradišť u *Miltenberka*, *Lopoduna*, *Heiligenberga* u Heidelberka a j.⁴⁶

³⁹ U ostatních Germánů (v oblasti severně od Dunaje a v celém Poblaví a Poodří) stavění vlastních nových hradišť v době, o niž nám tu jde, dosud bezpečně zjištěno nebylo.

⁴⁰ VG. III. 238.

⁴¹ Schumacher, l. c. I. 159.

⁴² VG. III. 248; názor, že jde o hradiště germánského původu, se ujímá hlavně přičiněním Boehlauovým, Hoops, RL. I. 71 a d., a Schuchhardtovým, Vorgesch. v. Deutschld.³ str. 244 a d.; jiní čítají *Altenburg* k oppidům keltského původu, užívaným Germány, srov. Kauffmann, DA. I. 309, Schumacher, l. c. I. 155 a d. (ale Schumacher tu již zřejmě kolísal, neboť na str. 154, 160 se přiklonil k názoru, že jde o hradiště germánského původu).

⁴³ Schumacher, l. c. I. 122, 152 a d., 160, II. 121, 125 a d., 130; W. Schulz, Vorg. d. Stämme I. 300, čítá k této skupině hradišť také *Heunstein* u Dillenberka („trotz der verschiedenen Bauperioden... eine rein chattische Anlage“).

⁴⁴ Schumacher, l. c. I. 155, 240 pozn. 82, 243 pozn. 103 (lit.).

⁴⁵ Schuchhardt, l. c. 156, 235, 247, 311 a d.

⁴⁶ Str. 93, Schumacher, l. c. I. 136, 147, 152 a d., 160, II. 43, 53, 57, 62, 121, 130, Schuchhardt, l. c. 159, Matthes, Vorg. d.

Z otevřených sídlišť (nechráněných hradbami) lze uvést v dolním Porýní a přilehlých končinách především umělé pahrbky s kulturními zbytky z doby pozdnělatenské a římské při mořském pobřeží v území Frísů (holand. *Terpen*, něm. *Warfen* n. *Wurten*)⁴⁷, dále na jih osadu na *Rosentalsbergu* u Rheindorfu⁴⁸ nad vtokem řeky Wupper do Rýna (severně od Kolína n. R.), jinou podobnou osadu objevil Rademacher na *Fliegenbergu* u Troisdorfu⁴⁹ nad ústím řeky Agger do Siegy (proti Siegburku, severovýchodně od Bonnu), dále k jihovýchodu při starém přechodu přes řeku Lahnu byla prokopána velká germánská osada (a pohřebiště) u Giessenu (*Mattiakon?*)⁵⁰, u *Nauheimu* (severozápadně od Friedberka) byla v době pozdnělatenské rozsáhlá germánská osada se salinami na odpařování soli (a v jejím sousedství velký žárový hřbitov s ně-

Stämme I. 332 a d., 368, C. Kade, *Mannus* XXXII (1940), 11 a d., hl. 18 a d., 20, E. Kost, tamže 165 a d., a j.

⁴⁷ W. Schulz—Minden, *Das germanische Haus in vorgesch. Zeit* (*Mannus* — Bibl. 11, 2. vyd. Würzburg 1923), 53 a d., Schumacher, *Rheinlande* II. 142, Schuchhardt, l. c. 255, A. E. van Giffen, *Der Warf in Ezinge, Prov. Groningen, Holland, u. seine westgerman. Häuser, Germania* XX (1936), 40 a d., *Die Wurtenforschung in Holland, Probleme d. Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* I (Hildesheim 1940), 70 a d., H. Schroller, *Die Friesen, Vorg. d. Stämme* I. 78 a d., 84, 94 a d., (157 a d. v. i. jinou lit.), H. J. Eggers, *Der römische Import im freien Germanien* (Hamburg 1951), 25, 34, a j. (v. níže); Plinius, *NH*, XVI, 2 a d. o Chaucích: *vasto ibi meatu bis dierum noctiumque singularum intervallis effusus in immensum agitur oceanus, operiens alternam rerum naturae controversiam dubiamque terrae sit an partem maris, illic misera gens tumulos optinet altos ceu tribunalia extracta manibus ad expertimenta altissimi aestus, casis ita impositis, navigantibus similes cum integant aquae circumdata, naufragis vero cum recesserint...*

⁴⁸ Schumacher, l. c. I. 156, 240 pozn. 86 (lit.), II. 147; o žárovém pohřebišti na *Rosentalsbergu* v. tamže II. 139 a d.

⁴⁹ C. Rademacher, *Mannus* I. 83 a d., *Mannus-Bibl.* 20 (Lipsko 1920), 7 a tab. 4, E. Rademacher, *Mannus* XIV. 191, 202, 228 a j., Schliz, *Hoops* RL. IV. 465, Schulz, l. c. 37, Schumacher, l. c. I. 156, 206, II. 138 a d., 146.

⁵⁰ *VG*, III. 248 a d.

kolika sty hrobů)⁵¹; z téže doby pocházelo několik menších germánských vesniček a pohřebišť, zjištěných při staré cestě z Mohuče do Giessenu u Butzbachu, Lang-Gönsu, Leihgestern, a mezi osadami Grosslinden a Kleinslinden⁵², z nichž většina při příchodu Římanů zanikla; do římské doby zato vytrvaly germánské osady u Flörsheimu na Mohanu a s obou stran dolního Nekaru u Neuenheimu—Heidelberka a Lopoduna (Ladenburku)⁵³. Z bavorských nálezů severně od Dunaje lze tu uvésti jedinou bezpečně zjištěnou osadu z pozdnělatenské a starší římské doby u Staffelsteinu (pod Staffelbergem)⁵⁴.

Velmi potěšitelně vzrostly v době od první světové války vědomosti o osídlení zbývající části podunajské oblasti v severních Rakousích a na Slovensku. Jak názorně ukazují mapky Beningrových⁵⁵, jest již z obojího území znám dosti velký počet nálezů, ukazujících na osídlení v době pozdnělatenské i v starší době římské.

V Rakousích byla sídliště toho druhu zjištěna podle seznamů Beningrových⁵⁶ u dnešních osad: Hollabrunn, Puch, Wildendürnbach (Schmalzberg), Bernhardstal, Ketzelsdorf a Leopoldau-Vídeň XXI ve Weinviertlu a Gross-Weikersdorf ve Waldviertlu; stopy sídlišť z doby římské (starší) byly nalezeny u osad: Grund (Nexenhof), Wildendürnbach (Rundebergbreite), Wulzesho-

⁵¹ Schumacher, l. c. I. 151, 240 pozn. 83 (lit. o pohřebišti nauheimském), Matthes, Vorgesch. d. Stämme I. 332.

⁵² Schumacher, l. c. I. 151.

⁵³ Tamže I. 136 a d., 145, 197, 200, II. 60, 62, 130; srov. též několik drobnějších osad asi z II. století n. l. tamže II. 123 a d.

⁵⁴ VG. III, 218 pozn. 1.

⁵⁵ Ed. Beningger, Die Germanenzeit in N.-Österreich (Vídeň 1934), mapa I, II, Die german. Bodenfunde in der Slowakei (Liberec—Lipsko 1939), tab. 5 mapka 5, tab. 7 mapka 8, Die Quaden, Vorgesch. d. Stämme II (1940), 677 a d. (seznam nalezišť), mapka na str. 682; pro Slovensko srov. též výčet nalezišť u Eisnera, Slovensko 183 a d., 224 a d., a j.

⁵⁶ Beningger, Germanenzeit N.-Ö. 12 a d., 56 a d., Vorgesch. d. Stämme II. 677, srov. též Franz, Germanen in N.-Ö. 135 a d.

fen, Zwerndorf, Angern, Waidendorf (Uhuberg), Bullendorf (též Hüttenberg u Bullendorfu), Drasenhofen, Klein-Hadersdorf, Poysbrunn, Gross-Mugl a Leitzersdorf ve Weinviertlu, Maiersch a Etsdorf am Kamp ve Waldviertlu.

Na Slovensku je dosud nejdleší osídlení doloženo ze sídliště u Cíferu (okr. Trnava), a to od doby pozdnělatenské až do IV. století n. l.⁵⁷. Jinak jsou dosud známy sídlištní nálezy ze starší doby římské od Děvínské Nové Vsi⁵⁸ a z Trenčína⁵⁹, v okolí toku Nitry ze Selčan (okr. Topolčany)⁶⁰, Tormoš, Ivánky, Branče (okr. Nitra)⁶¹ a Nitr. Hrádku (M. Váradu, okr. Nové Zámky)⁶², v povodí Žitavy ze Dvorů u Žit. (okr. Stará Ďala), z Hulu a z Fíše (okr. Vrábľe)⁶³, z Pohroní od Zvoleně, z Turé (okr. Želiezovce), z Bíně (okr. Štúrovo, dř. Parkáň) a j.⁶⁴

⁵⁷ Eisner, Slovensko 216, 226 a d., 311, Janšák, Staré osídl. Slov. 1932 str. 12, 61 a d., 1935 str. 25 a d., Beninger, G. Bodenfunde in d. Slowakei 128, 133, Vorgesch. d. Stämme II, 718.

⁵⁸ Šimek, Děvín 24, 32 a d., Eisner, Slovensko 225, 311, Beninger, G. Bodenfunde in d. Slowakei 36.

⁵⁹ Eisner, l. c. 225, 228, Beninger, l. c. 47, Vorgesch. d. Stämme II. 678, 701.

⁶⁰ Beninger, G. Bodenfunde in d. Slowakei 41.

⁶¹ Tamže 39 a d., Eisner, l. c. 227 pozn. 258.

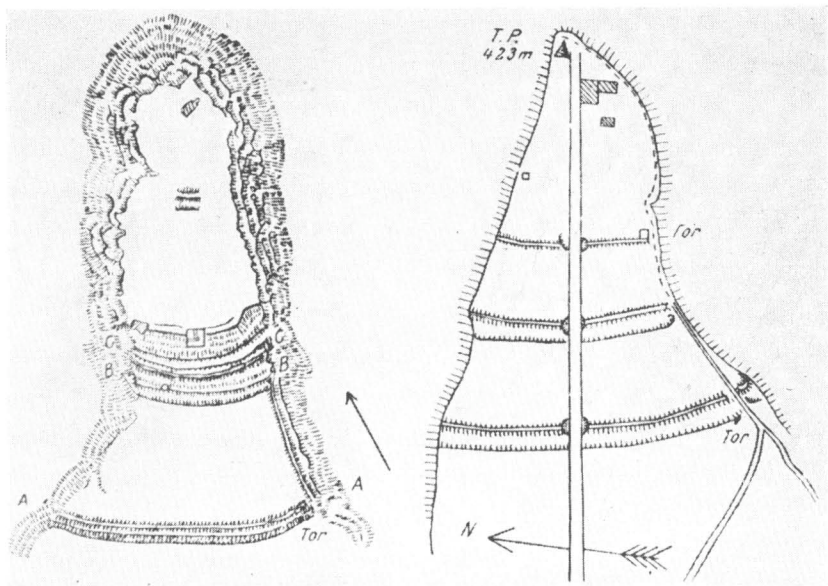
⁶² Beninger, l. c. 39.

⁶³ Tamže 41, Eisner, l. c. 227 pozn. 258, 312.

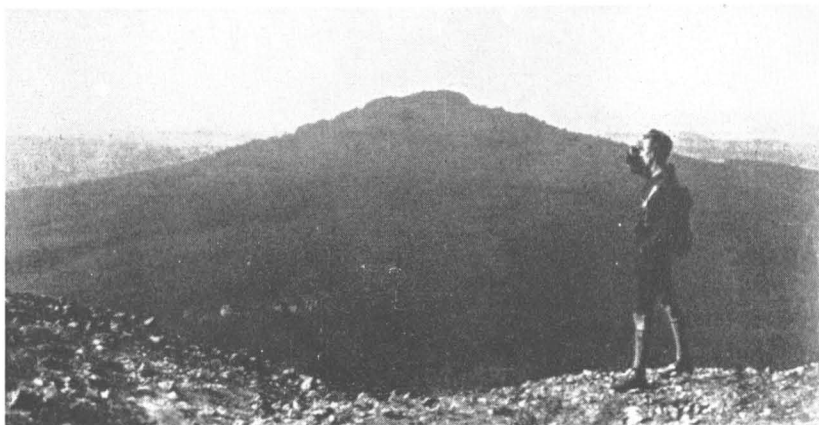
⁶⁴ Eisner, l. c. 225, 312, Beninger, l. c. 40, 42, 44, Št. Janšák, Staré osídlenie Slovenska, dolný Hron a Ipeľ v praveku (Turč. Sv. Martin 1938), 115 a d., 161, Predveké Slovensko (Bratislava 1948), 39. Kvádové pronikli částečně i na Velký Žitný ostrov, jak ukazují na př. nálezy u Dunajské Stredy a Keče (Beninger, l. c. 31 a d., 133), ale mohylové hřbitovy v Dobrohošti (Doborgaze) u Dol. Janíků (a možná i u Mischdorfu; Eisner, l. c. 210, 215, Beninger, l. c. 37 č. 40, 133, 135, Vorgesch. d. Stämme II. 720) spolu s jiným náleзовým materiálem ukazují, že se na ostrově udrželo staré illyrsko-keltské obyvatelstvo, což lze dobře vysvětlit tím, že ostrov byl správou připojen k Pannonii (VG. III. 88 pozn. 1), a že římské provinciální úřady chránily staré obyvatelstvo proti expansivnosti přistěhovalců, pronikajících i na jiných místech na půdu provincie (srov. nálezy v Sommereinu, Mannersdorfu a v Au pod Litavskými horami, v Brigetiu a j.).

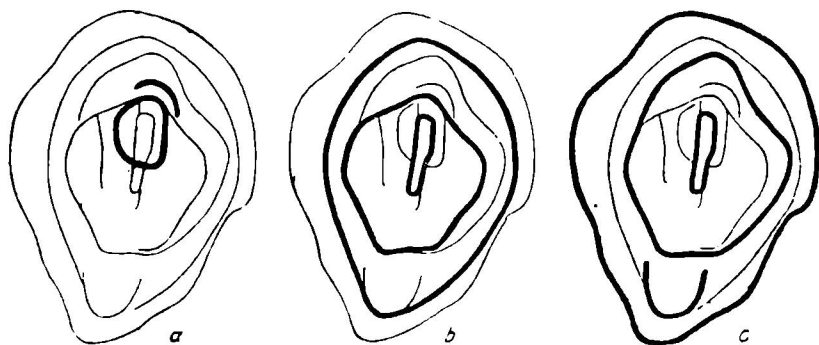
Obr. 35. Hradiště Goldgrube — Althöfer Mauer v pohoří Taunu s obou stran údolí Heidetränke (podle modelu musea v Mohuči).

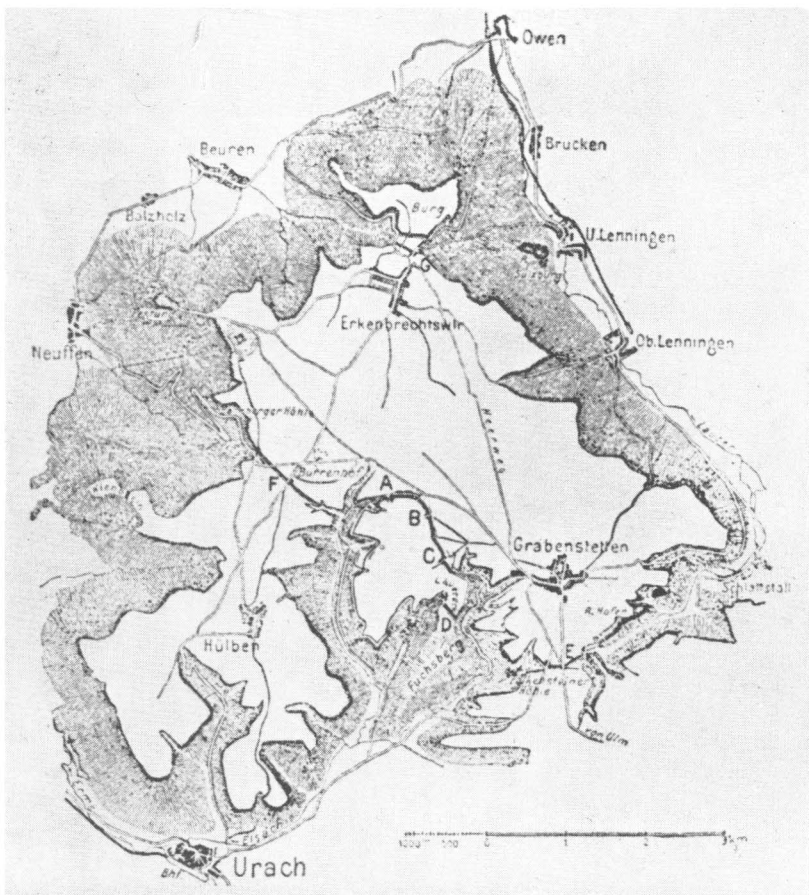
Obr. 36. Hradiště Kipfenberg u Eichstättu nad Altmühlou a Hünstollen u Götting (podle Schuchhardta, VD³ obr. 176).

Obr. 57. Hradiště Steinsburg na Malém Gleichbergu u Römhildu, pohled s Velkého Gleichbergu (C. Kade, Mannus XXXII. 11 obr. 1).

Obr. 57a. Hradiště Steinsburg u Römhildu, tři stavební lase (Schuchhardt, VD³, obr. 178, podle A. Götze).

Obr. 58. Segodunum (?) -- keltské hradiště Heidengraben-Grabenstetten u Urachu (podle Fr. Hertleina, Hoops RL, II, obr. 28).

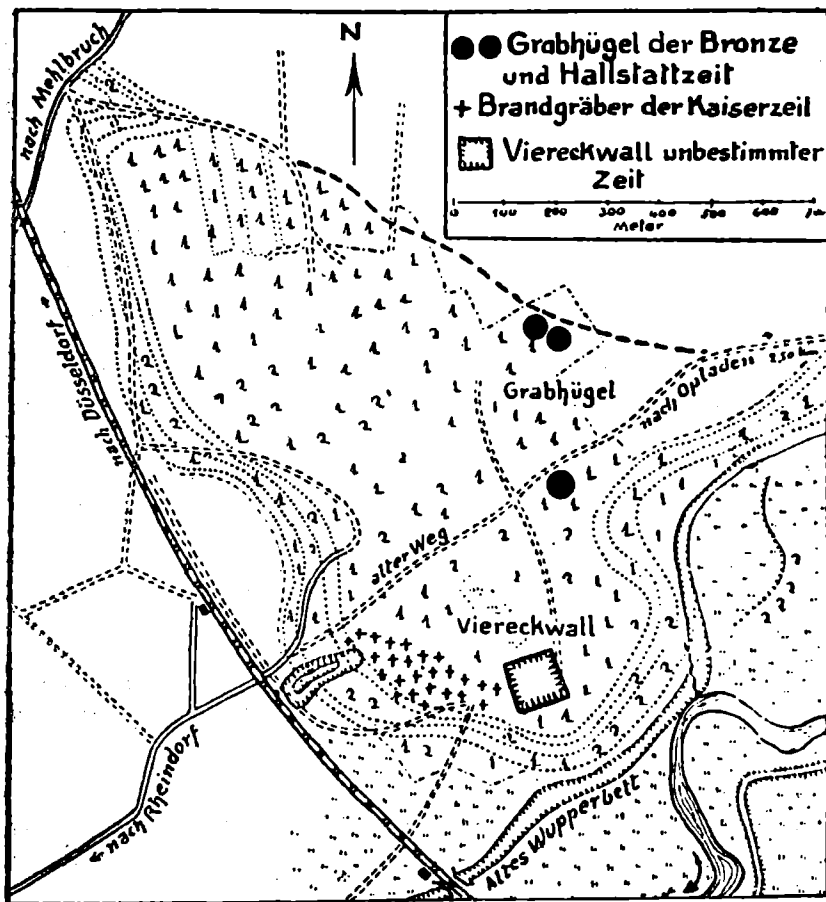

Obr. 59. Lícovaná zeď keltského hradiště u Finsterlohru na Taubře (C. Schuchhardt, VD³ obr. 177, podle Hertleina).

Obr. 40. Hradiště Altenburg u Niedensteinu v Hesensku (C. Schuchhardt, VD³ obr. 217).

Obraz osídlení každé kulturní oblasti doplňuje statistika pohřeb i š ť jako posledních stanic lidských pokolení, jež ji kdysi obývala. Hodí se ovšem k tomu účelu především hřbitovy s větším počtem pohřbů, ukládaných do země po delší dobu, které jsou dokladem skutečného trvalého osídlení území, v němž se vyskytují, i když snad osada nebo osady, k nimž patřily, nebyly dosud objeveny. Jednotlivé hroby nebo malé skupiny

Obr. 41. Rheindorf-Opladen nad dolním tokem řeky Wupper, germánské žárové pohřebiště (K. Schumacher, Rheinlande II, obr. 39).

hrobů z téže doby, vyskytující se o samotě, nejsou vždy stejně bezpečným dokladem trvalého osídlení území, v němž byly nalezeny, protože mohly být uloženy do země také lidem cizím, který oním územím jenom procházel, ať již na válečné výpravě nebo na cestě do nových sídel.

V podunajsko-porýnské oblasti jsou i po té stránce až dosud nepoměrně lepší vědomosti o území zabraném Římany než o končinách mimo limes. V římském území je známo již množství hřbitovů při městech i jiných osadách. Inventář a úprava jejich hrobů spolu s náhrobními kameny s nápisy doplňují velmi účinným způsobem to, co se dovídáme o obyvatelstvu limitního území a jeho osudech z nálezů sídlištních. Z oblasti za limitem jsou i v tom směru dosavadní vědomosti mnohem chudší.

V Porýní jsou až dosud známy větší žárové hřbitovy s *Rosentalsbergu* u Rheindorfa-Opladen u nad řekou Wupperou (obr. 41, 244 hrobů, z toho 137 ze starší doby římské)⁶⁵, s *Fliegenbergu* u Troisdorfu⁶⁶, rozsáhlý hřbitov u Niederpleissu-Mülldorfa proti Siegburgu⁶⁷, a dále na východ rovněž velký hřbitov u Giessen u⁶⁸. Z bavorského území severně od Dunaje a limitu není dosud známo žádné větší pohřebiště z doby, jež nás zde zaměstnává⁶⁹. Na rakouském území severně od Dunaje byla až dosud zjištěna dvě pohřebiště s větším počtem hrobů ze starší doby římské u Altemarktu (okr. Hollabrunn) a u Mistelbachu ve Weinviertlu⁷⁰. Na Slovensku byla zjištěna pohřebiště u Lábu⁷¹ a

⁶⁵ Str. 100 pozn. 48.

⁶⁶ Tamže pozn. 49, a ze starší literatury A. Kiekebusch, *Der Einfluss der römischen Kultur auf die germanische* (Diss. Stuttgart 1908), 33.

⁶⁷ VG. III. 249, Kiekebusch, l. c. 34.

⁶⁸ Str. 100 a VG. III. 248 a d.

⁶⁹ Reinecke, 23. Bericht R.-g. Komm. 167.

⁷⁰ Franz, Germanen in N.-Ö. 139 a d., Beninger, *Germanenzeit N.-Ö.* 56, 59 a d., *Vorgesch. d. Stämme* II, 677, tab. 278, a str. 741.

⁷¹ Eisner, *Žárové pohřebiště ze starší doby římskoprovinciální v Lábu*, *Obzor praeh. V/VI (1926/27)*, 53 a d., Slovensko 209, Beninger, *G. Bodenfunde in d. Slowakei* 33, 123 a d., *Vorgesch. d. Stämme* II, 677.

u Závoda⁷² v okrese malackém, dále k východu snad u Kerestúru⁷³ v okrese trnavském a v Ponitří u Ludanic⁷⁴ v okrese topolčanském.

⁷² Beninger, tamže.

⁷³ Beninger, G. Bodenfunde in d. Slowakei 37, 123 a d., Vorgesch. d. Stämme II. 678.

⁷⁴ Beninger, G. Bodenfunde in d. Slowakei 41, 123 a d., Vorgesch. d. Stämme II. 678.

Způsob bydlení.

Pokud se týká otázky vlastního bydlení obyvatelstva podunajsko-porýnské oblasti, stavby a zařízení jeho příbytků, domů a chat, je při tom, co již bylo výše pověděno, rovněž pochopitelné, že jsme z dosavadních nálezů nepoměrně lépe zpraveni o příbytcích Římanů a provinciálů než o příbytcích Keltů a Germánů.

Celkově lze říci, že ani způsob bydlení Římanů a provinciálů na území zabraném limitem nedosáhl kromě nevelkého počtu výjimek toho přepychu a nádhery jako ve vlastních provinciích nebo v Itálii, kde dlouhé doby míru a bezpečí umožnily zvláště velký vzrůst pozemkových majetků a nakupeň velkých bohatství, jež se projevíly také nádherou staveb a jejich nákladným a uměleckým zařízením. Poměry na limitním území v Germanii nebyly až do doby, v níž byla napsána Hyfégése, tak ustálené a zabezpečené, aby mohlo dojít k podobnému přepychu v bydlení, a také ani území samo svým rázem jenom zčásti opravdu úrodné neposkytovalo té možnosti rychlého zbohatnutí, už také proto, že půda byla z velké části rozdělena jenom na poměrně menší (třebaže ve srovnání s našimi dobami stále ještě značně rozsáhlé) statky¹, přidělované vojenským vysloužilcům, a že doba sama nebyla ani dost dlouhá, ani dost příznivá pro pohlcení těchto statků velkými latifundií.

Stavba a zařízení obytných domů na těchto statcích (*villae rusticae*), pokud je máme možnost posoudit podle dosavadních odborných vykopávek², nebyly ovšem všude stejné. Domy byly,

¹ O jejich rozloze v. str. 88 pozn. 15 a Schumacher, Rheinlande II. 222.

² Těch arci nebylo dosud tolik, jak bychom očekávali; ve Württembersku na př. bylo podle statistiky O. Pareta, Römer in Württ. III. 27, do roku 1932 z celkového počtu asi 800 dvorců prokopáno více méně úplně (i s hospodářskými a j. vedlejšími budovami, hradebními zdmi nebo ploty atd.) jenom 5, a částečně prozkoumáno bylo dalších 16.

jak se zdá, většinou zděné (obr. 32, 42), a poměrně dobře upraveny, jak ukazují časté nálezy barevné (malované) omítky v jejich ssutinách (obr. 44). Jako příklad menších dvorců z doby kolem roku 100 nebo z počátku II. století n. l. cituje Schumacher³ dvorce u Stockbronnského dvora (u Mosbachu v severovýchodním Badensku) a u Tiefenbachu, jihovýchodně od Mosbachu (u Gundelsheimu nad Nekarem v severním Württembersku), oba z území při odenwaldském (mümlingskonekarském) limitu. Dvorce byly ve výšinné poloze v blízkosti potoků. Obytný dům byl v obou dvorcích dosti prostorný a solidně stavěný. Jeho průčelí měřilo u prvního dvorce 32 m, u druhého 28 m, šířka činila 23 a 18 m, zdivo bylo 60—85 cm široké, z lámaného kamene a dobře omítnuto. Ve středu průčelí byla jakási obdélná místnost, pravděpodobně předsín (hala), k níž se po obou jejích užších stranách přimykaly dvě čtverhranné místnosti, sklep a lázeň. Dveřmi v zadní stěně předsíně se vcházelo do hlavní části domu, jež měla tvar velkého čtverce a byla patrně jenom dřevěnými stěnami rozdělena na menší místnosti. Při její východní stěně, vedle vchodu z předsíně, byla patrně kuchyně (ohniště). Obytné místnosti v patře byly lépe vypraveny, jak lze souditi podle malované omítky, nalezené ve zříceninách.

U Stockbronnského dvora byly zjištěny poblíže hlavní budovy ještě tři budovy vedlejší, z nichž jedna o rozměrech asi 6×7 m (uvnitř) byla snad chlévem, nad nímž byl umístěn špýchar nebo místnost pro čeleď, ostatní dvě budovy byly kůlny.

Dvorce nebyly obehnány zdí, nýbrž asi jen dřevěným plotem.

Podle velmi solidní stavby, pečlivého odvodnění, úpravy cest, vojenských cihel, při stavbách někdy užívaných, obdobného půdorysu a jiných známek soudí Schumacher⁴, že dvorce toho

³ Schumacher, Rhcinlande II. 195; popisy a půdorysy budov v. E. Wagner, Fundstätten Baden II. 397 a d. (Stockbronnský dvůr), a O. Paret, Römer in Württ. III. 31 (Tiefenbach; 381 a d. seznam lit.); z novější doby srov. E. Samesreuther, Der römische Gutshof bei Laufenburg (Baden), Germania XXIV (1940), 32 a d.

⁴ Schumacher, l. c. II. 195.

druhu byly v celém limitním území v Porýní zřizovány státem, nikoli vlastními majiteli jejich.

Velké statky, jež byly majetkem důstojníků, úředníků nebo zámožnějších statkářů, mívaly větší obytné budovy a několik jiných velkých i menších vedlejších budov. Celý statek bývá obehnan kamennou zdí nebo i zemním náspem. Jako příklad z I. století n. l. lze tu uvést *Heidenschlösslein* u Heideggského dvora blíže Geisslingů v jižním Švábsku. Hlavní budova o rozměrech 41 : 42 m měla v přízemí přes 20 místností, jež vyhřívalo několikero hypokaust (spodních topenišť). Budova je datována cihlami XI. a XXI. legie a coh. III Hispanorum⁵.

O bydlení v městských osadách území, o něž tu jde, nejsme ještě tak podrobně poučeni jako v oblastech západně od Rýna a jižně od Dunaje, přece však již podle dosavadních vykopávek není pochyby o tom, že i tam byly obdobné poměry jako za Rýnem a Dunajem. Rozsáhlé vilové stavby s velkým počtem místností, vyzdobených mosaikami a nástěnnými malbami (*villae urbanae*) na hřbetu mezi Nekarem a Primem (Hochmauern), u kostela sv. Pelagia a jiné budovy v Rottweilu, náležející do doby kolem r. 100 n. l.⁶, jsou dobrým ukazatelem životního standardu, v němž žily vládnoucí a střední vrstvy obyvatelstva římských osad starší doby římské v *decumates agri*. A podobné poměry byly nepochybně i jinde. Chudina městská žila a bydlila ovšem méně pohodlně (jak, o tom nejsme ještě nálezy podrobněji poučeni), ale výdělkové možnosti, jež se v městských osadách naskýtal, pozvedaly i životní úroveň chudších vrstev nad průměr, jemuž uvykli germánští a zčásti jistě i keltští domorodci v oblasti mimo limes.

⁵ E. Wagner, l. c. I. 133 a d., obr. 84, Schumacher, l. c. II, 197 a d.; kromě toho byly v Badensku ze starší doby římské okupace úplně prokopány tyto *villae rusticae*: Rosenhof u Ladenburku, Schriesheim, Ubstadt, Stettfeld, Karlsdorf, Weiher a j., srov. E. Wagner, l. c. II. 243, 245 a d., Schumacher, l. c. II. 203.

⁶ Goessler, *Das röm. Rottweil* (Stuttgart 1907), 35 plán I, *Arce Flaviae* (Rottweil 1928), 15 a d., Schumacher, l. c. II. 40 a d., Paret, l. c. III. 88 a d., 192 a d., 371, obr. 57, 103, 104 a j.

Římský dům i vlastní obytné místnosti měly pravoúhlý půdorys. Na ochranu proti zimnímu chladu našich končin byla v zámožnějších domech stavěna podzemní hypokausta (obr. 43), z nichž byly obytné místnosti vytápěny horkým vzduchem, přiváděným kolmými hliněnými trubkami (*tubi, tubuli*) do stěn. Kde tohoto zařízení nebylo, užívalo se k ohřívání vzduchu kovových kotlíků se žhavým uhlím (dřevěným). V malých příbytecích musilo ovšem i v limitním území — podobně jako v chatách domorodců za limitem — stačiti teplo kuchyňského krbu (ohniště)⁷.

Domy keltského domorodého obyvatelstva měly zpravidla rovněž pravoúhlý nebo pravoúhlému se blížící půdorys a — pokud vůbec neměly za vzor stavby římské, což zejména u zámožnějších Keltů bylo asi časté — byly uvnitř uspořádány podobně, jako keltské domy za Rýnem v Gallii nebo za Dunajem ve Vindelicii a j. To znamená, že domy měly několik místností a dvojí ohniště (ohniště v kuchyni a kamna v obytné místnosti). Kromě obydlí čtverhranného půdorysu bylo ovšem také užíváno chat okrouhlého nebo oválného půdorysu, zapuštěných do země⁸.

Domy Germánů byly asi v limitním území stavěny většínou podobně. Jak tomu bylo v oblasti vně limitu, není dosud ve všech jejích částech zjištěno. Při vykopávkách v území severně (severozápadně) od Mohanu se přišlo jednak na okrouhlé dřevěné chaty a sídelní jámy⁹, jednak na stopy chat čtverhranného půdorysu o rozměrech 2×4 až 4×6 m. Menší chaty měly vchod na úzké straně pod prodlouženou střechou, opřenou o dva nebo tři kůly (obr. 48), kdežto větší chaty měly vchod na straně

⁷ Schumacher, Mater. 43 a d. (starší lit.), Rheinlande II. 193 a d.

⁸ Schliz, Hoops RL. IV. 463, Schulz, Germ. Haus² 91 a d. (tam i v jinou starší lit.), Schumacher, Rheinlande I. 157 a d., a v Reebově ed. Tac. Germanie 117.

⁹ Schumacher, Hoops RL. III. 529, Reeb. ed. Tac. Germanie 115 a d.; srov. Tacitus, G. 16: solent et subterraneos specus aperire eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemis et receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eius modi loci molliunt.

delší¹⁰. Někdy měly chaty kamennou podezdívku, ale jinak byly vesměs ze dřeva, jak dokládají nálezy hliněné omítky (mazanice) s otisky kulatých dřev nebo prutů. Byly to zpravidla přízemní stavby, často s otevřenou předsíní, v níž bylo ohniště. Vzájemný poměr čtverhranných a okrouhlých chat není ještě bezpečně zjištěn, zdá se však, že čtverhranné chaty jsou pokročilejší stavební formou obytných domů, vedle (opodál) nichž byly stavěny okrouhlé chaty jako vedlejší hospodářské budovy.

V jižním Německu se postupem doby ujal pod keltským vlivem i u Germánů zvyk stavěti domy s několika místnostmi a s dvojím ohništěm (v. výše), nebo také společné domy pro lidi a dobytek, s prostorným sklepem¹¹.

Příbytky nebyly stavěny těsně vedle sebe a v souvislých řadách jako dnes, nýbrž každý zvlášť, oddělen volnou prostorou od sousedních chat¹² a často i ohrazen dřevěným plotem. Jak tomu bylo u germánských kmenů v Podunají, nebylo dosud vykopávkami dostatečně osvětleno¹³.

Pro oblast markomansko-kvádskou máme zachovány zajímavé doklady několika okrouhlých chat (obr. 49) a jednoho čtverhranného domu na vítězném sloupu Marka Aurelia¹⁴, ale

¹⁰ Srov. Schuchhardt, VD³. 254, W. Jordan, Ein münzdatierter Hausgrundriss des 1. Jahrh. von Böddecken, Kr. Büren i. W., Germania XXV (1941), 18 a d., obr. 3; k obojí formě domu srov. Schulz, l. c. 29 a d., 37 a d., 44 a d., 90, 92, Fr. Drexel, Germania II (1918), 114 a d., Fr. Behn, Germania III (1919), 52 a d., Schumacher, Rheinlande I. 158, II. 147, Reeb, ed. Tac. Germanie 115 a d.

¹¹ Schumacher v Reeb, ed. Tac. Germanie 116 a d.; také v Böddecken (v. výše) byl nalezen půdorys domu se dvěma místnostmi s předsíní a se třemi ohništi, Jordan, l. c. 20.

¹² Tacitus, G. 16: Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant non in nostrum morem conexas et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat...; srov. k tomu Kauffmann, DA. I. 460 a d., Schumacher v Reeb, ed. Tac. Germanie 115.

¹³ Beninger, VdSt. II. 740.

¹⁴ Petersen—Domaszewski—Calderini. Marcus-Säule 76.

nemáme dosud ověřeno nálezy, do jaké míry tyto reliefní obrazy (pocházející z doby nedlouho po sepsání Hyfégése) souhlasily se skutečnými poměry¹⁵.

¹⁵ Srov. k tomu Schulz, l. c. 54 a d.; o nedostatečích zobrazení na sloupu Markově v. tamže 56 a d., a pro jiné prostředí (Dakii) srov. také K. Lehmann-Hartleben, Die Trajanssäule (Berlín—Lipsko 1926), 137 a d., a dříve již 39 a d., 92 a d.

Zaměstnání civilního obyvatelstva. Hospodářské a výrobní poměry.

Pokud se týká zaměstnání civilního obyvatelstva, je nepochybné, že bylo daleko mnohostrannější v území zabraném limitem než mimo ně. Hlavním pracovním oborem na venkovských statcích bylo ovšem zemědělství a pasení dobytka, kromě toho však tam bylo zásluhou pokročilejších přistěhovalců z provincií zavedeno, pokud to ráz půdy dovoloval, pěstování vinné révy (po prvé na půdě svobodné Germanie), umělé zelinářství a pěstování ovocného stromoví¹. Na velkých statcích se k tomu někde přidružily některé vedlejší výrobní podniky průmyslové, pokud pro ně půda statku skýtala příznivé podmínky, jako cihelny, kamenné lomy, vápenky a pod.² Většinu prací tu obstarávali otroci a lidé polosvobodní.

Daleko živější průmyslový a s ním spojený obchodní ruch byl ovšem ve městech a v osadách při vojenských kastelech. Z výrobních odvětví v území zabraném limitem jsou to především četné cihelny a hrnčířské dílny a pece, jež dokládají, jak silně byla tato odvětví zaměstnána. Neobyčejně velký stavební ruch, jenž nastal ve všech částech zabraného území, vyžadoval spousty stavebního materiálu a dal vznik množství cihelen (*tegularia*) jak vojenských, které pálily a dodávaly cihly všeho druhu pro vojenské stavby, tak také soukromých, jež pracovaly pro civilní potřebu³.

Hrnčířské dílny (*figlinae, officinae figulorum n. figlinorum*, obr. 52) byly skoro v každé větší osadě⁴. Vyráběly a pálily především běžné nádoby provinciálního rázu, jež se prodávalo jednak v místě, jednak bylo obchodníky s nádobím (*negotiatores*

¹ Schumacher, Rheinlande II. 247 a d., Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 71.

² Schumacher, l. c. 199, 255 a d.

³ Tamže 259 a d.

⁴ Tamže 262 a d., 346 pozn. 60 (literatura).

cretarii, artis cretariae) rozváženo jinam, zejména též do území za limitem. Jak se takové výrobní keramického zboží mohly již ve starověku rozrůst na velké továrny, zařízené zřejmě především na vývoz, ukazuje na př. nález u Cannstattu (Auf der Steig), kde bylo v letech 1922—1929 na prostore dlouhé asi 250 m zjištěno a prozkoumáno na 40 pecí, a kde jich snad je podle odhadu Paretova⁵ ještě jednou tolik ukryto v zemi (obr. 50).

Hrnčířské pece byly z pochopitelných důvodů stavěny zpravidla v místech, kde bylo dostatek hlíny vhodné k výrobě nádobí. Materiál v hliništích dobytý byl hned na místě zpracováván (plaven, hněten atd.) a zboží z něho vyrobené v pecích vypáleno.

Kromě hrnčířů a cihlářů pracovalo v městských obcích a osadách limitního území množství jiných řemeslníků, jako kovářů (*fabri ferrari, aerarii*), tesařů (*fabri tignarii*), krejčí, obuvníků, tkalců, sedlářů, jirchářů, kameníků a rozličných jiných stavebních řemeslníků atd. Řemeslná dovednost a pohotovost jejich často udivuje a připomíná v lecčem poměry dnešní doby⁶.

V některých oborech řemeslných a průmyslových měli ovšem Římané již předchůdce v Keltech, jako na př. v hrnčířství, zpracovávání kovů a j. Mistři byli Keltové zejména také v dolování⁷. Římané asi mnohý důl od nich převjeli nebo po nich znovu v něm začali rudu dobývati. Z dolů, v nichž se pracovalo v starší době římské okupace, zmiňuje se Tacitus⁸ o stříbrných

⁵ Paret, l. c. III. 138 a d., 190, 292; doba, kdy tato keramická továrna pracovala, není dosud bezpečně zjištěna.

⁶ Schumacher, l. c. 272, 274 a d.

⁷ Caesar, BG. VII. 22 a dříve již III. 21; srov. k tomu Schumacher, Rheinlande I. 165 a d., P. Reinecke, Bodendenkmale spätkeltischer Eisengewinnung an der untersten Altmühl, 24.—25. Bericht RGK. (1934—1935), 146 a d., H. Behagel, Eisenverhüttungsanlage d. Latènezeit im Oppidum auf dem Michelsberg bei Kelheim — Donau, Germania XXIV (1940), 111 a d., a j.

⁸ Tacitus, Ann. XI. 20: Curtius Rufus..., qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti; unde tenuis fructus nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quaeque

dolech, jež otevřel legát Curtius Rufus kolem roku 47 n. l. v území Mattiaků, snad někde při dolní Lahně u Emže, kde dříve dolovali již Keltové, nebo u Naurodu v okolí Wiesbadenu⁹. Z doby o něco pozdější pochází zpráva o nálezích zinkové rudy (kalamínu, *cadmea*) „v provincii Germanii“, zachovaná v díle Pliniově¹⁰. Willers¹¹ vztahoval tuto zprávu na Gressenich u Stolberka, východně od Cách, Schumacher¹² soudil, že jí mohly býti míněny také doly u Wieslochu, jižně od Heidelberka, kde byly nalezeny římské mince¹³, mezi nimi stříbrný denár Vespasianův z roku 71 n. l. a velký bronz Hadrianův¹³. Zlato těžili Gallové a po nich také Germáni ryžováním v oblasti horního a středního Rýna¹⁴.

Při své velké spotřebě železa pro vojenské i civilní účely věnovali Římané zvláštní pozornost též dolům na železnou rudu a stavbě hutí na výrobu železa. I v dolování na železnou rudu se stali nástupci Keltů, jak ukazují na př. staré keltské doly při dolním toku Lahny, v nichž bylo těženo i v římské době¹⁵. Z oblasti mimo limitní území nám připomíná doly na železo někde v slovenském Podunají, na jižní periferii kvádských

in aperto gravia, humum infra moliri, quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras nomine exercituum...

⁹ Srov. k tomu Schumacher, l. c. II, 253 a d., Reeb. ed. Tac. Germanie 124, Much, Germania d. Tac. 80.

¹⁰ Plinius, NH. XXXIV. 2: fit et e lapide aeroso quem vocant *cadmean*, celebri trans maria..., ferunt nuper etiam in Germania provincia repertum.

¹¹ H. Willers, Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien (Hannover — Lipsko 1907), 37 a d.

¹² Schumacher, Rheinlande I. 199, II. 254, Reeb. ed. Tac. Germanie 124, srov. k tomu E. Wagner, Fundstätten Baden II. 321.

¹³ Willers, l. c. 38; Willers soudil, že ve Wieslochu byly jen doly a hutě na železo, protože v starých haldách nebyl zjištěn zinek a olovo, zato však hojné stopy železa (strusky).

¹⁴ Schumacher, Reeb. ed. Tac. Germanie 124; tam v. i jinou lit.

¹⁵ Schumacher, Rheinlande II. 255.

sídel, Ptolemaios¹⁶. Kdo v nich těžil, zda samotní Kvádové, či Římané, kteří za jeho doby měli na jižním Slovensku větší počet vojenských i civilních stanic, není z jeho zprávy patrné.

Velmi početnou složkou civilního obyvatelstva městských obcí a osad v území zabraném limesem byli obchodníci všeho druhu. V *canabae* při kastelech to byli především kramáři a markytáni, kteří se — podobně jako v nové době — zabývali obchodem s potravinami a jiným drobným zbožím všeho druhu, jež potřebovali vojáci sloužící v kastelu, dále řezníci, pekaři, obchodníci s rybami, se zeleninou, s vínem a rozliční jiní dodavatelé, mající styky s kastelem a jeho posádkou. Z jiných obchodníků zaujímal v osadách podle všeho čelné místo zmínění již obchodníci s hliněným nádobím (*negotiatores cretarii, artis cretariae*), kteří zprostředkovali také dodávky svého zboží do oblastí mimo limes, v poříčních osadách plavci (*nautae*), kteří převáželi zboží jim svěřené po lodích, člunech nebo vory na místo jeho určení, atd.¹⁷

O zaměstnání domorodého obyvatelstva v oblasti mimo limes jsme dosud zpraveni velmi nedostatečně. Podle zpráv starověkých autorů, především Tacita¹⁸, bylo hlavním, nejvyšším ceněným zaměstnáním u svobodných Germánů válečnictví. Tomu se věnovali muži, libující si mimo boj a válečné výpravy v zahálce a v pitkách a přenechávající starost o domácí a polní i jiné práce ženám, starcům a nedospělým¹⁹. A ovšem také otro-

¹⁶ Ptolem, II. 11. 11, Šimek, VG. I. 74 a d., II. 197 a d., KG. 56 a d.

¹⁷ Srov. Schumacher, l. c. II. 280 a d.

¹⁸ Tacitus, G. 11: honoratissimum adsensus genus est armis laudare; 13: nihil autem neque publicae neque privatae rei nisi armati agunt; 15: quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens...; v. i jiné kap.: 6, 7, 8, 14 a j.; srov., co o nich napsal také již Caesar, BG. VI. 22: Agri culturae non student... ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agri cultura commutent.

¹⁹ Tacitus, G. 15: (zač. v. předch. pozn.) delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo cuique ex

kům, pokud je měli. Kulturnímu člověku dneška se mohou Tacitovy zprávy zdáti přehnané, právě jako se již i Tacitovi samotnému jako člověku s vyspělou kulturou antickou zdálo „podivnou rozeklaností povahy, že tíž lidé tak milují zahálčivou nečinnost a zároveň tolik nenávidí pokojný život“²⁰. My ovšem dnes víme z dějin germánských i jiných národů, na př. i z novějších dějin jižních Slovanů, Albánců a j., že válečnické junáctví, vypěstované trvalými boji se sousedy, vedlo často k přezírání pokojné a namáhavé práce jako zaměstnání vhodného pro ženy, ale nedůstojného mužů-válečníků, pro něž jediným vhodným zaměstnáním mohl být jenom „bohatýrský“ boj, zejména byla-li při něm vyhlídka na velkou válečnou kořist²¹.

Blížkost římského imperia a s ní spojená pacifikace kmenů v podunajsko-porýnské oblasti vedla ovšem nutně ke ztlumení válečnické nálady u těchto kmenů, a tak je nepochybné, že v dlouhých mírových obdobích i mnoho mužů hledalo obživu v pokojném zaměstnání, jak je umožňovala poloha kmenových sídel, ať již to bylo zemědělství v končinách úrodnějších, či pastevectví (pěstování dobytka) a lov divoké zvěře v krajích méně úrodných, ve vlhkých, travnatých údolích při vodních tocích a v lesnatých vrchovinách, či konečně rybolov na pobřeží Severního moře a ve vnitrozemí na řekách a potocích, oplývajícími množstvím ryb. Půda zemědělská byla v době Caesarově ještě všeska společným majetkem kmene (obce) a byla každého roku střídavě přidělována jednotlivým rodům nebo čeledím a společenstvům (družstvům)²². Caesar sděluje, že Ger-

familia; ipsi hebet, mira diversitate naturae, cum idem homines sic ament inertiam et oderint quietem. Caesar, BG. VI. 29: minime omnes Germani agri culturae student (srov. také již 22: agri culturae non student).

²⁰ Tacitus, G. 15 (v. předch. pozn.).

²¹ Srov. k tomu také výklad Kauffmannův, DA. I. 454, že „Němci jako všichni polokultivovaní národové měli nechuť k pravidelné práci a dávali přednost životu lupičskému a vojenskému jako prameni obživy“.

²² Caesar, BG. VI. 22: Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus et principes in annos singulos

máni sami uvádějí (zřejmě na jeho přímé dotazy) mnoho důvodů, proč setrvávají při tomto hospodářském řádu: aby tím, že by si zvykli na trvale usedlý život, nedávali přednost poklidnému rolnictví před touhou po vedení války (a s ní spojených výbojích); aby u nich nevznikla snaha získat co nejvíce půdy a aby proto mocnější nevypuzovali slabších („nižších“) z jejich majetku; aby si nezvykli na pečlivější stavbu (stálých) příbytků na ochranu proti mrazům i horku; aby u nich nevznikla chtivost peněz, z níž se rodí strany a rozpory; a konečně aby mysl lidu byla uklidňována vědomím, že po stránce majetkové není rozdílu mezi kterýmkoli z jeho příslušníků a nejmocnějšími členy kmene²⁸.

Údaje Tacitovy o zemědělství a vlastnictví zemědělské půdy u Germánů nejsou již tak jednoznačné, jako tomu bylo u Caesara. Doba jednoho a půl století, jež dělí zprávy Tacitovy od Caesarových, byla zřejmě dosti dlouhá, aby se mohl uplatnit vliv hospodářských poměrů, jež vládly v římské říši, i na poměry v Germanii. A tak nalézáme sice také ještě u Tacita zmínku, která se zdá ještě připomínati staré poměry z doby Caesarovy, ale Tacitův dodatek, že se jednotlivcům přidělují pozemky podle jejich „hodností“, společenského významu (*secun-*

gentibus cognationibusque hominum, quique una coierunt, quantum et quo loco visum est agri, attribuunt atque anno post alio transire cogunt; srov. též, co již dříve pověděl Caesar o Svébech, BG. IV. 1: sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet; k tomu v. K a u f f m a n n, DA. I. 428 a d., 454 a d., J. H o o p s, Agrarverfassung, Hoops RL. I. 43 a d., A. D o p s c h, Wirtschaftliche und soziale Grundlagen d. europ. Kulturentwicklung etc. I (2. vyd. Vídeň 1923), 60 a d., a v Reebové ed. Tac. Germanie 153 a d.

²⁸ C a e s a r, BG. VI. 22: *Eius rei multas adferunt causas: ne adsidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius ad frigora atque aestus vitandos aedificent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; ut animi aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequari videat.*

dum dignationem)²⁴, naznačuje příliš jasně, jaký tu již byl rozdíl mezi dobou Tacitovou a Caesarovou. Také jiná místa v Tacitově Germanii ukazují, že již došlo u Germánů k značnému rozvrstvení po stránce majetkové a k přechodu od kolektivního vlastnictví půdy k vlastnictví individuálnímu. A že dokonce u nich již existovalo individuální vlastnictví (různě) velkých statků, jejichž majitelé na nich přidělovali půdu svým otrokům podobně, jako tomu bylo u kolonů na římských latifundiích, a zároveň jim určovali, kolik obilí, dobytka nebo šatstva jim za to mají otroci odvádět²⁵.

Z řemeslných oborů to bylo v oblastech mimo limes především hrncířství, jež alespoň zčásti ještě obstarávaly podle starého zvyku germánské ženy po domácku²⁶. Byla-li již tehdy po vzoru keltském a římském provozována v oblasti podunajské a porýnské výroba hliněného nádobí také po živnostensku germánskými hrncíři, zatím ještě podle dosavadních nálezů nelze určitě říci, myslím však, že by na to mohly ukazovati alespoň některé druhy tvrději páleného nádobí, imitujícího výrobky provinciální. Po domácku také ženy vyráběly oděvy, tkaly pro ně látky²⁷ a pod.

²⁴ Tacitus, G. 26: *agri pro numero cultorum ab universis in vi- ces occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia praebent: arva per annos mutant, et superest ager, nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent et hortos rigent; sola terrae seges imperatur; srov. k tomu Kauffmann, DA. I. 456 a d., Hoops, RL. I. 45 a d. (tam v. i. jinou lit.), Schumacher, Rheinlande II. 146, 345 a d. pozn. 59 (lit.), Dopsch v Reebově ed. Tac. Germania 152 a d., R. Much, Germania des Tacitus (Heidelberg 1937), 236 a d., 240.*

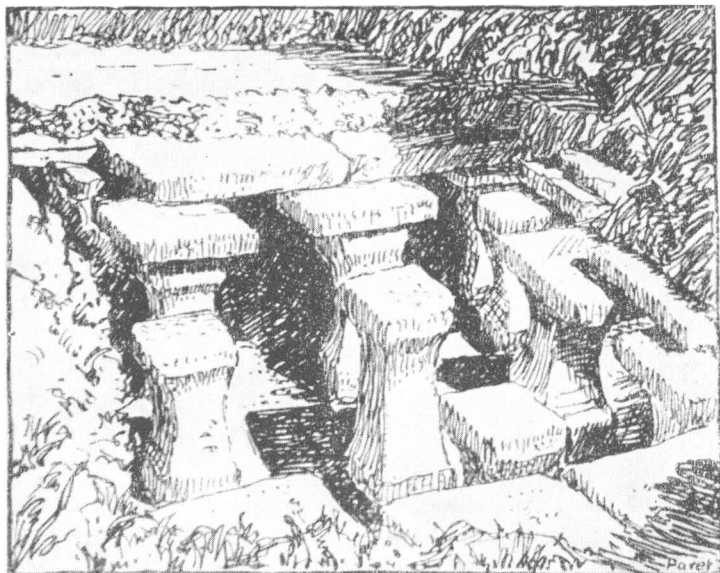
²⁵ Tacitus, G. 25: *ceteris servis... frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis ut colono iniungit et servus hactenus paret; srov. k tomu Reeb, Tac. Germania 46, Dopsch, tamže 154 a d., Much, l. c. 230 a d.*

²⁶ M. Hoernes, Natur- u. Urgesch. des Menschen II (Viedeň—Lip- sko 1909), 20, Kauffmann, DA. I. 101, 464 pozn. 1, Šimek, Z dáv- ných věků II (1949), 137.

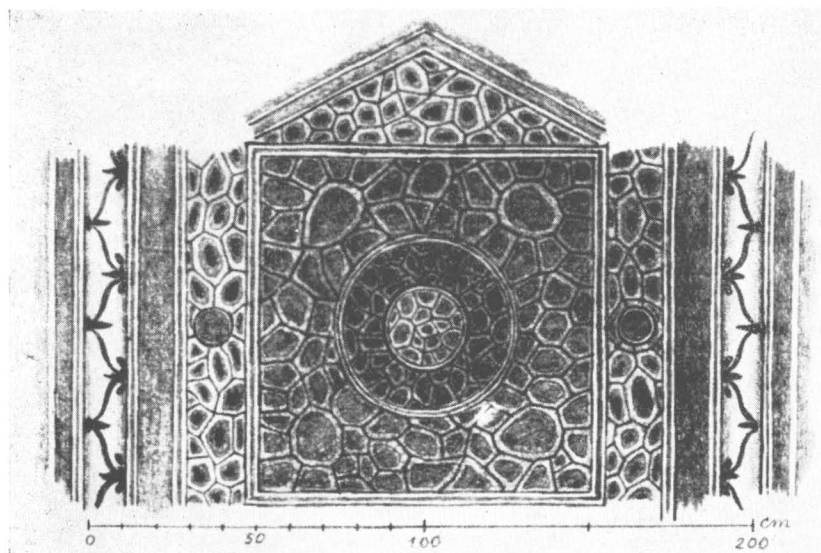
²⁷ Plinius, NH. XIX. 8 a d.

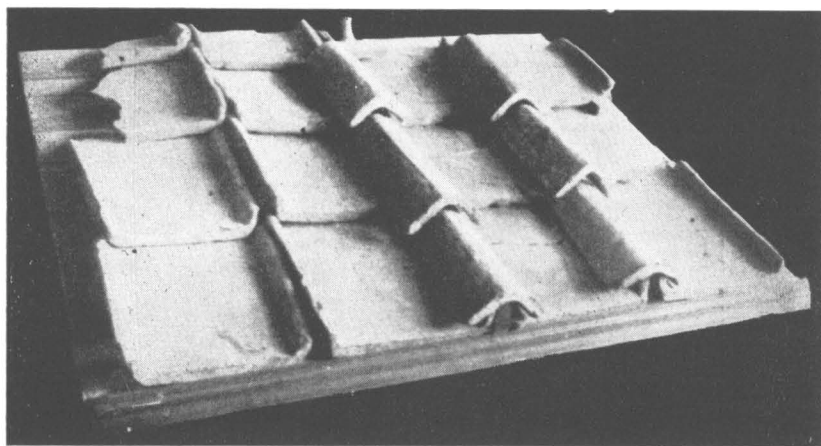
Obr. 42. Vaihingen n. E. ve Württembersku, sklep s kamenným stolem (O. Paret, *Römer in Württemberg* III. 2 tab. 2 č. 1).

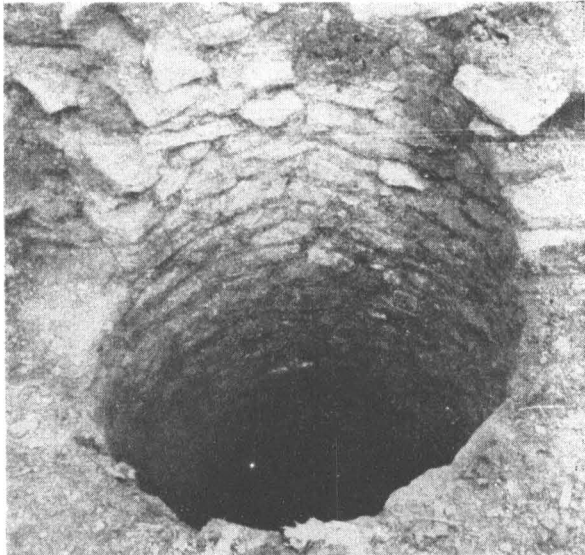
Obr. 43. Walheim ve Württembersku, římské hypokaustum (podle O. Pareta, *Urgeschichte v. Württemberg* obr. 27).

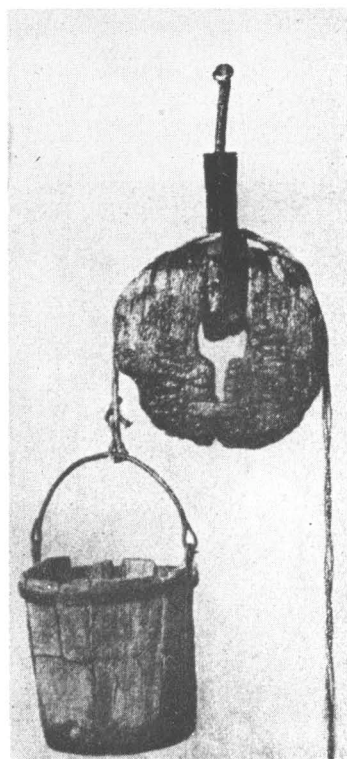
Obr. 44. Ummendorf ve Württembersku, část malované stěny obytného domu (O. Paret, *Römer in Württemberg* III. 2 tab. 8).

Obr. 45. Římská krytina střechy (O. Paret, *Römer in Württemberg* III. 2 tab. 9 č. 1).

Obr. 46. Vyzděná studna římského kastelu v Cannstattu (O. Paret, *Römer in Württemberg* III, 2 tab. 13 č. 2).

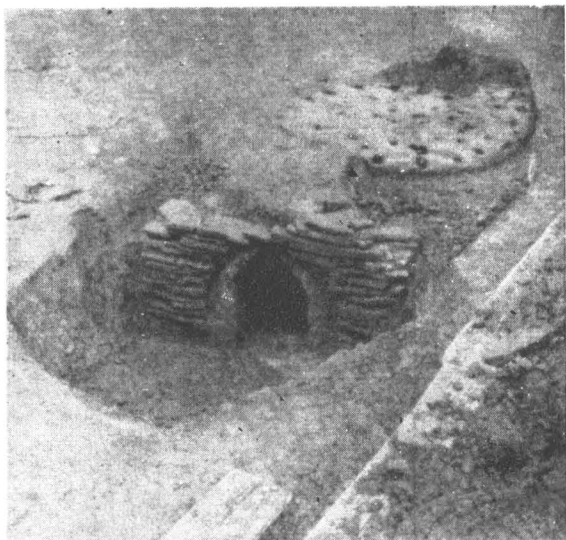
Obr. 47. Cannstatt, římský rumpál na vodu (Fr. Drexel, *Germania Rom.*, tab. 51 č. 5).

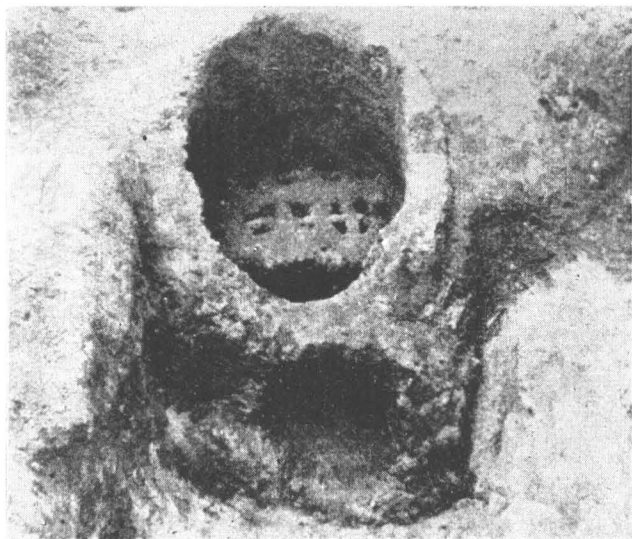
Obr. 48. Germánské obydlí, rekonstrukce (Oerlinghausen. Germanen-Erbe I, tit. list. seš. 2).

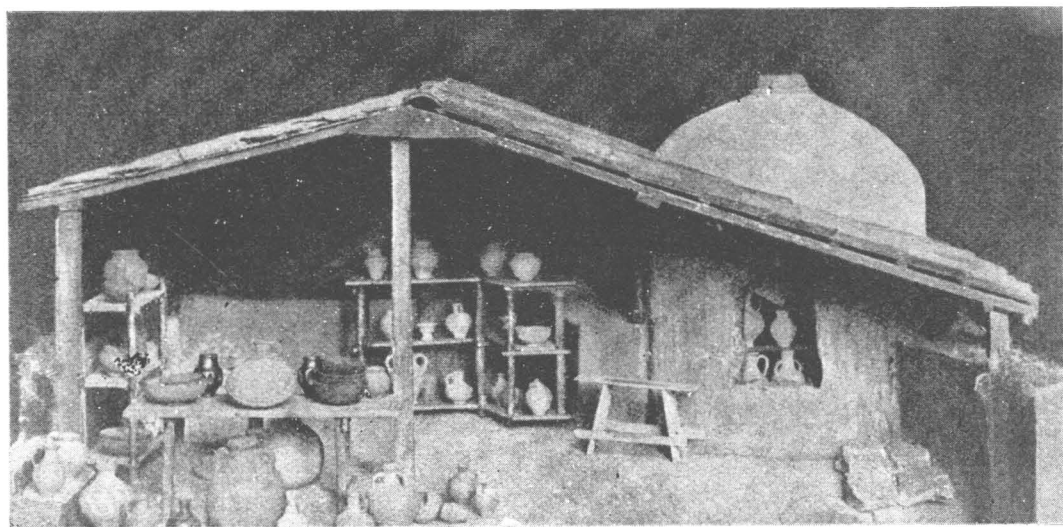
Obr. 49. Římsí vojáci zapalují germánskou osadu v Podunají (vítězný sloup Marka Aurelia v Římě).

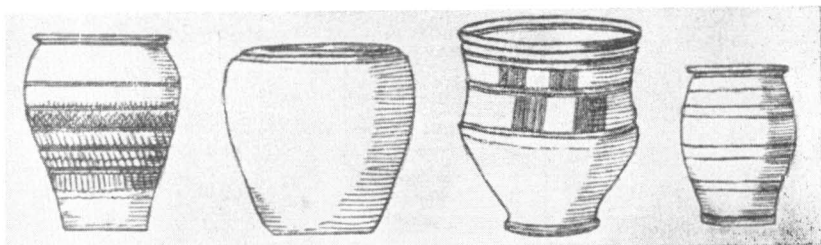
Obr. 50. Cannstatt, hrnčářská pec (O. Paret, *Römer in Würt.* III, 2 tab. 12 č. 1).

Obr. 51. Xanten, hrnčářská pec (C. Schuchhardt, *VD³* obr. 209, podle Lehnere).

Obr 52. Model římské dílny a pece hrnčířské v hist. museu ve Frankfurtě n. M. (z hrnčířské čtvrti v Nidě-Hedderheimu).

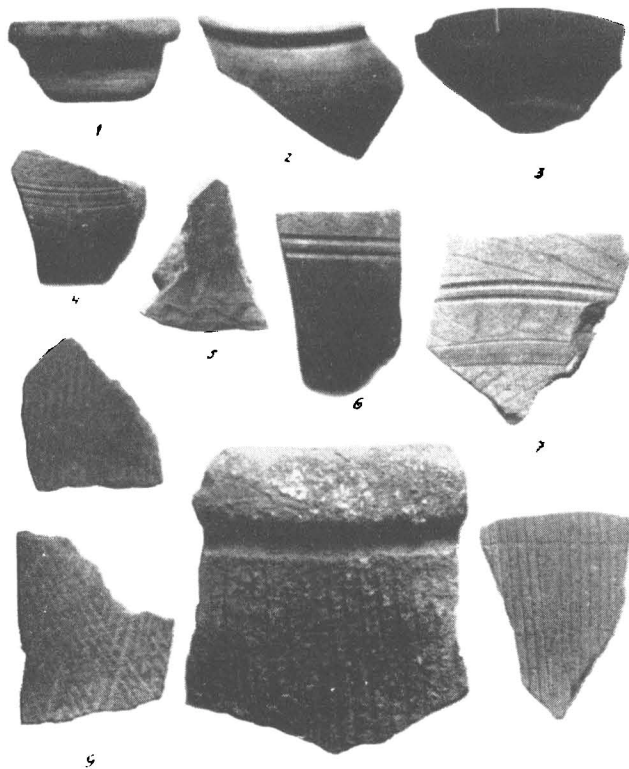

Obr. 55. Haltern, keramika z hlavního kastelu: mus. Haltern
(C. Schuchhardt, VD³ obr. 215).

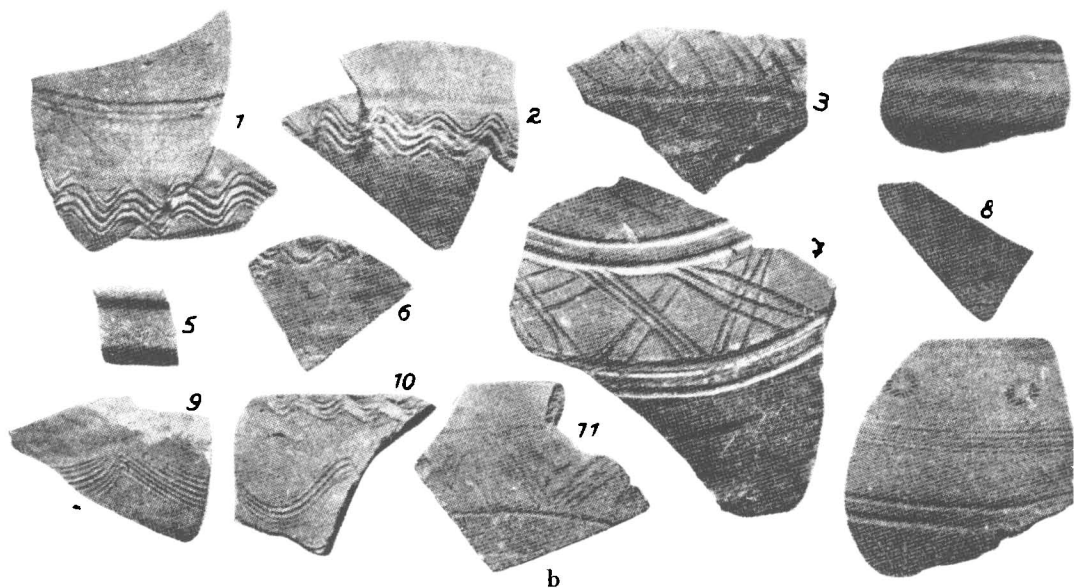

Obr. 54. Nida—Heddernheim, nálezy z římských žárových hrobů:
hist. mus. Frankfurt n. M. (Drexel—Bersu. Germania Rom.² V.
tab. 27 č. 6).

130

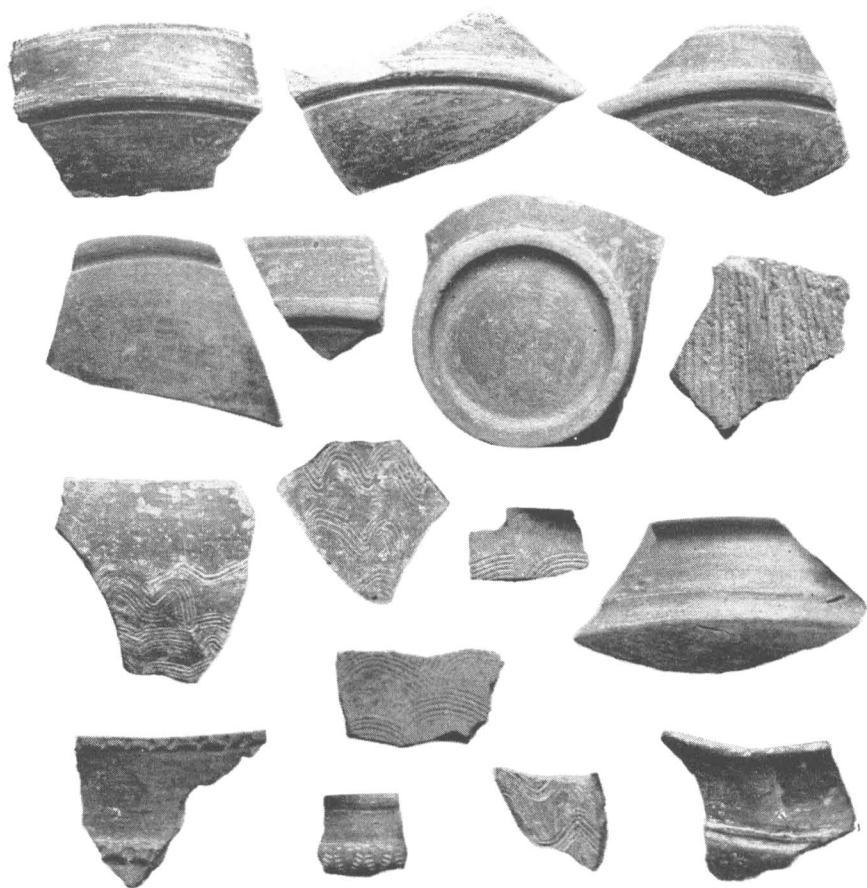

a

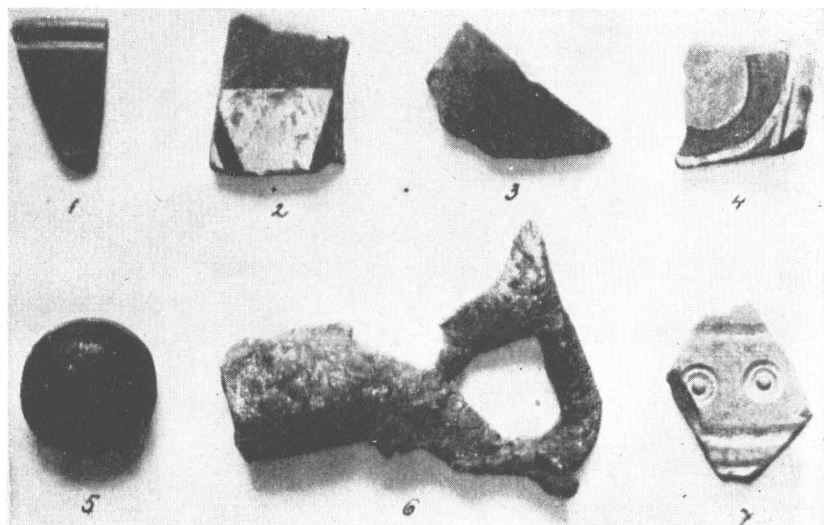

b

Obr. 55. Dvín u Bratislavy, pozdněkeltská a římská provinciální keramika, SM Bratislava (a č. 1, 2, 6 hradiště na Písečníku u Dvína; podle E. Šimka, Dvín obr. 11, 14).

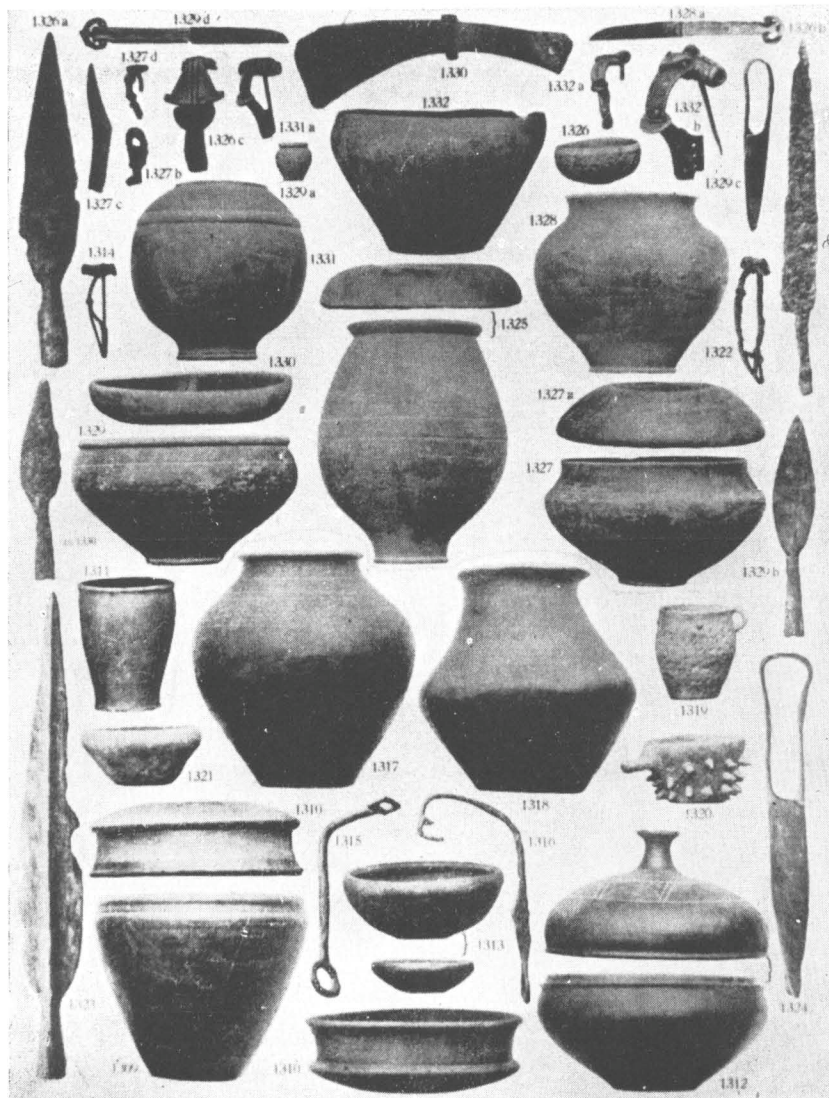
Obr. 56. Cífer u Trnavy, záp. Slovensko: pozdněkeltská, prov. - římská a germánská keramika ze sídliště, SM Bratislava (podle J. Eisnera. Slovensko v pravěku. tab. 78 a j.).

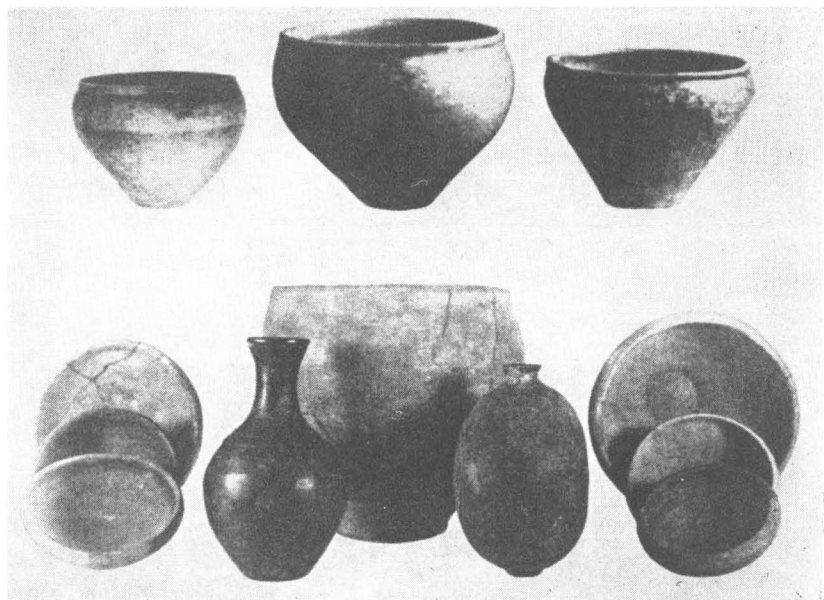
Obr. 57. Dvůr u Bratislavy, nálezy z doby římské: SM Bratislava (Šimek, Dvůr, obr. 12).

Obr. 58. Gajary u Malack, Slovensko. Nádoba z terry sigillaty s kolcem CERIALIS F(aci); SM Bratislava (podle J. Eisnera, Slovensko v pravěku, tab. 76 č. 2).

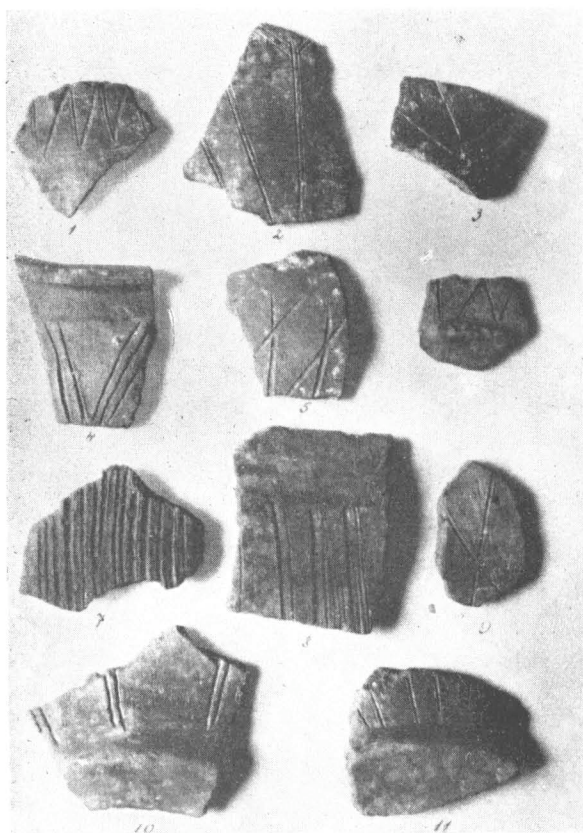
Obr. 59. Nálezy z germánských žárových hrobů z pozdní doby latenské a z časně římské: 1309—1316 Flörsheim u Wiesbadenu, 1317—1324 ‚Pfungstweide‘ u Heidenbergen, 1325—1352 ‚Lachenweg‘ mezi Nauheimem a Treburem (podle K. Schumachra, *Altert. u. h. Vorzeit* V, tab. 70).

Obr. 60. Germánská keramika z Pomohauří: 1 Würzburg, 2—5 Staffelsstein, dolní řada Wenigumstadt u Obernburka (podle W. Hülle, VdSt. II, tab. 184).

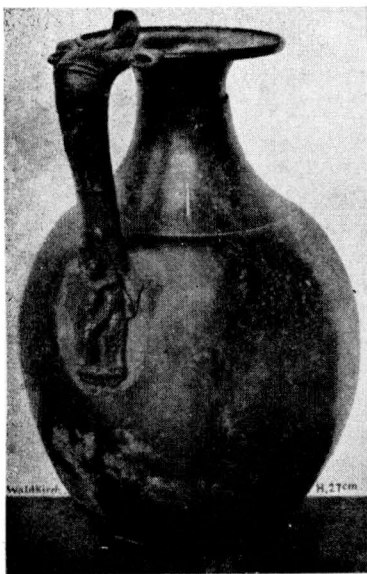
Obr. 61. Germánská keramika ze slovenských nalezišť: 1 Láb, 2 Čachovice, 5 Púchov (podle J. Eisnera, Slovensko v pravěku, tab. 74, 5, 76, 1, 81, 12).

Obr. 62. Děvín u Bratislavy, keramika ‚barbarská‘, z větší části germánského původu (podle E. Šimka. Děvín obr. 16).

Obr. 65. Mistelbach, Dolní Rakousy, nálezy z germánských žárových hrobů (podle E. Beningra. VdSt. II, tab. 278).

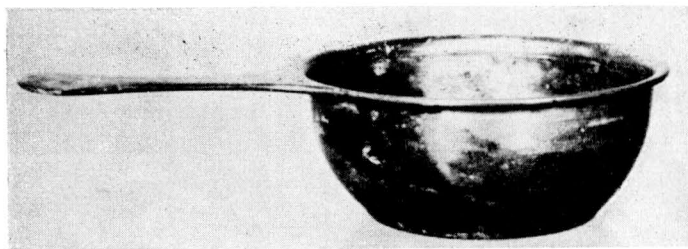
1

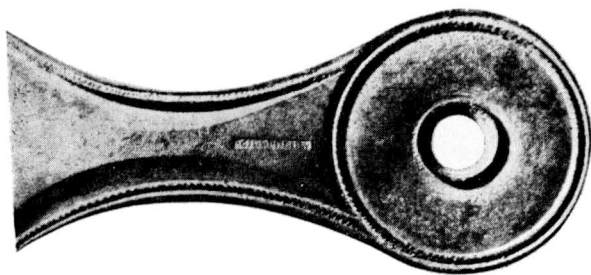
2

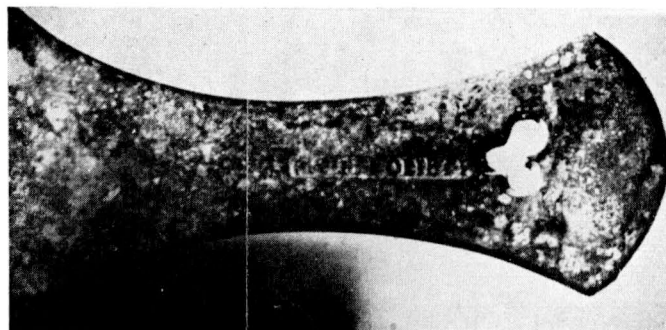
5

4

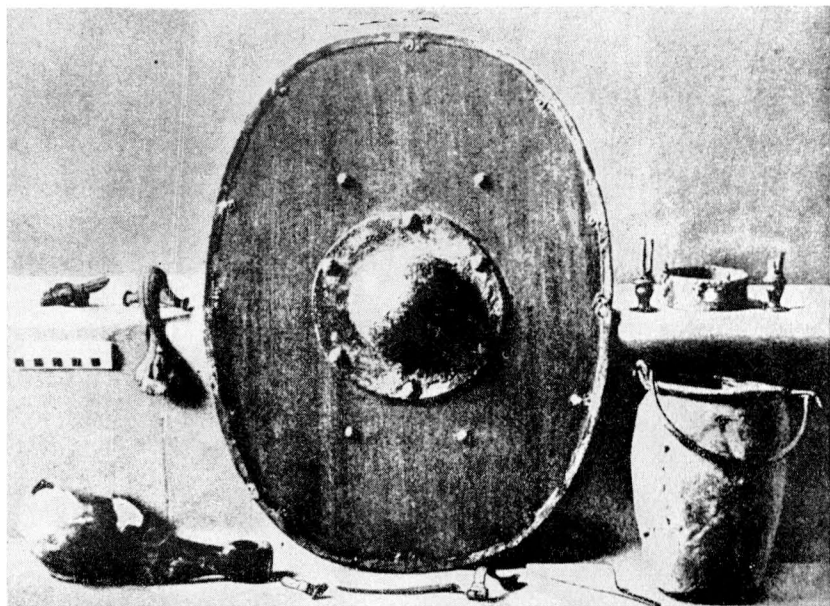

5 a

4 a

Obr. 64. Importované bronzové nádoby: 1 Waldkirch v Breisgau, mus. Karlsruhe (Drexel—Bersu, *Germania Rom.*² V, tab. 5 č. 1), 2—4 Vysoká pri Morave, Slovensko, SM Bratislava (na drža dlech pávní kolek P. Cipia Polybia; foto J. Ehm).

Obr. 65. Svěbské nálezy z jihozápadního Německa (podle W. Matthesa. VdSt, I, tab. 116).

Mužským zaměstnáním bylo především kovářství, jež bylo podle nálezů v sídlištích asi rovněž pěstováno většinou po domácku, nikoli řemeslně. Svědectví o dobývání železné rudy doložením v slovenské oblasti nám podává sám Ptolemaios svou citací dolů na železo (*τὰ σιδηρορυχεῖα*) „pod Kvády“, t. j. někde v jižní části kvádského území „nad Dunajem“ (v slovenském Krušnohoří?)²⁸. Tavení železné rudy v pecích je doloženo nálezy na Umlaufu u Altenburka na Chubě v Dol. Rakousích a j.²⁹

Jak tomu bylo s jinými obory řemeslné výroby, nelze zatím podle nálezů posouditi, a rovněž tak pro řešení otázky, jak byl pěstován obchod, neposkytují dosavadní nálezy v této oblasti dostatečné opory. Je pravděpodobné, že jej ovládali především obchodníci (*mercatores, negotiatores, lixae*) z římského Podunají a Porýní, kteří měli i v končinách neobsazených římským vojskem své stanice a své lidi. Kromě nich se ovšem zabývali obchodem a zprostředkováním výměny zboží podle jejich vzoru také obchodníci domácí.

O římském obchodu s touto oblastí máme zachováno několik zmínek u Tacita. Je to především zpráva o římských (provinciálních) kupcích v sídle Marobudově³⁰, dále zmínka o tom, že Hermundurům, sídlícím v severním (bavorském) Podunají, je pro jejich věrnost Římanům dovoleno — jediným z Germánů — obchodovati nejenom na břehu Dunaje, jako smějí ostatní Germáni, nýbrž i za Dunajem ve vnitrozemí provincie

²⁸ Srov. str. 118 a d., pozn. 16.

²⁹ Franz, Kelt. Niederlassung 28.

³⁰ Tacitus, Ann. II. 62: nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat. Jako protějšek k této zprávě ze starší doby v. Caesarovu poznámku o provinciálních obchodnících, kteří často přicházeli k Ubiům, sídlícím tehdy ještě na pravém břehu Rýna, BG. IV. 3: Ubii... paulo sunt... humaniores, propterea quod Rhenum attingunt, multumque ad eos mercatores ventitant...

Raetie (Vindelicie) a dokonce i v samém hlavním městě jejím Augustě Vindelické³¹, zpráva, že podobný obchodní styk s Kolínem n. R. byl povolen také Tenkterům³², a konečně ještě dvě zmínky jednak o tom, že se Germáni v končinách při hranicích říše (vně limitu, *proximi*) naučili obchodem s říší znáti cenu zlata a stříbra, že si oblíbili některé druhy římských peněz, především staré stříbrné denáry s vrubovaným okrajem nebo s obrazem bigy (dvojspřežního vozu), a že dávají přednost stříbrným penězům před zlatými proto, že se jim při drobném obchodě lépe hodí³³, jednak zmínka o tom, že se tito

³¹ Tacitus, G. 41: *Hermundarorum civitas, fida Romanis: eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Raetiae provinciae colonia, passim sine custode transeunt; et cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus.* Srov. k tomu Šimek, KG. 78.

³² Tacitus, Hist. IV. 65: *Agrippinenses... respondent:..., vectigal et onera commerciorum resolvimus: sint transitus incustoditi, sed diurni et inermes, donec nova et recentia iura vetustate in consuetudinem vertantur.*

³³ Tacitus, G. 5: *quamquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent formasque quasdam nostrae pecuniae adgnoscent et eligunt, interiores simplicius et antiquius permutacione mercium utuntur, pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque, argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla adfectione animi, sed quia numerus argenteorum facilius usui est promiscua ac vilia mercantibus.* Vykládáti *proximi* jako označení Germánů v provinciích a *interiores* jako označení Germánů na území svobodné Germanie vně limitu, jak chtěl na př. Kauffmann, GA. I. 465, pokládám za nesprávné; srov. k tomu výrazy *proximi ripae*, Tacitus, G. 17, 23, a *ulteriores* tamže 17. *Interiores* kap. 5 a *ulteriores* kap. 17 jsou Germáni ve vnitrozemí dále od hranic říše a především Germáni v Polabí a Poodří; výraz *proximi* správně překládá jako ‚unsere nächsten Grenznachbarn‘ Norden, Germ. Urgesch.³ 280, a tak mu bylo rozuměno i jinými, srov. na př. H. Schweizer — Sidler, Tac. Germania² (Berlín 1877), 13, M. Oberbreyer, Germania d. Tac.² (Lipsko, Reclam, b.d.), 17, E. Fehrlé, Tac. Germania³ (Mnichov—Berlín 1939), 7, a j.

Germáni v pohraničí (*proximi ripae*) naučili kupovati si z provincií víno³⁴, jehož dříve neznali.

Kromě vína, které bylo podle nálezů souprav bronzových nádob, sloužících při hostinách k jeho úschově, cezení, nalévání atd., dováženo až do nejzazších končin svobodné Germanie, bylo to množství rozličných provinciálních tovarů³⁵ z hlíny i z kovu; železného náradí, a nástrojů, šperků a jiných umělých výrobků provinciálních dílen, jež byly předmětem vývozu z provincií především do germánské oblasti za oběma pohraničními řekami a limitem. Ze surovin to byla především sůl, jež byla ze Solné komory dopravována přes Dunaj do východní části Germanie³⁶. V západní části byly domácí saliny v poříčí Kochru a Jagsty³⁷, na francké a durinské Sále³⁸, u Nauheimu³⁹, v severním Spessartu⁴⁰ a j.

Zboží, jež si římstí obchodníci z Germanie odváželi zpět do provincií nebo bylo do provincií dodáváno obchodníky germánskými, bylo především surovinného rázu. Z nejzazšího severovýchodu od ústí Visly byl dovážen sambijský jantar⁴¹, z jiných surovin to byly zejména kůže a kožešiny, velmi oblíbené

³⁴ Tacitus, G. 23: *proximi ripae et vinum mercantur*; v dobách Caesarových byl ještě dovoz vína do území svěbských zakázán, Caesar, BG. IV. 2: *vinum ad se omnino importari non sinunt...*

³⁵ Srov. k tomu W. Stein, Hoops RL. II. 389 a d., H. Aubin, Der Rheinhandel in röm. Zeit, Bonner Jahrb. 130 (1925), 1 a d., 9 a d., 12 a d.

³⁶ VG. III. 176.

³⁷ Tamže str. 230, Schumacher, l. c. I. 167 (241 pozn. 92 jiná literatura o salinách a obchodu se solí v Germanii).

³⁸ Tacitus, Ann. XIII. 57: *flumen gignendo sale fecundum*.

³⁹ Schumacher, Altertümer unserer heidn. Vorzeit V seš. 2 (Möhuč 1903), 38, Rheinlande I. 167 a d., II. 258 a d.

⁴⁰ VG. III. 230.

⁴¹ VG. II. 82 a d., III. 99, 124 a d.

bílé husí peří, pro které byla skupována a z dále přiháněna i celá hejna husí⁴², dále živý dobytek, koně, drůbež a j. Velmi rozsáhlý byl, jak se zdá, také obchod s otroky⁴³.

⁴² Plinius, NH. X. 53 a d., kde se dokonce dovidáme i cenu peří germánských husí: ... *gantae* vocantur, pretium plumae eorum in libras denarii quini.

⁴³ Tacitus, G. 24: *servos per commercia tradunt*. Jak se i cizí kupci mohli v Germanii státi otroky, ukazuje poznámka Melova, III. 5. 45, a Pliniova, NH. II. 170, o Indech, kteří byli na obchodní plavbě námořními bouřemi zahnáni do Germanie a byli podle zprávy Cornelia Nepota králem Suebů (u Mely: a rege Botorum) dáni darem prokonsulovi Gallie Q. Metellovi Celerovi (r. 62 st. l.; více o tom v. níže). Z literatury o obchodních stycích mezi římskými provinciemi a Germanií v. L. Hoff, *Die Kenntnis Germaniens im Altertum bis zum zweiten Jahrh. n. Chr.* (progr. Coesfeld 1890), 76, Kauffmann, DA. I. 474, W. Stein, Hoops RL. II. 382 a d. (390 seznam jiné starší literatury), Aubin, l. c. i a d., Norden, Germ. Urgesch.³ 287 a d., Schumacher, Reeb. ed. Germanie 123 a d., a j.

Zbytky hmotné kultury.

Obchod měl ovšem rozhodující vliv na hmotnou kulturu obyvatelstva celé podunajsko-porýnské oblasti. Její zbytky, pokud byly dosud objeveny vykopávkami nebo získány povrchovými sběry, jsou v území obsazeném Římany v podstatě téhož rázu jako v sousedních provinciích.

Keramik a římského období se ve svých nejstarších formách (obr. 53, 54 dole) silně přimyká ke keramice pozdněkeltské. Tato keramika, vyrobená na hrncířském kruhu a z největší části velmi dobře pálená, je v celé oblasti jižní a západní Germanie tak jednotného rázu, že nelze pochybovat o tom, že byla vyráběna řemeslně, po továrensku. Otázka, kde byla výrobní centra, z nichž byla tato keramika rozvážena do území obsazených Kelty, nebyla ještě s dostatek studována. Obchodem se nepochybně z těchto výrobních středisek šířily především bezuché „amfory“ vkusných oblých tvarů s lahovitě zúženým hrdlem, vykroužené z jemně plavené šedé, hnědé, černavé nebo červené hlíny a do tvrda vypálené, dále hliněné oblé situly téhož druhu výroby i pálení, mísy, poháry a j.¹ Charakteristickým znakem snad všech podzněkeltských sídlišť² jsou hrubé střepy hrncovitých nádob ze zrnité, porézní hlíny, často silně promíchané tuhou, a zdobené svislým rýhováním. Výjimkou se přichází také na zlomky nádob malovaných. Převládá na nich barva bílá, červená a různé odstíny hnědé. Barvy jsou nanášeny v horizontálních pásích, mřížkách, klikátkách, vlnicích a jiných geometrických vzorech. Všecky nádoby mají zduřelý nebo zaoblený okraj typicky latenského tvaru a jsou vesměs bez uch.

V posledním keltsko-římském období se vlivem římské (provinciální) keramiky a zřejmě také působením barbarštějšího

¹ Déchelette, Manuel² IV. 987 a d., Schumacher, Praeh. Zeitschr., VI. (1914), 252 a d., 277 a d., 286 a d., Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschld.³ 218 a d.

vkusu Germánů mění původní klasicky jednoduché tvary nádob i jejich ornamentální výzdoba, jeví se u nich větší sklon k profilaci, hlavně u hrdla a pod ním, v místech největší výduti nádob, povrch nádob, původně jen hladký, bez ozdob, nebo zcela jednoduše vyzdobený několika horizontálními oblými žeběrky a plochými žlábký, svislými pásky jemných rýh a pod., nabývá mnohem pestřejší a barbarštější výzdoby, pod hrdlem se začíná vyskytovat široký ornamentální pás, připomínající meandrový pás nádob pičhorských, ovšem s tím rozdílem, že tu není k ornamentální výzdobě použito meandru, nýbrž prvků mnohem prostších, křížem položených jednoduchých nebo několikanásobných (trojnásobných) šikmých rýh, jednoduchých nebo několikanásobných vhlazených nebo i hlouběji rytých vlnic, širokých jemně rytých vlnicových pásků, mřížek atd. (obr. 55, 56).

Latenský ráz keramiky, pozměněný vlivem keramiky římské, se v končinách osídlených Kelty udržel značně dlouho a působil také sám zase naopak na vývoj keramiky římské. Zejména silný vliv na ráz a vývoj této keramiky vykonávaly galské továrny na nádobí z *terry sigillaty*. Obliba tohoto jemného nádobí z červené hlíny, svým užitkovým významem obdobného našemu porcelánu², byla u civilního obyvatelstva a zejména u vojska v limitních garnisonách tak veliká³, že původní jeho římská výroba v *Arretiu* (Arezzu)⁴ v staré Etrurii nestačila poptávce v dalekém pohraničí při Rýně a Dunaji, a tak byla jeho výroba již za doby Tiberiovy přenesena také do jižní Gallie, kde se jí zabývaly hrnčičské továrny v starém *Condatomagu* (*Graufesenque*, 2 km na východ od Millanu, dep. Aveyron), v *Montans* (4 km od Gaillacu, dep. Tarn) a v *Ba-*

² Eisner, Slovensko 181 a d.

³ Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 100.

⁴ Plinius, NH. XXXV. 160: maior pars hominum terrenis utitur vasis. Samia etiamnunc in esculentis laudantur. retinent hanc nobilitatem et Arretium in Italia...

⁵ Do *Arretia* byla výroba *terry sigillaty* přinesena z východu. Vynalezena byla v Malé Asii, pravděpodobně v Pergamu; srov. Schuchhardt, I. c. 276.

nassacu (arrond. Marvejols, Lozère), k nimž se později připojila jiná tovární střediska dále na severu, blíže k říšským hranicím v *Lezoux* (arrond. Thiers, Puy de Dôme), v Heiligenberku v Elsasku (jihozápadně od Štrasburka), v *Rheinzabern* (*Tabernae Rhenanae*) v Porýnské Falci jihozápadně od *Germersheimu*, v *Trevíru* a j.⁶ Hlavní formy nádobí vyráběného z terry sigillaty byly poháry, hrncovité vázy, mísy, talíře, šálky a j. (obr. 58).

Umění výroby tohoto vzácného druhu starověké keramiky upadlo v pozdějších dobách v zapomenutí a marné byly dosud všechny pokusy o rozřešení jeho tajemství a o jeho věrné napodobení.

Dochované ukázky terry sigillaty s reliefní výzdobou se zato staly památkami zvláště cennými nejenom pro svoji řemeslně-uměleckou hodnotu, nýbrž především také pro význam, jehož

⁶ Z literatury o těchto galských střediscích výroby *terry sigillaty* srov. J. Déchelette, *Les vases céramiques ornés de la Gaule romaine*, 2 sv., Paříž 1904, R. Knorr, *Die verzierten Terra-Sigillata-Gefässe von Cannstatt u. Köngen-Grinario*, Stuttgart 1905, *Die verz. Terra-Sigillata-Gefässe von Rottweil*, Stuttgart 1907, *Die verz. Terra-Sigillata-Gefässe von Rottenburg-Sumelocenna*, tamže 1910, *Südgallische Terra-Sigillata-Gefässe von Rottweil*, tamže 1912, *Töpfer und Fabriken verzierter Terra-Sigillata des ersten Jahrhunderts*, tamže 1919, *Frühe Sigillata von Lezoux*, *Germania XXVI* (1942), 210 a d., a j.; A. Oxé, *Die ältesten Terra-Sigillata-Fabriken in Montans am Tarn*, *Arch. Anz.* XXIX, 1914, F. Hermet, *La Graufesenque (Condatomago)*, 2 sv., Paříž 1934; K. Forrer, *Die römischen Terrasigillata-Töpfereien von Heiligenberg-Dinsheim und Ittenweiler im Elsass*, Stuttgart 1911; G. Reubel, *Römische Töpfer in Rheinzabern*, *Spýr* 1912 (Veröff. Hist. Ver. d. Pfalz E. V.), W. Ludowici, *pět katalogů s nálezy z Rheinzabern*, srov. jmenovitě poslední: *Stempel-Namen u. Bilder römischer Töpfer*, *Legions-Ziegel-Stempel*, *Formen von Sigillata- u. anderen Gefässen aus meinen Ausgrabungen in Rheinzabern 1901—1914*, Jockgrim 1927, Ritterling, *Hofheim* 201 a d., hl. 235 a d., Schumacher, *Rheinlande II.* 262, 264 a d., H. Petrikovits, *Sigillatafragen*, *Germania XXVI* (1942), 125 a d., a j. Továrny ve Westerdorfu (o. Rosenheim, H. Bavorsy) a na půdě vlastní Germanie u Stuttgartu (Kräherwald), u Waiblingen (Beinsteiner Mark, Württemberg) a j. pracovaly až v době po dokončení Ptolemaiovy práce. Do té doby patří také největší rozkvět výroby terry sigillaty v Rheinzabern.

nabyly jako pomůcka chronologická tím, že na mnohých z nich jsou kolkem vyražena nebo vyryta jména výrobců, čímž je umožněno časové určení nálezů, v nichž se tyto nádoby nebo jejich zlomky vyskytují. Množství dnes již známých výrobců nádobí z terry sigillaty — majitelů továren, hrnčírů a výrobců kadlubů, v nichž byly nádoby i se svou plastickou výzdobou formovány — jde do set a jejich i nesignované výrobky jsou zásluhou řady badatelů jako H. Dragendorffa, J. Décheletta, H. Knorra, W. Ludoviciho, K. Forrera, G. Reubela, E. Ritterlinga a j. známy do té míry, že se nám terra sigillata s reliefní výzdobou stala vedle římských mincí nejdůležitější pomůckou pro absolutní vročení nálezů z prvních dvou století našeho letopočtu.

Jiného hliněného nádobí provinciálně-římského se v celé podunajsko-porýnské oblasti a zejména ovšem v její části zabrané limitem zachovalo množství (obr. 52, 54, 56, 57). Jsou to rozličné nádoby hrncovitých tvarů, mísy, talíře, koflíky, poháry a jiné ukázky domácího kuchyňského nádobí, amfory a jim podobné hrnce na med, džbány, lahve, velké dvojuché amfory, jež sloužily jako zásobnice, sudy s vodorovným, dovnitř vtaženým okrajem a j. Nádoby jsou barvy šedé nebo hnědé všech možných odstínů, cihlově červené, černavé a j., jsou vyrobeny na hrnčírském kruhu a zpravidla silně vypáleny. Nádoby, jež stály na ohni nebo vedle něho, bývají kouřem a sazemi začernalé. Jejich materiál je u nádob s tenkými stěnami jemně plavený a dobře prohnětený, u velkých nádob se silnými stěnami podle účelu, jemuž měly tyto nádoby sloužiti, buď jemný a dobře proplaven, nebo také zrnitý a porézní. U nádob lahovitých, amforovitých a pod. se vyskytují pravidelně dvě podélně žlábkovaná ucha, rovněž tak někdy u mis; džbány a hrnce na mléko a pod. mívají obyčejně po jednom silném, podélně žlábkovaném uchu, umístěném podobně jako u našich dnešních nádob pod okrajem hrdla nebo někdy také na největší výduti břicha nádoby.

Kromě běžného kuchyňského nádobí a terry sigillaty se vyskytují nádoby, jejichž povrch je rozličným způsobem uměle

upraven, červeněn nebo černěn a leštěn (t. ř. belgická keramika, *terra nigra*), barven nebo malován, poléván zelenavou sklovinou, v I. století n. l. světlejší (žlutozelenou), v II. století tmavší,⁷ atd.

Vedle hliněných nádob bylo užíváno také nádob z e skla. Sklo má nejčastěji zelenavou barvu s nádechem do modra, ale minerálními přísadami mohlo býti dosaženo také jiného zbarvení, do žluta, do modra a j.⁸

K nejzajímavějším keramickým nálezům římským patří výrobky z terakoty a hliněné kahany (obr. 54). Také jejich výroba se rozšířila z Itálie do Gallie, odkud pochází větší část nálezů dosud známých. Zejména Porýní se svými ložisky bílé (dýmkové) hlíny, již bylo užíváno k výrobě jemnějšího zboží z terakoty, votivních sošek, domácích oltářků, násadců, hraček a jiných ozdobných drobnůstek, se stalo jejich hlavní výrobní oblastí s ústředím v Kolíně n. R. a v Trevíru⁹. Vedle těchto hlavních středisk zaměstnávaly se ovšem výrobou terakotových předmětů a hliněných kahanců v menší míře také jiné keramické továrny, za Rýnem na př. ve

⁷ Fr. Behn, *Römische Keramik* (Katal. r.-g. Central-Museums, 2, Mohuč 1910), 175 a d., 180 a d.; o jiné římské keramice z Porýní a Podunají v. tamže 57 a d., 121 a d., nálezy z cihelen 245 a d., 260 a d., na tab. VII—XII typologické serie nádob; Ritterling, Hofheim 198 a d., tab. 22—28, 31—37, Schumacher, Rheinlande II. 31 a d., 51 a d. passim, 262 a d., tam a 346 pozn. 60 v. též jinou starší lit.; Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 100 a d., Eisner, Slovensko 202 a d. passim, 223 a d., F. Wiesinger v Beningrově práci G. Bodenfunde in d. Slowakei 64 a d., Ondrouch, Limes Rom. 90 a d.; o nálezech terry sigillaty na slovenském území v. též poslední souhrnnou práci F. Křížek, Terra sigillata in der Slowakei, Brno 1939; tamže 82 a d. v. i jinou lit.

⁸ O nálezech skleněných nádob v. A. Kisa, *Das Glas im Altertum* (Lipsko 1908), 213 a d., Ritterling, l. c. 363 a d., tab. 38, Schumacher, l. c. II. 269 a d., 346 (starší lit.), Fr. Wagner, l. c. 104 a d., Eisner, l. c. 218, Ondrouch, l. c. 106, a j.

⁹ Schumacher, *Röm. Terracottenfigürchen aus Deutschland*, *Altert. uns. heidn. Vorzeit* V seš. 11 (Mohuč 1909), 377 a d., Rheinlande II. 263 a d.

Friedberku (nádobí s plastickými figurkami), Nieu u Höchstu na Mohanu (kahance a j.)¹⁰. Výrobou hliněných kahanců s plastickou výzdobou se zabývali také vojenští hrnčíři v pohraničí (na př. ve Weisenau u Mohučé)¹¹. Z kolínských dílen na zboží terakotové (*figuli sigillatores*) z doby, jež nás tu zaměstnává, jsou známa jména *Alfius*, *Vindex* a *Aelius Manlianus ad gantunas* (husí trh či husí rybník) *novas*, vesměs z doby kolem roku 100 n. l.¹² Pokud se týká kolkovaných hliněných kahanů, našly v Podunají největšího rozšíření výrobky italské firmy *Fortis*, jež zahájila výrobu v Mutině (Modeně) krátce před zánikem Pompejí (79 n. l.). Kromě ní jsou na př. ze Slovenska známy kolkované kahany hrnčířů: *Vibianus* (v severní Itálii, největší rozvoj výroby v II. stol.) z Púchova, z Leányváru *Crescens a Felix* (pracovali rovněž v severní Itálii v II. stol.), z Levice *Caius Atilius Vestalis* (snad z počátku II. století n. l.)¹³.

Poměrně mnohem méně, než o keramice původu keltského a římského (provinciálně-římského), je až dosud známo o keramice, jež vyšla z domácích dílen germánských domorodců, usedlých v oblasti při Dunaji a Rýně. O příčinách toho jsem se již zmínil¹⁴. Jsou končiny, z nichž není o keramice toho druhu známo téměř nic (na př. ze severních Bavor a z Würtemberska), z jiných je znám větší nebo menší počet nálezů s ‚germánskou‘, ručně, bez hrnčířského kruhu robenou, nejčastěji černou nebo černošedou keramikou, vyskytující se spolu s keramikou rázu keltského a provinciálně-římského, vyrobenou na kruhu. Sem patří nálezy na germánských pohřebištích a sídlištích východně od dolního Rýna a v Pomohani,

¹⁰ Schumacher, *AuhV. V.* str. 381 a d., *Rheinlande II.* 267.

¹¹ Schumacher, *Rheinlande II.* 263 a d.

¹² Tamže 267; ukázky zboží jiných výroben ze starší doby v. na př. *Ritterling*, l. c. 263 a d., tab. 29, 30, 33, 35—40.

¹³ Eisner, l. c. 204, 206, 229, Křížek, *ČMSS XXV (1933)*, 48 a d., Beninger. *G. Bodenfunde in d. Slowakei* 43 č. 90, *Ondrouch*, l. c. 100 a d.

¹⁴ *Str.* 39 a d., 97 a d.

dále v území Svěbů Nekarských (*Suebi Nicretes*) v poříčí dolního Nekaru (obr. 59, 60), v severních Rakousích a na Slovensku (obr. 61—63). Kromě této uznaně „germánské“ keramiky je třeba sem zařadit také všecku ručně robenou a slaběji pálenou keramiku, imitující více méně dovedně nádoby původu provinciálního. Bývají to zlomky nádob bělavé, šedé, žlutohnědé až černavé barvy, z hlíny zrnitější a méně dobře pálené, jež se vyskytují v nálezech kváderských na Slovensku, markomanských v severních Rakousích, v severním Badensku v oblasti Svěbů Nekarských a za dolním Mohanem v území Chattů, Mattiaků a jiných porýnských kmenů. Že germánské ženy při výrobě nádobí napodobovaly římské vzory, na to již bylo opětovně upozorňováno¹⁵. Že při tom zůstal barbarský ráz jejich výrobků přece jen zřejmý, lze vysvětlit jak konservativností práce ženských hrnčírů, tak také jejich primitivnějším, domácíým způsobem výroby, který se ovšem s dokonalou výrobou římských provinciálních továren nemohl měřit.

Příznačným rysem, jímž se germánská keramika oblasti porýnské a podunajské podstatně liší od souvěké keramiky oblasti polabské, je úplné chybění (na západě a jihozápadě) nebo jenom řídký výskyt (na jihovýchodě) tečkovaného meandru, charakteristického pro Germány v Polabí. Pokud jde o Svěby v Porýní a Podunají, lze jej vysvětlit prostě tím, že tito Svěbové odešli ze své původní polabské vlasti dříve, než se tento ornamentální prvek v Polabí ujal. Výjimečný výskyt meandrové keramiky na jihovýchodě, v Rakousích (obr. 63) a na Slovensku¹⁶, lze vyložit příchodem nových tlup z Polabí nebo Poodří a možná také jen tím, že ženy, které tuto keramiku v podunajských zemích po domácku vyráběly, pocházely

¹⁵ Srov. na př. Kauffmann, DA, I. 480 a d.

¹⁶ Franz, Germanen in N.-Ö. 139 a d., Eisner, Slovensko 222, 228, Beninger, Germanenzeit N.-Ö. 59 a d., G. Bodenfunde in d. Slowakei 80 a d., 93, 130, H. Mitscha—Märheim a R. Pittioni, MAG Wien LXIV (1954), 162, Janšák, Staré osíd. Slov. 1935, str. 29.

z oblasti severnější, kde se svému umění naučily a přenesly je do svých nových domovů¹⁷.

K nejcennějším předmětům, jež byly do území za Dunajem a Rýnem z římské říše importovány, patřily kovové nádoby, s nimiž se shledáváme v nálezech všeho druhu, římských, keltských i germánských. Byly dováženy jednak obchodníky z Itálie a z Gallie, jednak Římany (provinciály), kteří se v končinách severně od Dunaje a východně od Rýna usazovali jako statkáři, úředníci a pod., a v nemalé míře asi také vojáky, kteří si je přinášeli s sebou jako cenný majetek do nových garnison. Jsou to především rozličné pijácké soupravy k pití vína, naběračky a do nich přesně zapadající cedníčky, pánve, džbány, mísy, kotle, situly a j.¹⁸ Nádoby jsou nejčastěji z bronzu nebo z t. zv. bílého kovu, výjimkou také ze stříbra (obr. 64, 65).

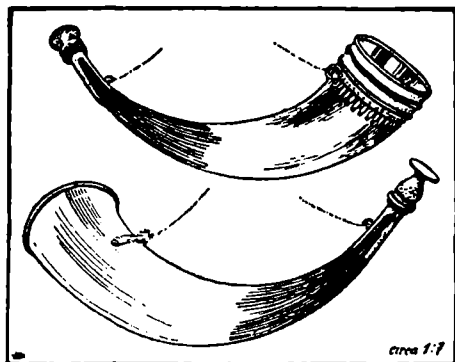
Germánské hroby nám zachovaly zbytky ještě jedné pijácké rekvizity, u germánských bojovníků velmi oblíbené¹⁹ — rohu na pití vína, obilného piva nebo medoviny, jehož ústí a špička byly opatřeny stříbrným nebo bronzovým kováním (obr. 66).

Z domácího a řemeslnického nářadí a nástrojů se zachovalo nejvíce ukázek v kastelech římského limitu a v římských a keltských osadách. Jsou vesměs téhož druhu a rázu jako v sousedních provinciích (obr. 67—71).

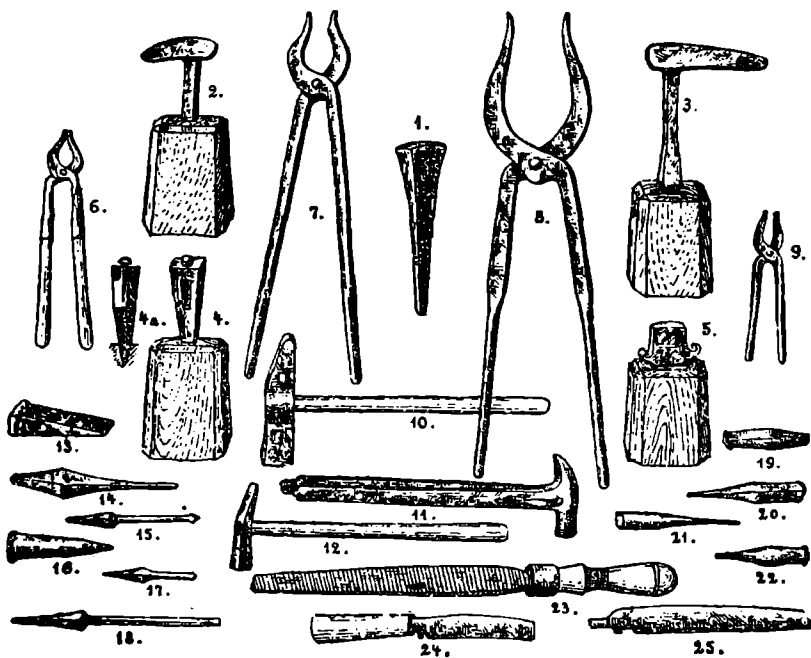
¹⁷ Str. 122, pozn. 26.

¹⁸ Z literatury srov. zejména H. Willers, Die römischen Bronze-eimer von Hemmoor, Hannover—Lipsko 1901, Neue Untersuchungen über die röm. Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien, tamže 1907, H. Schmidt, Bronzegefäße, Hoops RL. I. 321 a d., R. Beltz, Römische Funde, tamže III. 516 a d., Kauffmann, DA. I. 290, 467 a d., Ritterling, Hofheim 180 a d., tab. 14, Schumacher, Rheinlande II. 283 a d., a j.; nejvíce klasických kusů italského (capujského) původu se zachovalo hlouběji ve vnitrozemí a dále na severu svobodné Germanie, v. o tom níže.

¹⁹ Caesar, BG. VI. 28: [Urorum cornua] studiosae conquisita ab labris argento circumcludunt atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

Obr. 66. Germánské rohy na pítí (K. Schumacher, *Altert. u. h. Vorzeit* V. 371).

Obr. 67. Saalburg, kovářské nářadí (podle K. Blümleina, *Bilder aus d. röm.-germ. Kulturleben*, obr. 254).

Historické zprávy spolu se zachovanými památkami archeologickými nám podávají v mnohém směru poučení také o kroji a výzbroji Keltů a Germánů.

Nejlépe je ovšem znám oděv Římanů a výzbroj římských vojáků, ale pojednávati o nich nepokládám za úkol této práce²⁰.

Pokud se týká Keltů, zachoval se především záznam Strabonův²¹ o oděvu a výzbroji Gallů z levého Porýní (Belgů, Helvetiů a j.). O Keltech s druhé strany Rýna (kromě zbytků starých Helvetiů) takového historického svědectví nemáme, ale podle archeologických nálezů lze míti za to, že byli oděni i vyzbrojeni podobně.

Tacitovy zprávy o Germánech, pokud jsou rázu obecného²², vztahují se — stejně jako zpráva Caesarova²³ — především na Germány v podunajsko-porýnské oblasti. Doplníme-li tyto zprávy tím, o čem nás poučují dosavadní nálezy archeologické a dochované památky výtvarné, dospějeme k závěru, že ani v kroji nebyly u Keltů a Germánů velké rozdíly. Chladnější podnebí oblasti, v níž žili, naučilo je nositi jako ochranu spodní části těla dlouhé přiléhavé kalhoty, jež přidržovali k tělu ko-

²⁰ Srov. k tomu L. Lindenschmidt, *Tracht u. Bewaffnung des römischen Heeres während d. Kaiserzeit mit besonderer Berücksichtigung der rheinischen Denkmäler und Fundstücke*, Brunšvík 1882, E. Pernice v díle Gercke — Norden, *Einleitung in die Altertumswissenschaft II.* (Lipsko—Berlín 1910), 46 a d., Ritterling, *Hofheim* 141 a d., M. Jahn, *Die Bewaffnung d. Germanen* (Mannus-Bibl. 16, Würzburg 1916), 44 a d., a j.

²¹ Strabon, IV. 4. 3 (196).

²² Tacitus, G. 17: Tegumen omnibus sagum fibula aut, si desit, spina consertum; cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignem agunt, locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi, sed stricta et singulos artus exprimente, gerunt et ferarum pelles, proximi ripae neglegenter, ultiores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus, eligunt feras et detracta velamina spargunt maculis pellibusque beluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. Srov. k tomu Müllenhoff, *DA.* IV² 292 a d., Fehrle, *Tac. Germania*³ 90 a d., Reeb, *Tac. Germania* 37 a d., 119 a d. (Schumacher), Much, *Germania d. Tac.* 181 a d.

²³ Caesar, *BG.* VI. 21: pellibus aut parvis renonum legimentis utuntur, magna corporis parte nuda.

ženým opaskem. Hořejšek těla, pokud nebyl — v mládí nebo v boji — úplně nahý, chránili spodním přiléhavým šatem s dlouhými rukávy. Jako svrchní šat nosili zejména starší a zámožnější lidé vlněný plášť bez rukávů, volně přehozený přes ramena a sepjatý sponou. U Germánů byl užíván často jen krátký pláštík bez rukávů, nošený na nahém trupu zejména v boji²⁴ (viz níže). Proti chladnu se chránili Germáni též koženými divokých zvířat, a to v končinách při březích obou pohraničních řek obvyklejšími (lepší a dražší prodávali), vzácnějšími až hlouběji ve vnitrozemí, kam římský obchod tolik nepronikal (obr. 72—74)²⁵.

Ženy germánské²⁶ a nepochybně i keltské se odívaly podobně jako muži, jen ovšem s tím rozdílem, že bohatší měly šat pečlivější a barvitější, a že nosily — zejména ženy Keltů — více šperků. Germánky nosily často podle Pliniových a Tacitových zpráv²⁷ lněné, nachově zdobené roucho bez rukávů, takže ponechávalo nahé ruce a ramena. Germánky měly někdy obnaženu i jednu stranu prsou a užívaly šátků v podobě závoje. Keltské ženy v území zabraném Římany záhy přijaly kroj římský, a podobně tomu nepochybně bylo i u zámožnějších Germánek²⁸.

²⁴ Tacitus, G. 6: nudi aut sagulo leves; srov. k tomu Schumacher, Katal. 1 str. 112 a d., a v Reebově edici Tacitovy Germanie str. 120.

²⁵ Tacitus, G. 17 (v. výše).

²⁶ Tamže: Nec alius feminis quam viris habitus; srov. k tomu Schumacher, Katal. 1, str. 122 a d., v Reeb. ed. Tac. Germanie str. 120 a d.

²⁷ Plinius, NH. XIX. 8: Galliae universae vela texunt, iam quidem et transrhenani hostes, nec pulchriorem aliam vestem eorum feminae novere; Tacitus, G. 17: feminae saepius lineis amictibus velantur, eosque purpura variant partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudaе brachia ac lacertos; sed et proxima pars pectoris patet. Srov. k tomu Much, l. c. 187 a d.

²⁸ K oběma odstavcům o kroji Germánů v. Schumacher, Katal. 1 str. 120 a d., Rheinlande I. 160 a d., II. 289 a d., Reeb. ed. Tac. Germanie 119 a d., Kauffmann, DA. I. 425 a d., K. Brunner, Trachten, Hoops RL. IV. 355 a d., Franz, Germanen in N.-Ö. 132, a zejména

Nutným doplňkem a zkrášlením kroje byly ozdobné pásy, spony a jiné šperky. Také tu se nachází v keltských i germánských hrobech mnoho obdob, především proto, že často šlo u obojího lidu o předměty importované z týchž obchodních středisek resp. týmiž obchodníky.

Praktickým a ovšem i ozdobným účelům sloužily u ženského i mužského kroje kromě pásů především spony. Z nich se kromě exemplářů střednělatenského a pozdnělatenského schematu (nauheimských a j.) vyskytují v Podunají vývojově s nimi souvisící jednoduché spony s prolamovanou patkou, „silně profilované“, „norické“, spony s křídélky a j., v Porýní spony s očky (Haltern, Hofheim, Pyrmont a j.), dvoudílné spony (se šarnýrem) z dílny *Aucissovy*, jež pracovala již v době Augustově (vyskytují se v Porýní — Haltern a j. — i v Podunají hluboko do Pannonie, kde zvláště hojně v Siscii), dvoudílné provinciální („gallské“) spony destičkové a j.²⁹ (obr. 59, 63, 65, 78, 79).

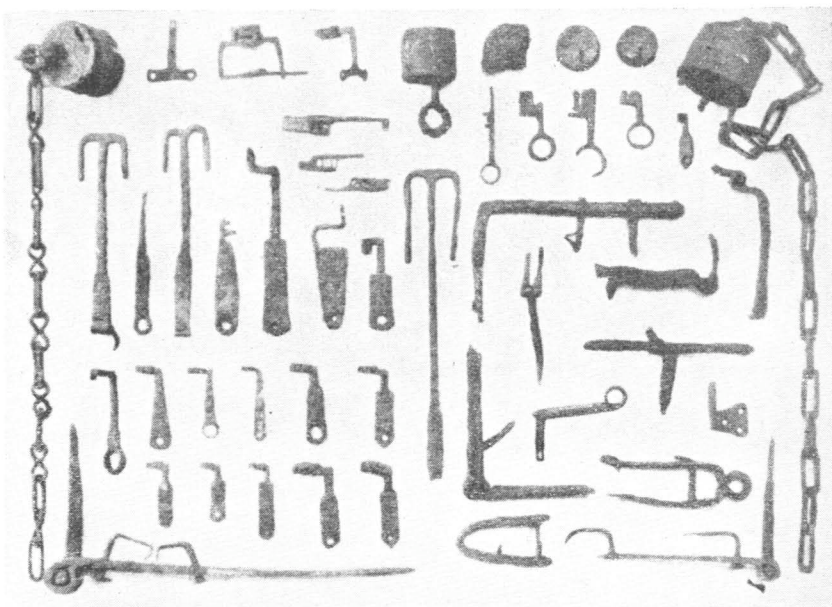
Z jiných šperků se postupem doby dostalo zvláštního významu galským náhrdelníkům s pečefovitými konci, zvaným *torques*. V době, jež nás zde zaměstnává, se staly součástí vý-

podrobně G. Girke, Die Tracht d. Germanen in vor- u. frühgesch. Zeit (Mannus-Bibl. 23—24, Lipsko 1922), I. 42 a d., II. 6 a d., 13 a d., 102 a d.

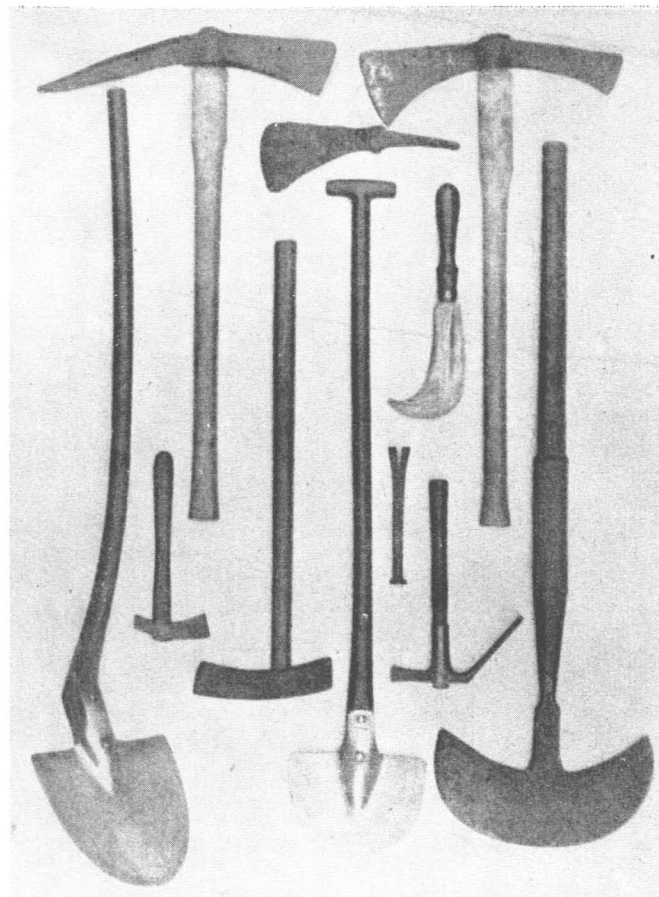
²⁹ O. Almgren, Studien über nordeuropäische Fibelformen etc., 2. vyd. (Mannus-Bibl. 32, Lipsko 1923), 9 a j. passim, 106 a d., A. Kieckebusch, Der Einfluss d. röm. Kultur auf die german. im Spiegel d. Hügelgräber Niederrheins (Diss. Stuttgart 1908), 69 a d., Ritterling, Hofheim 117 a d., 137 obr. 22, 23, tab. 7 a d., Kossinna, D. Vorgesch.³ 164 a d., B. Schnittger, Fibel, Hoops RL. II. (1913), 35, E. Frischbier, Germ. Fibeln unter Berücksichtigung d. Pyrmonter Brunnenfundes (Mannus-Bibl. 28, Lipsko 1922), 1 a d., 18 a d., tab. 12 a d., Schumacher, Rheinlande II. 276 a d., Šimek, ČM. 73 a d., Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschld.³ 276 a d., Eisner, Slovensko 218 a d., I. Kovřigová, A császárkori fibulák főformái Pannoniában, Die Haupttypen d. kaiserzeitl. Fibeln in Pannonien (Diss. Pann. II č. 4, Budapešť 1937), 7 a d., 107 a d., Beninger, G. Bodenfunde in d. Slowakei 86 a d., 95 a d., 125 a d., 134 a d., Ondrouch, Limes Rom. 77 a d. (v pracích zde uved. v. i jinou lit.).

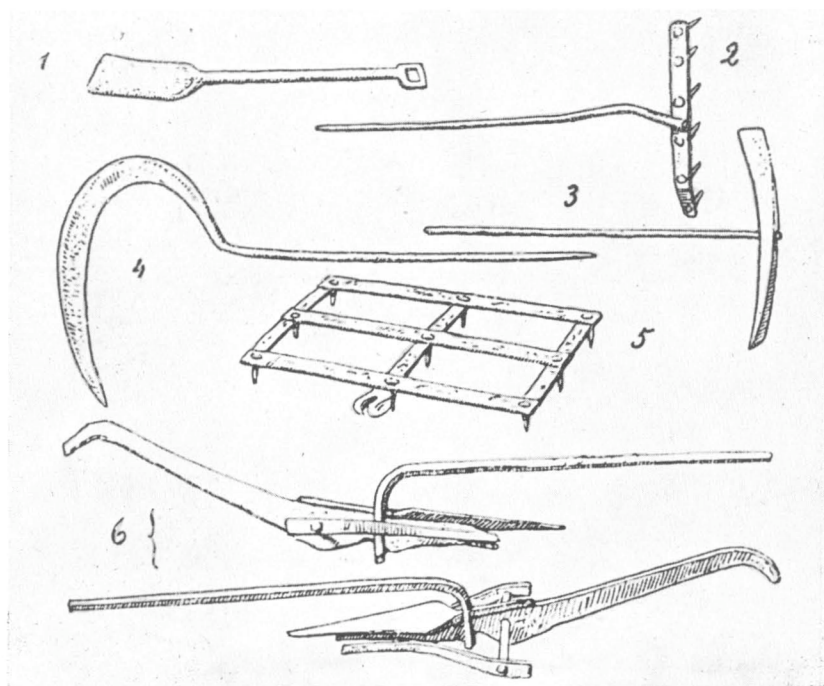
Obr. 68. Herzberg u Homburka. hromadný nález římského železného nářadí (podle K. Blümleina. Bilder aus d. röm.-germ. Kulturleben. obr. 257).

Obr. 69. Zámky, klíče, kování dveří a j. z římského kastelu na Zugmantlu, mus. Saalburg (Drexel—Bersu, *Germania Rom.*² V, tab. 15 č. 3).

Obr. 70. Římské nářadí z kastelů Saalburgu a Zugmantlu v pohoří Taunu, mus. Saalburg (Drexel—Bersu, *Germania Rom.*² V, tab. 14 č. 4, podle odlitků).

Obr. 71. Římské zemědělské nářadí z nálezů v Porýní
(podle K. Schumachra, Rheinlande II, obr. 57).

Obr. 72. Vůdce germánského poselstva na Trajanově sloupu v Římě (podle K. Blümleina, Bilder aus d. r.-g. Kulturleben obr. 174).

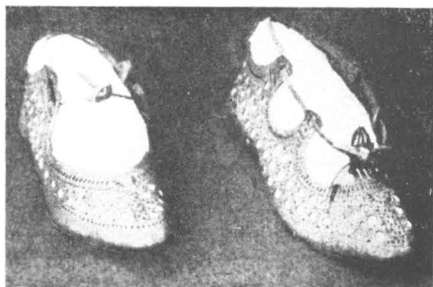
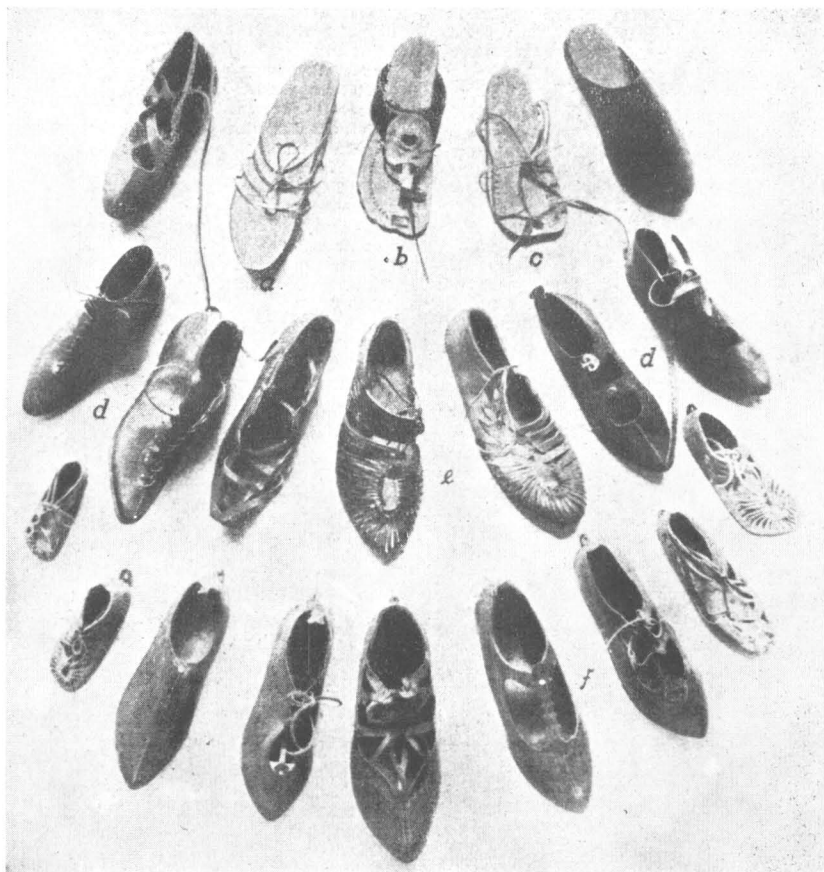
Obr. 75. Vídeň, spoutaný Svěb (bronzové kování; podle E. Benningra, Germanenzeit in Niederösterreich obr. 40).

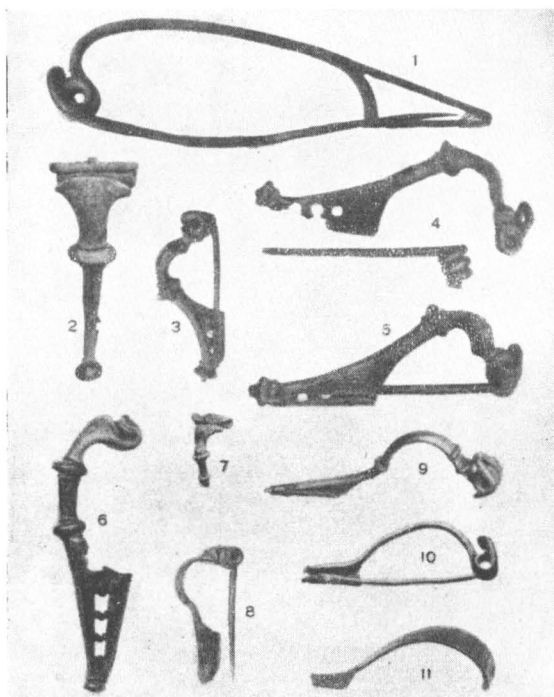
Obr. 74. Klečící Svěb. Paříž. bibl. nat. č. 915.

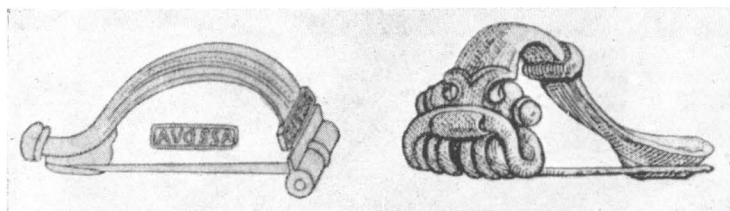
Obr. 75. Bronzová figurka Svěba (Kváda?) z Brigetia (podle G. Kossinny, D. Vorg.⁸ obr. 466).

Obr. 76. 77. Saalburg, římská obuv (podle K. Blümleina. Bilder aus d. röm.-germ. Kulturleben, obr. 500. 502).

Obr. 78. Slovenské spony z rané doby římské: 1 Cífer (? , Trnava), 2—5 Láb, u sv. Vendelína (Malacky), 6 Děvín u Bratislavy, 7 Velký Harčáš (obec Iža, okr. Stará Ďala), 8 Ploštín (Lipt. Sv. Mikuláš), 9 Děvinské Jazero (obec Děv. Nová Ves, okr. Bratislava), 10 Láb, na Výhoni, 11 Púčohov: 1—7, 9, 10 SM Bratislava, 8, 11 mus. Turč. Sv. Martin (podle J. Eisnera. Slovensko v pravěku, tab. 70).

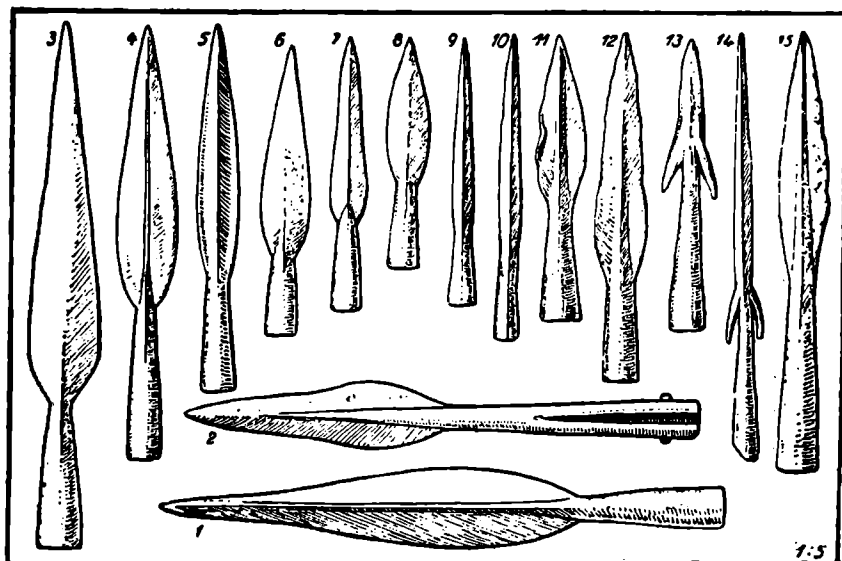
Obr. 79. Spona s kolkem AVCISSA z římského tábora u Haltern a spona s očky ze západního Německa, mus. Berlín (podle Schuchhardta, VD³ obr. 250).

Obr. 80. Láb u Malacek, železná puklice štítu a zohýbaný meč
ze žiarovčho hrobu. SM Bratislava (podle J. Eisnera, Slovensko
v pravěku, tab. 68 č. 4, 7).

stroje bojovníků, Římanů, Gallů, Germánů i j., zřejmě jako válečné vyznamenání⁸⁰ (srov. obr. 89).

O válečné výzbroji Keltů a Germánů jsme rovněž poučeni jednak ze zpráv antických autorů, jednak z nálezů a dochovaných památek výtvarných.

Obr. 81. Germánská framea (podle K. Blümleina, Bilder aus d. röm.-germ. Kulturleben, obr. 158).

Keltové byli ozbrojeni především dlouhým železným mečem, připjatým k pravému boku, velkým podlouhlým štítem, těžším kopím nebo lehčím oštěpem a k boji na dálku užívali luků a šípů nebo praků⁸¹. Z archeologických nálezů lze usuzovati, že

⁸⁰ Tacitus, G. 15: gaudent praecipue finitimarum gentium donis, quae non modo a singulis, sed et publice mittuntur, electi equi, magna arma, phalerae torquesque; Schumacher, Katal. 1 str. 117, Rheinlande I. 161, Much, Germania d. Tac. 170.

⁸¹ Strabon IV. 4. 3.

pozdněkeltské železné meče a bodné zbraně nebyly již tak měkké a neohýbaly se tak lehko, jako tomu bylo v dřívějších dobách, nýbrž, že jim jejich výrobci dovedli již dodati potřebné tvrdosti kalením (ponořováním do studené vody při kování zbraní).

O Germánech referuje Tacitus³², že pro nedostatek železa jen někteří užívají železných mečů (obr. 80) a větších kopí, Jsou ozbrojeni především lehčími oštěpy s úzkým a krátkým, ale ostrým bodcem, jichž užívají k boji zblízka i na dálku. Této zbrani říkají *framea* (obr. 59, 81). Pěší bojovníci i jezdci nosí pestře pomalované štíty (obr. 65, 80, puklice štítu). V pěším boji užívají také kratších házecích kopí, jichž má každý několik a dovede jimi velmi daleko házeti. Aby to bylo možné, bojují Germáni buď vůbec s nahým trupem, nebo mají na nahém trupu přehozen jenom krátký pláštík bez rukávů (obr. 74), aby jim nepřekážel při boji a jmenovitě při házení oštěpů. Pancířů užívá z nich jen málokdo a ještě méně užívají kovových helmic³³.

Na rozdíl od Římanů a Keltů, kteří si libovali v nádherné výzbroji, Germáni podle Tacita neznali této záliby. Jen štítům věnovali po stránce výzdoby větší pozornost.

Koně měli Germáni malé a nevzhledné, ale vytrvalé³⁴. Hlavní síla Germánů byla ovšem v pěším vojsku, které bojovalo společně s jízdou a dovedlo se jí v pohybech i rychlosti přizpůsobit.

³² Tacitus, G. 6: Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. rari gladiis aut maioribus lanceis utuntur: hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent, et eques quidem scuto frameaque contentus est, pedites et missilia spargunt, pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. nulla cultus iactatio; scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt, paucis loricae, vix uni alterive cassis aut galea.

³³ Srov. k tomu Schumacher, Katal. 1 str. 108 a d., Reebova Tac. Germania 121 a d., Much, Germania d. Tac. 83 a d.

³⁴ Caesar, BG. IV. 2, Tacitus, B. 6; srov. k tomu Much, l. c. 94 a d.

bit⁸⁶. Obě části vojska si vzájemně pomáhaly. Bylo-li potřeba rychle postupovat nebo naopak kvapně ustupovat, činili tak ve dvojicích, vždy jeden jezdec a jeden pěšák, který se držel hřívý jezdcova koně a tak mu stačil v běhu⁸⁶.

Mezi archeologickými nálezy z doby, jež nás zde zaměstnává, nabyly nemalého významu četné nálezy mincí. Na počátku této doby nebyly ještě u Germánů, jak se zdá, ceněny kovové peníze jako výměnná obchodní hodnota. Jak tomu bylo u Keltů, v jejichž území se nacházejí zlaté ‚duhové misečky‘ a jiné mince stříbrné, potinové a j.⁸⁷, zatím všude také nelze bezpečně říci. Na Slovensku, kde se vyskytuje značný počet mincí toho druhu, z nichž mnohé nesou keltská osobní jména (nejčastěji *Biatic* nebo *Nonnos-Sonnon*, řídkěji jména *Busu* nebo *Bussu*, *Bussumarus*, *Titto-Fabiarix*, *Amiorix*, *Evoiorix*, *Devil*, *Counos*, *Coisa*, *Cobisovomarus*, *Lavumarus*, *Maccius*, obr. 82)⁸⁸,

⁸⁶ Tacitus, G. 6: in universum aestimanti plus penes peditem roboris; eoque mixti proeliantur, apta et congruente ad equestrem pugnā velocitate peditum, quos ex omni iuventute delectos ante aciem locant; srov. Schumacher v Reebově Tac. Germanii 122 a d., Much, l. c. 97 a d.

⁸⁶ Caesar, BG. I. 48: Equitum milia erant sex, totidem numero pedites velocissimi ac fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos suae salutis causa delegerant: cum his in proeliis versabantur, ad eos se equites recipiebant; hi, si quid erat durius, concurrebant, si qui graviore vulnere accepto equo deciderat, circumstisabant; si quo erat longius prodeundum aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut iubis sublevati equorum cursum adaequarent.

⁸⁷ R. Forrer, Keltische Numismatik der Rhein- u. Donaulande (Straßburg 1908), 8, 42 a d., 135, 137, Kelt. Münzwesen, Ebert RL. VI (1926), 309 a d.

⁸⁸ Forrer, Kelt. Numism. 126 a d., Ebert RL. VI. 307, 317, Eisner, Slovensko 187 a d., 192 a d. (tam v. i. jinou starší lit.), a dříve již Numism. časopis III (1927), 1 a d., 23 a d., R. Paulsen, Die ostkeltischen Münzprägungen. Die Münzprägungen d. Boier (Lipsko—Viedeň 1933), 68, 80 a d., 102 a d., tab. 29 a d., Ondrouch, Limes Rom. 73 a d. (t. v. i. jinou lit.), Arch. rozhledy III (1951), 318 a d., obr. 217, K. Pink, Die Münzprägungen d. Ostkelten u. ihrer Nachbarn (Diss. Pann. II č. 15, Budapešť 1939), 80 a d., 89 a d., 131 a j., Kraskovská, Slov. dej. I. 113 a d.

lze se o některých typech domnívati, že šlo o kovovou měnu jednotlivých kmenů, určenou především pro jejich vlastní území. To platí, jak se zdá, zejména o *biaticích* a o mincích t. ř. kotinských (jimž dává Eisner správnější název *typ velkobysterecký*³⁹), ale bezpečně to lze říci jen o mincích Aravisků (Eravisků)⁴⁰.

Dále na západě jmenuje a popisuje Forrer mince Bojů (zlaté, duhové misečky a j.)⁴¹, galských Volků Tektosagů⁴², Helvetiů⁴³, germánských Hermundurů⁴⁴, Tenkterů resp. Sugambrů nebo Marsů⁴⁵, Mattiaků, Nekarských Svěbů⁴⁶ a j.

Mincí z doby římské je z celé podunajsko-porýnské oblasti známo velké množství. V oblasti zabrané limitem kolovaly ovšem římské mince jako běžná měna. Za limitem se jejich oběh měnil se vzdáleností od římských hranic. Podle svědectví Tacitova Germáni, usedlí v sousedství limitu (*proximi*), uznávali cenu zlatých a stříbrných peněz římských, ale z praktických důvodů dávali přednost stříbrným denárům, zejména starým denárům s vrubovaným okrajem a s obrazem *bigy*

³⁹ Eisner, NČ III, 16 a d. Slovensko 190, Kraskovská, l. c. 114.

⁴⁰ Eisner, NČ III, 25 a d., Slovensko 194 a d., 197; Forrer, Kelt. Numismatik 120 a d., Ondrouch, Limes Rom. 76, Pink, l. c. 109, 125 a j., Kraskovská, l. c. 115, J. Filip, Pravěk Československo (Praha 1948), 278, 286; o Araviscích srov. Tacitus, G. 28: sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est, quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripae bona malaque erant.

⁴¹ Forrer, l. c. 8, 214, 217 a d., 274, 305, 315, Paulsen, l. c. 6 a d., 45 a d.; zčásti tu ovšem také půjde o mince českých Volků Tektosagů, srov. k tomu Šimek, KG. 24 a d., 44, a níže odstavec o Volcích Tekt.

⁴² Forrer, l. c. 71 a d., Paulsen, l. c. 4 a d. pozn. 20.

⁴³ Forrer, l. c. 275, 304 a d., 341 a d.

⁴⁴ Tamže 274 a d., 285.

⁴⁵ Tamže 278, 359.

⁴⁶ Tamže 288.

(dvojspřeží)⁴⁷. Z pozdějších mincí je v nálezech z doby, jež nás zde zaměstnává, v území mimo limes poměrně nejvíce zastoupen lehčí denár neronský a denáry Flaviovců, Traianovy a Hadrianovy⁴⁸ (obr. 83). Vlastní mince tehdy Germáni nerazili. Z které doby pocházejí jejich nejstarší napodobeniny římských mincí, není dosud bezpečně známo⁴⁹.

⁴⁷ Tacitus, G. 5, v. výše str. 140, pozn. 33; srov. k tomu Schumacher, Katal. I str. 107, A. Luschin v. Ebengreuth, Münzwesen, Hoops RL. III. 257, Norden, Germ. Urgesch.³ 280 a d.

⁴⁸ Kauffmann, DA. I. 466, Luschin, l. c. 257, Norden, l. c. 280, Eisner, Slovensko 230 a d., Ondrouch, Danarfund v. Vyškovce 6 a d., 60 a d., Limes Rom. 66 a d. (v obou posled. pracích v. i hojnou lit.), a j.

⁴⁹ Luschin, l. c. 258.

Tělesný ráz obyvatelstva.

Velmi nedostatečně jsme z nálezů zpraveni o tělesném vzezření obyvatelstva celé podunajsko-porýnské oblasti. Příčinou toho je vedle poměrného nedostatku nálezů vůbec především pohřební obřad spalování mrtvých, který byl od doby pozdnělatenské obvyklý jak u všeho obyvatelstva domácího, tak také u Římanů, usazených v limitním území. Náhradou za to se nám dostává poučení jednak ze zpráv starověkých autorů, především z Tacita, jednak z dochovaných památek antického umění. Z obojího se dovídáme více o vlastních domorodcích, Keltech a Germánech, než o Římanech (přesněji o Italicích a provinciálech, zahrnovaných zde pod pojem Římanů), usedlých v zabraném území Germanie.

Mezi Kelty a Germány nebyl po stránce fysické velký rozdíl. A společným žitím v jednom území se ovšem i některé zvláštnosti, jimiž se od sebe odlišovali, znenáhla stíraly a mizely. Keltové i Germáni byli světlé pleti, měli modré nebo šedé (šedomodré) oči, Germáni měli vlasy více do ryšava¹ než Keltové (porýnští), muži obou národních kmenů byli vysoké, silné a pružné postavy, starší muži nosili delší vlasy a plnovous, mladší krátké vlasy a buď — u Gallů — vous pod nosem, nebo — u Germánů — chmýří na skráních a na horním rtu. Keltové si dříve a rychleji než Germáni zvykali na římskou módu krátkých vlasů a bezvousých obličejů. Také všechny módní změny v kroji přejímali Keltové od Římanů rychleji než Germáni².

Tacitus věnuje v knize o Germanii pozornost tělesnému vzezření především u Chattů a Svěbů. U Chattů, hlavních odpůrců Říma jeho doby v porýnské oblasti, se zmiňuje o jejich tělesné odolnosti, dlouhých údech, hrozivém vzezření a o tom,

¹ Strabon VII. 1. 2 (290); Tacitus, G. 4: rutilae comae.

² Schumacher, Rheinlande I. 160, II. 289, Reeb. ed. Tac. Germanie 119.

že jejich muži si nechávají růsti dlouhé (v boji divoce vlající) vlasy a vousy³. O svěbských kmenech vypravuje Tacitus, že jejich muži nosí vlasy — zřejmě proto, aby jim nepadaly do obličeje (a nepřekážely jim v boji) — stočeny v uzel buď po straně hlavy na spánku nebo na temeni hlavy⁴, a tento obyčej Svěbů nám dokládají také některé zachované památky, na př. některé náhrobní pomníky v Porýní⁵, reliefní obrazy na vítězných sloupech Trajanově a Markově⁶, drobné bronzové, mramorové a terakotové sošky a j. (obr. 72—75)⁷.

Zajímavý je také výklad Tacitův o čistotě germánské rasy (*gens*)⁸. Hlavní příčinu její neporušenosti hledá Tacitus v tom, že se Germáni nemísili sňatky s příslušníky jiných národů. Neporušenost rasy, čistota mravů a pozdní pohlavní styk, dovolený teprve v letech, kdy mladí lidé již tělesně plně vyspěli, to jsou podle Tacita hlavní příčiny, jež daly růsti zdravým, mohutným tělům Germánů, jimž se Římané (sami jsouce jen prostředního vzrůstu) tolik podivovali⁹.

³ Tacitus, G. 30: *duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus...* 31: *ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere*; v. k tomu Schumacher, Reeb. ed. Tac. Germanie 126 a d., Much, Germania d. Tac. 284 a d., 291 a d.

⁴ Tacitus, G. 38: *insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere: sic Suebi a ceteris Germanis, sic Sueborum ingenui a servis separantur...* *usque ad canitiem horrentem capillum retorquent, ac saepe in ipso vertice religant; principes et ornatorem habent.*

⁵ Schumacher, Hoops RL. III. 350, Reeb. ed. Tac. Germanie 127.

⁶ Lehmann—Harlebem, Trajanssäule tab. 46, C. Petersen, Marcus-Säule tab. 39 (XXXI), 65 (LVI), 68 (LIX) a j.

⁷ Schumacher, Rheinlande II. 289, obr. 72, 73, Katal. 1 str. 130 a d. (tam v. i starší lit.), Franz, Germanen in N.-Ö. 132, Beninger, Germanenzeit N.-Ö. 76, 80 obr. 40, Kauffmann, DA. I. 423, 426, a j.

⁸ Užívám terminu „rasa“ k vystižení Tacitovy představy, ale připomínám, že již tehdy skutečně čistých ras vůbec nebylo; srov., co k tomu správně uvedl na př. Bremer, Ethnographie² 30 a d.

⁹ Tacitus, G. 4: *Ipse eorum opinioni accedo, qui Germaniae populos nullis aliorum nationum conubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem extitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces et caerulei oculi, rutilae comae, magna corpora...* 20: *In omni*

O pozdních zásnubách u Germánů se již o půldruhého století dříve podobným způsobem vyjádřil také Caesar. Podle něho vládlo u Germánů přesvědčení, že co nejdlejší pohlavní zdrženlivost podporuje vzrůst postavy a tělesné síly, a že posiluje nervy. Proto byla taková zdrženlivost u mládeže velmi ceněna a naopak bylo pokládáno za velmi potupné, poznali jinoch ženu již před svým dvacátým rokem¹⁰. Svědectví obou antických zpravodajů vrhá ostré světlo do intimního života Germánů a pomáhá nám více než co jiného pochopiti dravou sílu a bojovnost jejich „Jungmannschaften“, vydávajících se do světa za kořistí a válečným dobrodružstvím. A svědectví Caesarovo je tu zároveň také dokladem věrohodnosti zprávy Tacitovy, třebaže Tacitus sám v ní nepokrytě přiznává svou — ušlechtilou — moralisující tendenci¹¹.

domo nudi ac sordidi in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt... sera iuvenum venus, eoque inexhausta pubertas, nec virgines festinantur; eadem iuventa, similis proceritas: pares validaeque miscentur, ac robora parentum liberi referunt. Srov. také již Caesar, BG. IV. 1: immanis corporum magnitudo, Mela III. 3 (26): immanes sunt animis atque corporibus. K jednotlivostem srov. Müllenhoff, DA. IV². 142 a d., 315 a d., Fehrle, Tac. Germania³ 64 a d., 93, Reeb, Tac. Germania 21 a d., 41, Much, l. c. 65 a d., 202 a d.

¹⁰ Caesar, BG. VI. 21: *Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali vires nervosque confirmari putant. Intra annum vero vicesimum feminae notitiam habuisse in turpissimis habent rebus. Mela III. 3 (26): longissima apud eos pueritia est.*

¹¹ Tacitus, G. 19: *plusque ibi boni mores quam alibi bonae leges, a na začátku téže kap.: nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptae. litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant... nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur atd.; narážky na římské nezdravé poměry jsou v těch větách více než zřejmé.*

Náboženské kulty.

Zachované památky nás také alespoň částečně poučují o náboženských kultech a pohřebních obřadech v oblasti, jež nás zde zaměstnává. Opět se nám ovšem dostává lepšího poučení z území obsazeného Římany než ze zemí osídlených domorodci mimo limes.

Pokud se týká náboženských kultů v území uvnitř limitu, lze opět povšechně říci, že tam byly podle všeho podobné poměry jako s druhé strany Rýna a Dunaje. Pro domorodce a sociálně níže stojící vrstvy lidu platilo — jako i jinde v římské říši — souvěkě heslo Kristovo o blahoslavených chudých duchem, neboť jejich víra v stará kmenová božství byla nepoměrně silnější a skýtala jim proto již i na tomto světě mnohem více duchovní útěchy v jejich životních strážních, než tomu bylo u Římanů ze zámožnějších vrstev, kteří s řeckou kulturou nassáli do sebe i mnoho shovívavého pohrdání s hojně zalidněným řeckořímským Olympem. Římská shovívavost v posuzování náboženských otázek měla za následek velkou náboženskou snášlivost, jež byla výhodou pro říši, protože činila její vládu pro domorodé poddané v nově získávaných provinciích snesitelnější. Římané nejen že nic nenamítali proti tomu, aby porobení národové dále uctívali svým způsobem svá stará domácí božství, nýbrž i sami jejich kult přejímali, spodobňující si mnohá z nich se svými vlastními čelnými bohy a přidávající jim k jejich římským jménům jako epitheta jejich místní názvy domorodců. Tak byl na př. v území obsazeném Římany kromě jiných zvláště uctíván *Apollon Grannus*, v němž byla božská bytost Apollinova spojena s keltským Grannem, jemuž byla připisována zvlášť velká léčivá moc. Předním střediskem jeho kultu byly Faimingy při ústí Brenzy do Dunaje¹, byl však uctíván také v Baden-Badenu² a jinde.

¹ VG. II. 94.

² Schumacher, Rheinlande II. 63, 190.

Vlažné posuzování náboženských otázek přestávalo ovšem tam, kde šlo o přímý politický zájem říše, jako tomu bylo u kultu caesarů, jenž byl se stanoviska státního považován za zvlášť důležitý a byl proto vyžadován — jediný — ode všech poddaných římské říše³. Jinak šel vývoj v otázkách náboženských touž cestou, kterou můžeme konec konců sledovati u všech velkých náboženských společenství, u nichž splošťování a mizení skutečného náboženského citění je spojeno se zdůrazňováním formální stránky náboženských obřadů. Nevěřili v své bohy sami kněží a nevěřila v ně ani valná část sociálně výše postavených vrstev obyvatelstva, ale to nebylo nijak na újmu pompésnosti náboženských úkonů a obřadů, naopak. Kněží se pokládali mnohem více za úředníky státu než za služebníky bohů, jejichž kultu sloužili. Konání náboženských obřadů sloužilo římské státní myšlence. Skutečná víra v bohy byla při tom věcí vedlejší.

Hlavním střediskem kultu caesarů v *decumates agri* byly *Arae Flaviae*⁴. Z oficiálních římských božstev, jejichž kult byl obecně rozšířen, to byla především kapitolská trojice Jupiter, Juno a Minerva, dále Diana, Apollo a Mercurius, uctívány hlavně kupci, Fortuna, Mars, Victoria a Hercules, uctívání především vojáky, vedle jiných ochranných božstev táborových, ochranných božstev léčivých pramenů atd. (srov. obr. 84). Uctívání orientálních božstev jako Jova Dolichena a Mithry se ujalo v širší míře až po vzniku Ptolemaiovy Hyfégése⁵.

³ Pro odpor proti tomuto kultu, projevovaný na př. křesťany, docházelo v římské říši k jejich občasnému pronásledování, neboť při římském pojetí náboženských otázek byl pro odpor proti kultu caesarů jediný možný výklad v zarytém nepřátelství proti římskému státu, a tu se pak římská náboženská snášenlivost rázem měnila v bezohledně tvrdou, krvavou mstu.

⁴ VG. III. 79 a d., Fr. Wagner, *Römer in Bayern*⁴ 106 a d., Hertlein, *Römer in Württ.* I. 32, II. 7, Paret, tamže III. 181.

⁵ Schumacher, l. c. II. 53, 62 a d., 76, 179, 183, 190, 298, 347 a d. (literatura v pozn. 64); E. Wagner, *Fundstätten Baden* I. 47, 166, II. 20, 35 a d., 43 a d., 68, 75, 311, 315. 395 a d. (většinou příspěvky od Hauga); Fr. Wagner, l. c. 107, Paret, l. c. 177 a d.

Z božstev kelských je nálezy v oblasti obsazené Římany doloženo především uctívání Granna (v. výše Apollo Grannus), dále Sirony, bohyně lékařství a ochránkyně teplých pramenů, Visuny (Vesuny), rovněž bohyně lékařství, Visucia (Mercuria), Mercuria Arvernoriga (Arvernorig), Rosmerty (spolu s Mercuriem), ochránkyně koní Epony, bohyně hor Abnoby (Diany Abnoby), „sester“ Sulevií a jiných matres, ochránkyň mateřství (Matronae Alhiahenae) atd. (obr. 85, 86)⁶.

O náboženství Germánů se z nálezů v celé podunajsko-porýnské oblasti dovídáme velmi málo. Je to vlastně jediný kult Mercuria Cimbria(na), který je doložen nálezy na hradištích u Heidelberka a Miltenberka, a v Stockstadtu na Mohanu, tedy vesměs v území zabraném Římany, a který lze pravděpodobně ztotožnit s germánským kultem Wodanovým⁷. Jinak jsme odkázáni na literární zmínky Caesarovy a Tacitovy a na některé více méně bezpečné dohady o tom, že některá keltická božství byla uctívána také pokeltštěnými Germány. Ze zprávy Caesarovy (BG. VI. 21) se dovídáme, že „*Germani . . . neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student; deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur, Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos ne fama quidem acceperunt*“. Tato zpráva se týká zřejmě především těch Ger-

⁶ E. Wagner, l. c. I. 166, II. 20 a d., 81, 179, 197 a d., 231 a d., 272 a d., 311, 345 (Haug), B. Keune, Rosmerta, Pauly-Wiss. RE. VI, 1 (11. H.-Bd. 1907), 227 a d., 2. ř. I. 1 (1914), 1130 a d., Suppl. III (1918), 436 a d., J. Toutain, Les cultes païens dans l'empire romain III (Paříž 1920), 201 a d., 205 a d., 238 a d., 242 a d., 322 a d., 326, A. Grenier, Les Gaulois (Paříž 1923), 108 a d., Schumacher, l. c. II. 53, 63, 76, 183, 190, 218, 299 a d., 304 a d., 347 a d. (lit. v pozn. 64), Fr. Wagner, l. c. 108 a d., Paret, l. c. III. 179 a d., a j.

⁷ K. Helm, Altgerm. Religionsgesch. I (Heidelberg 1913), 358 a d., E. Mogk, Hoops RL. IV. 559, Schumacher, l. c. II. 62, 76, 300 a d., Katal. 1 str. 115, G. Schütte, Our Forefathers, the Gothonic Nations I (Cambridge 1929), 228, Much, Germania d. Tac. 120 a d., Matthes, VdSt. I. 332.

mánů, s nimiž přišel Caesar do bližšího styku, t. j. vojenských zástupů Ariovistových a Germánů usedlých v Porýní. A těchto Germánů především se nepochybně týká i zmínka Tacitova (G. 9), že „*deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent; Herculem et Martem concessis animalibus placant*“.

Ze zprávy Caesarovy má především význam zmínka, že Germáni nemají kněžské kasty toho významu, jako byli keltští druidové, kteří ovládali všechen duchovní život galských a britanských Keltů⁸, a že jejich náboženství je rázu naturalistického, uznávajíc za bohy především viditelné síly přírodní, jejichž vliv na život a osud lidský je zřejmý, slunce, měsíc a podzemní oheň. Tacitova slova „*deorum maxime Mercurium colunt*“ jsou totožná s Caesarovým záznamem o hlavním božstvu Gallů⁹. Z toho lze usuzovati, že se hlavní božstva Keltů i Germánů navzájem sobě podobala vlastnostmi i atributy, jež jim byly připisovány, a že jimi zároveň připomínala římského Mercuria. Tacitův Mercurius, jemuž Germáni přinášeli v určité dny i lidské oběti, je patrně totožný s Wodanem, hlavním božstvem západních Germánů, stejně jako Mercu-

⁸ Caesar, BG. VI. 13 a d.; také Germáni měli ovšem své všemocné věštkyně, jež byly uctívány jako bytosti nadané nadpřirozenou mocí, srov. Tacitus, G. 8: *inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa neglegunt. vidimus sub divo Vespasiano Veledam diu apud pleosque numinis loco habitam; sed et olim Auriniam (Albriniam; Müllenhoff, Much a j.: Albrunam, Wilser: Alruna) et compluris alias venerati sunt, non adulatione nec tamquam facerent deas; srov Tacitus, Hist. IV. 61, Caesar, BG. I. 50, Dion LXVII. 5. 3; k tomu v. Müllenhoff, Germ. ant. 9, DA. IV². 209 a d., Mogk, l. c. I, 57, IV. 504, Schrader, RL. II². 145 a d., L. Wilser, C. Tacitus Germanien, 5. vyd. (Lipsko 1923), 20, 48 pozn. 28, C. Woyte, Antike Quellen z. Gesch. d. Germanen, 2. vyd. (Lipsko 1922), 28 a d., G. Schütte, Forefathers I. 237, Fehrle, Tac. Germania³ 12, 71, Reeb, Tac. Germania 28, Much, l. c. 113 a d., 118 a d.*

⁹ Gaesar, BG. VI. 17 (začátek kapitoly jako u Tacita, G. 9); srov. k tomu, co o podobnosti náboženství Germánů a Keltů uvedl G. Dotin, Les anciens peuples de l'Europe (Paříž 1916), 223.

rius Cimbr(ian)us, doložený epigrafickými památkami¹⁰.

Tacitův Hercules je nepochybně germánský Donar a Mars germánský bůh války Ziu (*Tīm, Zio*)¹¹.

Z jiných kultů to byl především keltský kult matron, ochránkyň manželství (zpravidla v počtu tři), který nabyl velkého rozšíření i mezi porýnskými Germány¹², a kult předků, který byl rovněž obdobou kultu keltského. I víra v nesmrtelnost duší byla u obou národních kmenů obdobná¹³.

Kult horkých a léčivých pramenů¹⁴ je doložen v Baden-Badenu (římské *Aquae*), ve Wiesbadenu (*Aquae Mattiacae*)¹⁵ a v Pyrmontu (severovýchodně od Paderbornu). Pro germánský kult jsou nálezy pyrmontské¹⁶ analogickým a stejně poučným dokladem, jako pro naše vnitrozemské Kelty — Volky Tektosagy — kult horkých vřidel v Duchcově a snad i jinde (v Karlových Varech a v Teplicích, kde je doložen tento kult především z pozdější doby, kdy již někdejší sídla Volků zabrali Germáni, v. níže).

¹⁰ Helm, l. c. I. 259 a d., 358 a d., Schumacher, Hoops, RL. III. 530, Rheinlande II. 301, Reebova ed. Tac. Germanie 114 a d., 129, Reeb, tamže 78, Reis, tamže 147, Much, Germania d. Tac. 120 a d., Matthes, VdSt. I. 332.

¹¹ Zeuss, DN. 21 a d., Müllenhoff, DA. IV². 212 a d., Helm, l. c. I. 270 a d., Schrader, RL. II². 245, Schumacher, Rheinlande II. 301, Reis, l. c. 146 a d., Fehrle, Tac. Germania³ 75 a d., H. Hahne, Das vorgesch. Europa, 2. vyd. (Bielefeld—Lipsko 1935), 85, Much, l. c. 122 a d., 340, H. Petrikovits, Einheimische Religionen im Rheinland während d. Römerzeit, Rhein. Vorzeit in Wort u. Bild I (1938), 49.

¹² Helm, l. c. I. 391 a d., Mogk, Hoops RL. III. 214 a d., Schumacher, tamže 529, Rheinlande II. 304 a d., Schrader, RL. II². 246, Reis, l. c. 149, Petrikovits, l. c. 50 a d.

¹³ Helm, l. c. I. 246 a d., 390 a d., Schumacher, Rheinlande II. 301, 347 a d. (v pozn. 64 jiná lit.).

¹⁴ Srov., co o tomto kultu obecně pověděl Gnirs, Karlsbad 37 a d.; 140 a d. v. jinou starší lit.

¹⁵ Str. 49 a d., 73, 91.

¹⁶ Srov. Frischbier, Mannus-Bibl. 28 str. 1 a d. (tam v. i jinou lit.), K. H. Jacob-Friesen, Der altgerm. Opferfund im Brodelbrunnen zu Pyrmont (Hannover 1928), 3 a d.

Keltové ani Germáni neznali původně s v a t y ň. Ty se naučili znáti a stavěti teprve od Římanů. Germáni podle svědectví Tacitova neznali také ani obyčeje dávati bohům lidskou podobu ve tvaru soch¹⁷. Svě bohy uctívali v posvátných lesích a hájích jako tajemné, neviditelné bytosti¹⁸. Jejich služebníky a důvěrníky byli kněží, kteří jim přinášeli oběti a z v ě š t e b rozličného druhu, jako z tahání úlomků ovocných větvíček, opatřených značkami a rozhozených na bílém rouchu, z letu a skřeku ptáků, z říčení posvátných bílých koní, ze soubojů příslušníků kmene se zajatci prorokovali výsledky důležitých podniků, k nimž se kmen chystal, zamýšlených válečných tažení a pod.¹⁹

Víra Germánů v tyto věštby byla tak silná, že nebylo důležitějšího soukromého ani veřejného podniku, který by jimi nebyl býval zahajován. Soukromé věštby obstarával otec rodiny podobně jako kněz věštby veřejné tím, že pomodliv se k bohům a maje oči pozdvížený k nebi zvedl s bílého roucha tři úlomky označených ovocných větvíček po sobě a pak podle jejich značek zjistil, byla-li věštba příznivá čili nic. Jestliže bohové rozhodli proti zamýšlenému podniku, byl odsunut na pozdější dobu a toho dne se již o něm nerokovalo²⁰.

Na území zabraném Římany se ovšem i keltisování a posléze silně romanisování Germáni naučili své staré bohy uctívat po římském způsobu a dokonce i stavět jim svatyně, kaple a

¹⁷ Tacitus, G. 9: ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem adsimulare ex magnitudine caelestium arbitrantur.

¹⁸ Tacitus, tamže: lucos ac nemora consecrant deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident. Tacitus zřejmě s úmyslem a snad i s podivem zdůrazňuje tento rys tajemnosti; v řecké a římské mythologii bylo na bozích veskrze zlidštělých opravdu již málo tajemného (nehledíme-li k určitým mysteriím, která právě vznikala a nalézala horlivé stoupence jako protiklad onoho až příliš cynicky odhaleného soukromí Olympánů a jejich domácností).

¹⁹ Tacitus, G. 10.

²⁰ Tacitus, tamže; srov. k tomu Müllenhoff, DA. IV². 222 a d., Reeb, Tac. Germania 29 a d., Much, l. c. 129 a d., Fehrle, l. c. 82 a d., a j.

zejména četné votivní kapličky, jak ukazují na př. nálezy na Heiligenbergu u Heidelberka v území Svěbů Nekarských a na Greinbergu u Miltenberka²¹.

Nejvíce chrámů, kaplí a rozličných votivních kapliček i jiných votivních památníků postavili ovšem v zabraném území Římané sami. Stavěli je nejen ve městech a v osadách při vojenských kastelech²², nýbrž i jinde o samotě, na rozcestích a křižovatkách cest, u přechodů přes řeky, u pramenů, jimž byla připisována léčivá moc, u nápadných skal, v horských sedlech a pod.²³ Na každém venkovském dvorci byly památky podobného druhu, v každém domě byly malé kaple nebo domácí oltáře, nástěnné kapličky jako schránky sošek i volně stojící sošky atd.²⁴

Vzájemné pronikání náboženských kultů a náboženská snášlivost, jakou bychom v končinách, o něž tu jde, v pozdějších dobách (na př. v pokročilém středověku i v novověku) marně hledali, přinášely podivuhodné plody: do chrámů Mercuria Cimbriana, Apollina Granna a jiných „smíšených“ božstev vcházel Římané, Keltové i Germáni, přinášeli své obětiny a každý vzýval božstvo podle své vlastní *interpretatio*²⁵, Říman vznášel své prosby k svému římskému Mercuriovi, Apollinovi, kteří se mu zde zdáli ještě mocnější než v Římě proto, že okruh jejich vlivu byl umocněn zázračnými vlast-

²¹ E. Wagner, Fundstätten Baden II. 271 a d., Schumacher, l. c. II. 62, 76, 184, Matthes, VdSt. I. 332.

²² Schumacher, Rheinlande II. 71, 179.

²³ Schumacher, tamže 177 a d., 341 pozn. 54 (jiná literatura).

²⁴ Srov. k tomu Paret, Römer im Württ. III. 111 a d., 173 a d.; t. zv. Viergöttersteine, často se vyskytující, pocházejí podle svých nápisů vesměs z doby po vzniku Ptolemaiovy Hyfégése, srov. Haug, Die Viergöttersteine, Roschers Lexikon d. griech. u. röm. Mythologie VI (Lipsko—Berlín 1924), 305 a d., 317 a d., Schumacher, l. c. II. 348, Koepf, Römer in Deutschland.³ 172 a d., Germania Romana, 2. vyd. IV, Die Weihedenkmäler (Bamberg 1928), 12 a d.

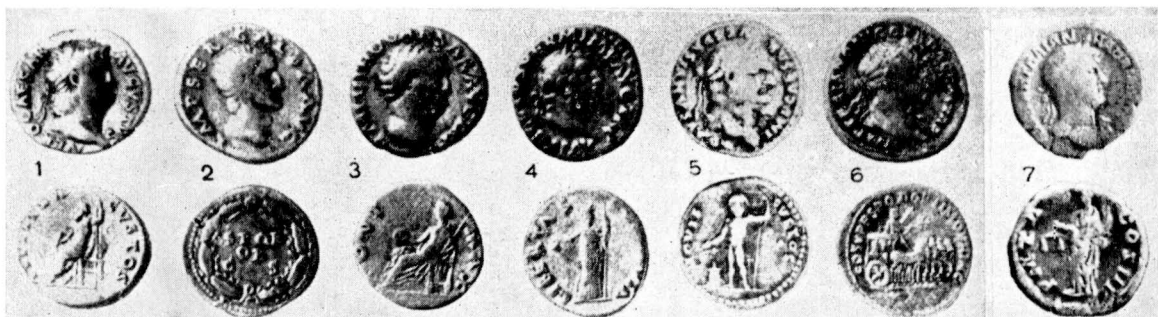
²⁵ Helm, l. c. 259 a d., 342 a d., Wissowa, Interpretatio Romana, Römische Götter im Barbarenlande, Arch. f. Religionswissenschaft XIX (1916), 1 a d., Schumacher, l. c. II. 184, 299, Much, l. c. 121 a d., 380 a d., Petrikovits, l. c. 48 a d.

nostmi božstev barbarských, Germán uctíval v Mercuriovi svého Wodana, Kelt v Apollinovi svého starého Granna, a oba měli pocit, že jejich bůh musí být opravdu mocný, když ho uctívají a o pomoc vzývají i sami Římané.

Mimo limitní území jsme v otázce náboženských kultů odkázáni vlastně jenom na to, co nám o nich zapsali Caesar a Tacitus. Jinak je z nálezů známo jen to, co lze vyčísti z pohřebních obřadů, pokud i ty dovedeme posouditi z dosavadních nálezů.

a

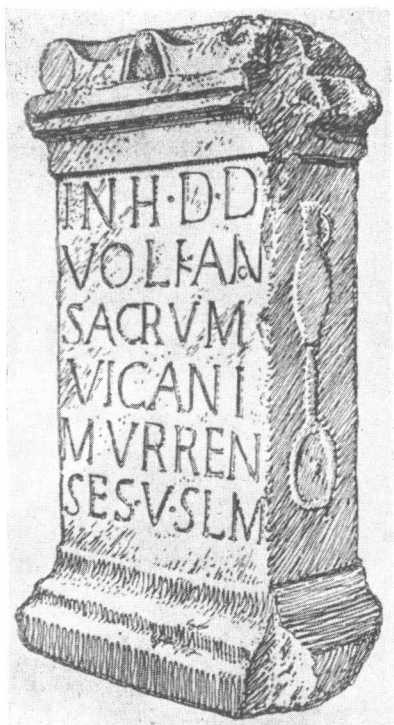

b

Obr. 85. Římské mince, nalezené na Slovensku: odd. a č. 1–5 bigati a serrati z doby republiky, 6–9 bronzy z doby Augustovy, nal. na Děvině r. 1955, odd. b č. 1–6 denáry z Vyškovec, 7 denár Hadrianův, nal. v Selčanech: SM Bratislava (V. Ondrouch. Limes Rom. na Slovensku tab. 9, 11).

Obr. 82. Stříbrné mince keltské (biateky, 17 g) z nálezů na Slovensku: 1 z jihozáp. Slovenska, 2–11, 15–16 Bratislava, 12 Trnava; 1, 5, 12 SM Bratislava, ostatní měst. mus. tamže (V. Ondrouch, Limes Rom na Slovensku tab. 9 č. 10–15 a tab. 10).

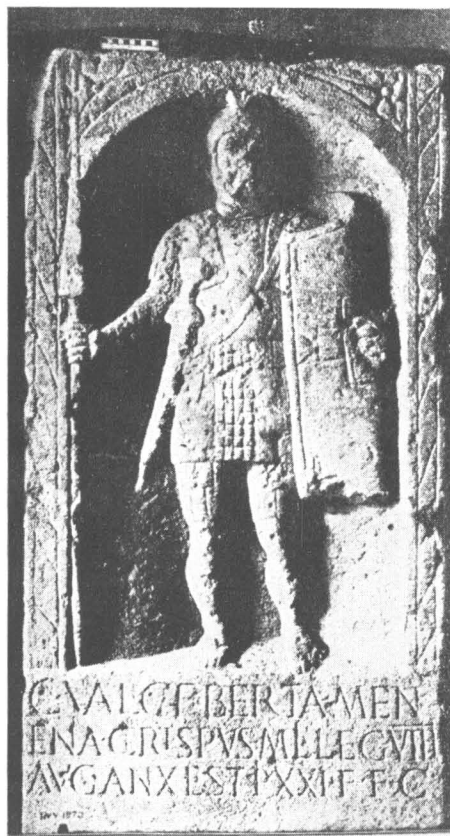
Obr. 84. Benningen. římský oltář
(podle O. Pareta. Urgeschichte
v. Württemberg obr. 24).

Obr. 85. Ladenburg. votivní kámen bo-
hyním-ochránkyním cest (podle K.
Schumachra. Rheinlande II, obr. 14).

Obr. 86. Kämen matron, mus. Bonn (podle K. Blümleina. Bilder aus d. röm.-germ. Kulturleben, obr. 364).

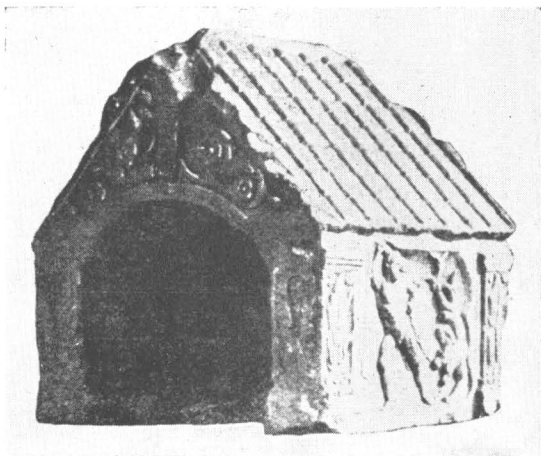
Obr. 87. Wiesbaden, náhrobek římského legionáře (C. Val(erius), C(ai) l(ius), Berta. Menenia(tribu). Crispus, mil(es) leg(ionis) VIII Aug(ustae), an(norum) XL, stip(endiorum) XXI; f(ater) f(aciendum) c(uravit).

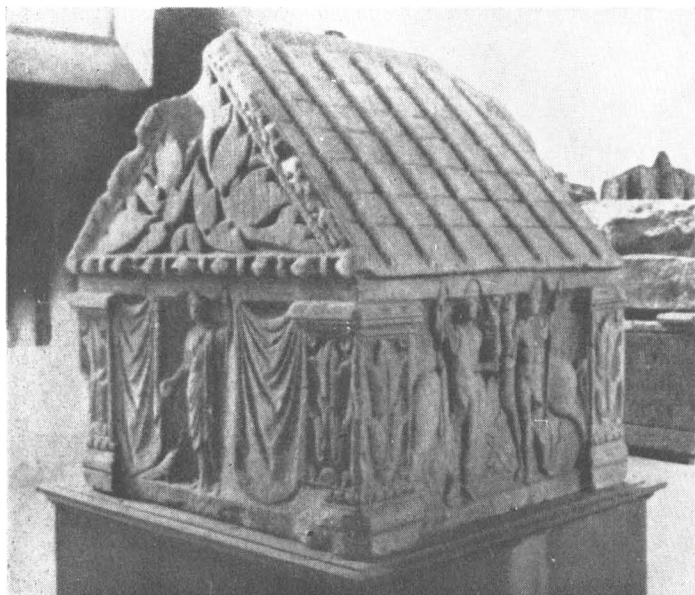
Obr. 88. Wiesbaden, náhrobek římského jezdce (obr. 87, 88 podle K. Blümleina. Bilder aus d. r.-g. Kulturleben obr. 151, 147).

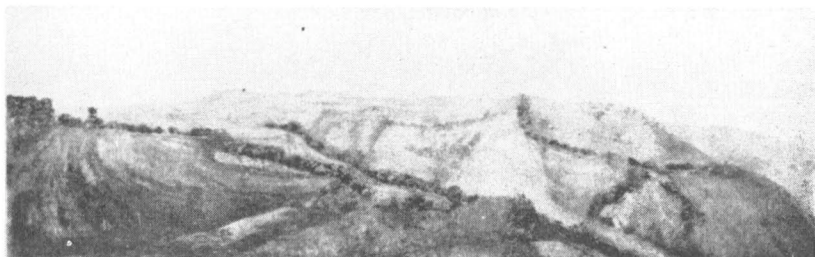
Obr. 89. Náhrobek římského setníka Caelia, padlého při Varově porážce v Teutoburském lese (podle Sehuchhardta, VD³, obr. 221).

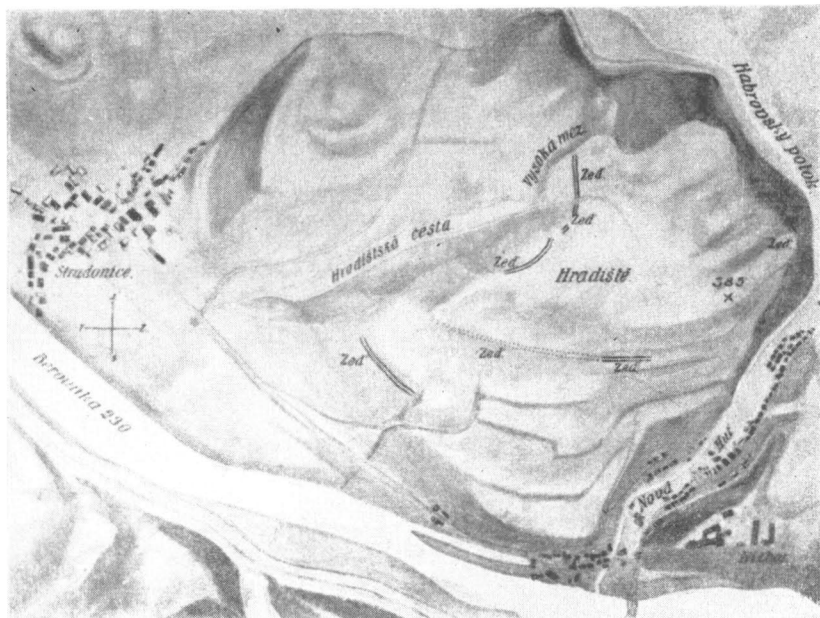
Obr. 90. Kastel u Mohuče, hrobka v podobě domečku, m. m. Mohuč
(K. Schumacher. Materialien 49, obr. 8).

Obr. 91. Kastel, hrobka v podobě domečku, mus. m. Mohuče
(Fr. Koepp. Römer in Deutschland³, obr. 171
podle E. Reeba).

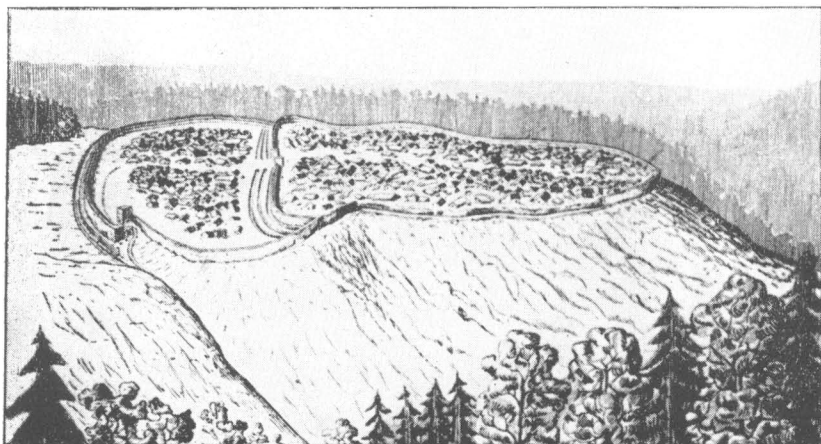

1

2

Obr. 92. Hradiště u Stradonic v Čechách. 1 pohled s jižní strany podle obrazu O. Hlavové, 2 pohled z ptáčích perspektivy (podle Píče. Starož., II, 2 tab. I).

Obr. 95. Staré Hradisko nad Okluky (Plumlov, Morava: rekonstrukce keltského oppida podle J. Böhma, Naše nejstarší města, obr. 21).

Pohřební obřady.

Pohřební obřady samy lze také opět nepoměrně lépe poznati z nálezů na území zabraném Římany než v oblasti mimo limes. Zásahu o to mají jednak hojně poměrně památky nápisné, jednak to, že na území zabraném litem bylo až dosud zjištěno mnohem více pohřebišť. Asimilace, jíž tam podleli Keltové i Germáni, je ovšem příčinou, že z pohřebních nálezů často nelze vůbec poznati, jakého původu byl nebožtík v hrobě pochovaný.

Převládajícím ritem pohřebním bylo v době, z níž pocházejí Ptolemaiovy zprávy o Germanii, v obou částech podunajsko-porýnské oblasti, jak jsem se již zmínil, spalování.

Při římském pohřebním obřadu bylo nejprve tělo nebožtíkovo umyto, potřeno vonnými mastmi a oděno do nové togy. Pak byl nebožtík položen na máry, kde zůstal až do dne pohřbu. Toho dne byl uložen do dřevěné rakve a v pohřebním průvodu nesen na marách k hranici, na níž měl být spálen. V čele průvodu šli pištcí, při rakvi nosiči pochodní a za rakví pozůstali a přátelé zemřelého. Pohřební hranice byla zastíněna cypřiši nebo smrky, aby pozůstali byli ušetřeni pohledu na spalované tělo. Když rakev s mrtvým byla vyzdvížena na hranici, byly na ni házeny květinové věnce, kytice, šperky a jiné věci, jež mrtvý za živa měl rád, nebožtík byl vykuřován a pokropen vonnými mastmi a oleji. Potom zapálili nejbližší příbuzní s odvrácenými obličejí hranici hořícími pochodněmi. Obřad zapálení hranice byl provázen smutečnými písněmi.

Když hranice dohořela, byl žhavý popel uhašen vodou, a za vzývání Mánů zemřelého byly z popelu vybrány jeho pozůstatky, ohořelé kosti pokryty vonným kořením a rozličnými esencemi, uloženy do popelnice a polity vínem a mlékem¹.

¹ Blümlein, Bilder aus d. r.-g. Kulturleben 102 a d.; podrobnější popis pohřebních obyčejů římských v. A. Mau, RE. III. 345 a d., E. Pernice v Gercke-Nordenové Einleitung in die Altertumswissenschaft II. 66 a d.

Jednoduchý, osamělý hrob býval označen mohylou, na níž byl často postaven náhrobní pomník, *cippus* (obr. 87—89). Pomník má obvyčně tvar obdélníku, zakončeného rovnoramenným trojúhelníkem (srov. obr. 89). V končinách podunajských mívá *cippus* často podobu malého chrámku s pilastry, nesoucími kryt stavby².

Někdy byly pohřby v nádobách ukládány do trojhranných nebo čtverhranných skříněk, postavených z kamenných desek nebo z desek vypálených z hlíny, jindy ve schránkách nebo hrobkách v podobě domu a pod. (obr. 90, 91).

K popelnici byly přidávány v jedné nebo i více nádobkách pokrmy a nápoje (víno a pod.), jedna mince a lampička. Ženám byly dávány do hrobu také šperky, dětem hračky. Hroby vojáků se nelišily od hrobů civilních obyvatel zbraněmi. Nebyly jim dávány do hrobu, protože byly majetkem státu. Kde se přece v hrobech vyskytly, jsou dokladem, že šlo o příslušníka auxiliárního vojska barbarského původu³.

Germáni podle svědectví Tacitova neměli záliby v pořádání okázalých a nákladných pohřbů (jako Římané a Gallové⁴). Na hranici přidávali mrtvým i zbraně. Jen při pohřbech slavných mužů bylo dbáno na to, aby byli spalováni na hranicích, sestavených z určitých druhů dřevin⁵. Mrtvým byly na hranici přikládány pijácké rekvisity — kovové nádoby (mimo západní Germanii mezi dolním Rýnem a ústím Labe,

² Blümlein, l. c. 103 a d.; o figurální a jiné výzdobě a úpravě pomníků v. Koepf, *Römer in Deutschland*³ 162 a d., *Germania Rom.*² III, *Die Grabdenkmäler* (Bamberg 1926), 5 a d.

³ Blümlein, l. c. 107, Koepf, l. c. 161.

⁴ Caesar, *BG.* VI. 19: funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumptuosa; Seneca, *De brev. vitae* 20. Srov. k tomu Müllenhoff, *DA.* IV², 380, Much, l. c. 248. O jednoduchosti pohřbů u západních Germánů v. též Schumacher, *Katal.* 1 str. 125, Fehrle, l. c. 32, a j.

⁵ Tacitus, *G.* 27: funerum nulla ambitio, id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis cremantur, struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni et equus adicitur.

kde se obyčej dával do hrobu bronzové nádoby, jak se zdá, neujal⁶), stříbrem okované rohy na pití — a j. Po shoření hrance bylo vše z popelu vybráno a s ostatky mrtvého uloženo do hrobu. Zbraně, změkklé žárem ohně, byly někdy zohýbány, aby mohly být uloženy do popelnice ke zbytkům těla jejich někdejšího majitele. Byl-li s mrtvým spálen i jeho kůň, byly do hrobu uloženy také zbytky jeho postroje⁷. Byl-li zemřelý Germán římským vojákem, tu ovšem byl také pohřben beze zbraní, které byly státním majetkem⁸.

Germáni, kteří své mrtvé pohřbívali podle vlastního (nikoli podle římského) ritu, nestavěli jim na hroby těžké kamenné pomníky, a — na rozdíl od Římanů a Gallů — nedávali svůj zármutek na jevo dlouhým pláčem a nařikáním. Nářek přenechávali ženám. Mužům slušelo uchovati zemřelému věrnou vzpomínku⁹.

Hroby zapouštěli Germáni do země. V Porýní je chránili malými mohylkami¹⁰.

⁶ Eggers, Röm. Import 44.

⁷ Srov. k tomu K. Schumacher, Grabfunde des 1. Jahrhunderts der Suebi Nicretes, AuhV. V. 370 a d., Rheinlande II. 293, Kauffmann, DA. I. 137, Blümlein, l. c. 109, Reeb, Tac. Germania 48, Much, Germania d. Tac. 247 a d.

⁸ Blümlein, l. c. 109.

⁹ Tacitus, G. 27: sepulcrum caespes erigit: monumentorum arduum et operosum honorem ut gravem defunctis aspernantur, lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt, feminis lugere honestum est, viris meminisse; srov. k tomu Müllenhoff, l. c. 383 a. d., Much, l. c. 249 a d.

¹⁰ Schumacher, Mainzer Zeitschr. IV (1909), 11, Katal. 1 str. 126, Rheinlande II. 139, Reebova ed. Tac. Germanie 125, Much, l. c. 249; starší stanovisko Kiekebuschovo, Einfluss d. röm. Kultur 27 a d., 33 a d., 60 a d., kde K. mluvil o skutečných mohylových hřbitovech germánských v dolním Porýní ještě v římské době, opravil C. Rademacher, Maunus-Bibl. 20 (Lipsko 1920), str. 7 pozn. 6 (Germáni nedělali mohyl, ale někdy svůj hrob — mělkou kulatou jamku — zapouštěli do starší hallstattské mohyly lidu předgermánského), a znovu Schumacher, Rheinlande II. 139, kde v popisu pohřebiště na Fliegenbergu u Troisdorfu výslovně praví, že „Erdaufwürfe über

Poměrně nejméně je toho známo o pohřebních obřadech Keltů v podunajsko-porýnské oblasti z doby, jež nás zde zaměstnává. Romanisovaní Keltové přijali, pokud víme, s kromem i celým způsobem života také římské pohřební obřady. Jak pochovávali své mrtvé ostatní Keltové, není z nálezů dobře známo. Jen tolik je jisto, že u nich rovněž převládlo pohřbívání žehem, ale že se místy ještě i v starší době římské uplatnila stará — snad rodová — tradice pochovávati mrtvé do hrobů vyhloubených do země bez žehu¹¹.

den Gräbern sind keine vorhanden“, kdežto o pohřebištích u Siegburka (Niederpleiss—Mülldorf) a na Rosentalsbergu u Rheindorfu-Opladenu soudí (tamže), že hroby (Brandgruben) byly „ursprünglich wohl durch kleine Erdhügelchen geschützt“. Srov. k tomu Tacitus, G. 27: sepulcrum caespes erigit, a k tomu Reeb, Tac. Germania 48, Much, l. c. 249; Kiekebusch, l. c. 60 a d. soudil, že se Tacitova slova vztahují jenom na tyto germánské mohylové hřbitovy v dolním Porýní.

¹¹ Schumacher, Rheinlande I. 142, 146, Katal. 1 str. 125; více o tom v. níže.